

credo

evangélikus folyóirat

XXVIII. ÉVFOLYAM
2022/4. • 1300 FT

TESTRŐL ÉS
LÉLEKRŐL

„Testedből részesült a testünk: add, hogy új életet éljen ezután.”
(POSTCOMMUNIOINMÁDSÁG)

Tartalom

- KOVÁCS VIKTOR:** *Test és lélek* 1
- SZÖVÉNYI-LUX BALÁZS:** *Zsoltár 2021 / Eljövendő intelem / Hittem / Tréning / Gyónás / Egyensúlyozás* 3
- HAFENSCHER KÁROLY:** *Gyónás és a cethal* 6
- SZABÓ IMOLA JULIANNA:** *Ez is test meg lélek* 18
- VARGA GYÖNGYI:** *Teológiai antropológia és body theology* 19
- HALÁSZ RITA:** *Fókusz* 26
- AYHAN GÖKHAH:** *völgy menyasszonya* 29
- MÁRTON LÁSZLÓ:** *Ahogy Luther beszélt róluk* 30
- MÁDL JANKA:** *Variációk szerepjátékra*
„Lapszéljegyzetek” Lucretia Romana tragikus történetéhez
és 16. századi recepciójához korunk eseményeinek tükrében 37
- VADOS ANNA:** *Fekete-fehér / Kút / Miközben ezt írtam, rám sötétedett* 48
- RUZSA GYÖRGY:** *Aszkéta szentek orosz ikonokon*
Kevésé ismert és ismeretlen ábrázolások 50
- SZEMETHY ORSOLYA:** *Hőség* 58
- MAGYAR BALÁZS DÁVID:** *Luther gondolatai a házasságról és a házasságtörésről* 63
- JANCSÓ ÁGNES:** *Veronika* 75
- SCHRANZ ÁRON-ZÁSZKALICZKY RÉKA:** *„Nagy ünnepséget csapunk itt, ha felérünk a felhők fölé”*
A szabadság, a részvét és a szeretet rítusai Gion Nándor „ifjúsági” tetralógiájában 77
- FERENCZFI JÁNOS:** *A rög halott. Ikervers / A párnás fólia / Bűnös város / Istent akartam* 84
- URBÁN GYULA:** *Imádság a küszöb előtt / Istenes családi anekdota / Éjféli meditáció / Püspökfalat* 86
- SOMOGYI LÁSZLÓ:** *Menekítsük ki Mártát a konyhából* 89
- PETRŐCZI ÉVA:** *A terítő / Vallomás, élethosszig / Őseim változatos sereglétének* 97
- TÜRJEI ZOLTÁN:** *Koppan, esik, fáj* 99
- ZSILLE ÁKOS:** *Barátság / Fokozódó üzenet / Örömtüzek* 100
- SZÖVÉNYI-LUX BALÁZS:** *Rossz voltam, s te azt mondtad, jó vagyok*
Gondolatok A világ legrosszabb embere című játékfilmről 102
- MÁCSAY KRISZTINA:** *Menny és pokol között*
Hieronymus Bosch rejtélyes világa 105
- SCHRANZ ÁRON:** *Mackenna aranya* 109
- KONDOR BOGLÁRKA:** *A falak ereje* 111

Test és lélek

→ KOVÁCS VIKTOR

„Testedből részesült a testünk: add,
 hogy új életet éljen ezután.”

(Postcommunioimádság, részlet)

Test vagy és lélek

Rögös út vezetett a teológiatörténetben addig, hogy ma a test pozitív teológiájáról beszélhetünk. Vagy a test és a lélek hamis negatív-pozitív szembeállításával uralta (s uralja néha még ma is) a teológiai közgondolkodást, vagy a képmutatón a színpalak mögött tobzódó hedonizmus biztosított szelepet az ember elnyomott fele számára.

Az ember test és lélek egysége – a Biblia alapján ez nem kérdés. Isten teremtményeként az ember e két fele nem önmagában, hanem együtt jó (1Móz 1). Ezt a megbontathatlan egységet húzza alá sokszorosan Jézus, aki inkarnálódott a teremtésben, hogy testben végezze el a megváltás művét. Sőt most is testben van közöttünk. Bár ez a test már másik test, de mégiscsak test, hiszen az egyház Krisztus teste (1Kor 12,27). Ez a test – amely valójában sok tag – hordozza és reprezentálja Krisztust mind a mai napig. Micsoda méltóság, hogy hordozhatjuk a bennünket hordozó Krisztust!

Krisztus teste, az egyház pedig Krisztus lelki javaiból és testéből is él. Evangélikus keresztény hitünk szerint az úrvacsora Krisztus valóságos teste (és vére), amelyben Krisztus valóságosan jelen van. Test és lélek egysége emberlétünk (és egyházlétünk) fundamentuma.

A hamis szembeállítás azonban két dologra is rávilágít. Az egyik, hogy milyen nagy felelősségük van az értő, „tudós teológusfőknak”, amikor a testről és a lélekről beszélnek. A Szentírás mélységeinek feltárása, az eredeti nyelvek ismerete, a görög és a héber

– magyar nyelvben csak körülírható, de korántsem nüansznyi – különbségeinek boncolgatása az egyházi beszéd örök terhe. A másik pedig a mindenkori ember tapasztalata, aki érzi a két fele közötti feszültséget. Mert az egység nem jelent feszültségmentességet vagy harmóniát, csupán elválaszthatatlanságot. Így nemcsak a lélek, de a test is egyaránt az Istennel való kapcsolat akadályá és előmozdítója lehet. Ebben a feszültségben élünk. Ha közhelyes akarnék lenni, azt mondhatnám: *C'est la vie!*

A művészet hídja

Meglehet, az egyházi beszéd, a teológia számára (látszólag) könnyebb a lélekről, mint a testről beszélni. „Lélekhez állóbb.” Talán azért, mert a lélek láthatatlan, megfoghatatlan, sokszor érthetetlen hullámai sokkal nagyobb mozgásteret biztosítanak a Lélekistennel (Jn 4,24) való kapcsolódásban és az erről való beszédben, írásban, mint a test kézzelfogható anyaga. Talán ezért kapott – a megszokotthoz képest – sokkal több helyet a művészet a *Credo* jelen számában. Miért pont képzőművészet? Miért pont vers? Miért pont zene? Talán azért, mert a testnek, lényünk alapvető – és az örökkévalóságban is elválaszthatatlan – részének megközelítése annyira „középen” van (meditatio), hogy szükséges, de nem elégséges hozzá a (természet)tudomány. Nem elegendő a görcső szenttelen valósága, de még a legokosabb papírra (képernyőre, kijelzőre) vetett gondolat sem! Tovább kell lépni, és az ember másik elválaszthatatlan részéből, a lélekből kell meríteni a megértéshez és a megérzéshez. Mert

→ Kovács Viktor (3985): evangélikus lelkész, mentálhigiénés szakember, az *Evelkész* podcast készítője, a *Kötőszó* blog állandó szerzője. Doktorandusz az Evangélikus Hittudományi Egyetemen, kutatási témája a homiletika: a prédikáció és a társadalmi kérdések kapcsolata.

mi más is lenne a művészet, mint híd a lélek és a test mozdulatai között? Vásznonra, kottába, papírra (képernyőre) testtel vetett lélekhullámok.

Az egység keresése

A mindenkori „Istenről való beszédnek” (teológia) feladata tehát, hogy egységben kezelje a testet és a lelket – és ne csak az antropológia, de a spiritualitás szempontjából is.

A gyülekezetben, ahol szolgálok, azt kérdezte tőlem az egyik felnőttkeresztségre készülő katekumen: „Hogyan lehet jól imádkozni? Üljek, álljak? Az evangélikusok szoktak térdelni? Hogyan tudom legjobban megtisztelni az Istent? Mert a fekve imádkozást olyan tiszteletlennek érzem. Annyira intim dolog az imádkozás, hogy nem akarom rosszul csinálni.” Mennyire természetes annak számára, aki nem az egyházban szocializálódott, hogy a test és a lélek egységben mozog! Nincs meg benne az a tanult kettéválasztás, amely annyira megnehezíti a dolgun-

kat. Ez a természetesség az, amit újra kell tanulnia a kereszténységnek, de különösen is a protestantizmusnak. Istenhez való kapcsolódásunk eszköze legalább annyira a testünk is, mint a lelkünk.

Test és lélek – azaz az ember, azaz a *mi*, az *én* – kell, hogy jelen legyen Isten színe előtt, az istentiszteleten is. A templomba a lábunk visz el, a szemünkkel böngésszük az énekeskönyvet, a kezünk nyúl érte, ahogyan kéz adja az úrvacsorát is. Isten igényt tart egész valónkra – a testünkre is, s vele együtt minden érzékszervünkre. Milyen jó lenne, ha a fülünkön túl a többi négy érzékszervünket is jobban és többet használnánk!

Test és lélek együtt van jelen a böjttben is, amely talán biblikus eredete miatt szinte minden felekezetben fontos szerepet játszik. Vagy a protestáns körökben is egyre népszerűbb zarándoklat, amely kilométerekben is méri az Isten felé vezető keskeny utat.

Adjuk vissza a testet Istennek

Jézus az egyetlen imádságot, amelyet tanított, az egységnek teremtett embernek szánta. A név, az akarat és az ország után a mindennapi kenyér napi könyörgésünk tárgya. Luther így ír erről: „Mi a mindennapi kenyér? – Felelet: Mindaz, ami a test és élet fenntartására és táplálására kell, mint például: étel, ital, ruházat, lábbeli, ház...”¹ Mindennapi imádságunkban mindazt kérjük és (reménység szerint) kapjuk, ami testünknek is szüksége. Így tartozunk annyival, hogy mi is visszaadjunk valamit Istennek (Mk 12,17).

A test felszabadítása tehát nem a test elszabadulása, hanem annak a lélekkel együtt való Istenhez kapcsolása. Hiszen tőle származik, és bár a bűn miatt sokszor megtörik vagy éppen „diszfunkcionál”, de akkor is Istenhez tartozik. Mondjuk ki őszintén: testestől-lelkestől „*az Úrei vagyunk*” (Róm 14,8). ■

JEGYZETEK

¹ LUTHER, Martin – MELANCHTHON, Philipp 2019. *Schmalkaldeni cikkek – Értekezés – Kis káté – Nagy káté*. Szerk. Reuss András. Ford. Groó Gyula – Pálfy Miklós – Pröhle Károly. Luther Kiadó, Budapest.

(Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai 4.) 130–131. o.

Zsoltár 2021

→ SZÖVÉNYI-LUX BALÁZS

KérjeteK és kaptok.
 Mi Atyánk – nem.
 atyám kérek zörgetek
 egyszerűen és magamtól
 jutok el hozzád nap mint nap.
 A Te akaratod –
 az én kenyereM.
 Nem a Mennyekben –
 a földön épp alattam
 rajtam
 belőlem is
 szenteltessék meg
 a gyermek akivé lettem.
 És bocsásd meg
 a Bűneinket – nem.
 hogy nem szerettem jobban
 mikor benned eltévedtem
 és meleg háttal ébredtem.
 És szabadíts meg
 magamtól –
 nem a gonosztól –
 mikor elveszítelek.
 Mert tiéd az enyém
 csak most és mindörökké
 éppen itt
 jelen.

Eljövendő intelem

Ne csak belém szeress
 hanem szeress a látásom kábulatába
 a ködös paplanokba mikor ébredek
 ne a kezemet szeresd hanem a véres
 körömágyat meg az életvonalat a rövidebb felet
 ne a lábamat szeresd hanem
 az utat amin taposok az előttem létet
 és olykor a követést de főleg
 a közös gödröket és lejtőket
 ne is a fejemet hanem az éppen
 copfban húzódó fürtjeimet szeresd
 és az őszt a szakállamba ragadni nyáron
 ne a nyelvemet inkább az ízét és nedvét
 vágyaimnak evés után délután amikor pihegek
 ne a hangomat szeresd hanem a soha el nem
 énekelt dalomat amit csak neked sűgok meg
 egy eleven alkony után derengő-meztelen
 ne az én időmet szeresd hanem a tiédet
 mikor vársz rám és én tudod vagyok
 megérkezek szeress úgy hogy ne csak áldott
 hanem áldás legyen neked.

→ *Szövényi-Lux Balázs* (1990): filmrendező-forgatókönyvíró. Rövidfilmjei számos nemzetközi fesztiválon szerepeltek, díjat nyert többek közt Chicagóban és Seattle-ben is. Tanulmányait Skóciában, az Edinburgh College of Artban végezte. Az egyetem alatt kezdett írni filmekről a *Kortárs Online* felületén. Jelenleg első játékfilmje bemutatását várja.

Hittem

→ SZÖVÉNYI-LUX BALÁZS

Nincs holnap
csak ágy van.
Csak a rózsaszínes estefelé van
a függöny miatt
amit együtt választottunk.

Tréning

Megadom magam
neked kit nem ismerek és
nem szeretek még
készülgetek
a tériszonyba kapaszkodni
előredőlve előre kérve
a türelmedet éjjelente
készülgetek
elhallgatni neked.

Gyónás

A világ összes nedve-zamata
 lehet benned csorgott erjedt
 osztódott gyöngyözött
 havonta
 és én nem ittam ki egészen
 olykor meg is untalak
 megszoktalak egyfélének.

Ez az eredendő bűn:
 éjjelente
 ezért szomjazom.

Egyensúlyozás

Picit vagyok hasadt
 magam miatt vérzem
 miközben a fény csepegve
 bebújik a résen és feltölti szelíden
 az ürülő hiányt.

▲ Varga Zsófia: A rabul ejtett ihlet II., 2021 (akril, olaj, vászon, 150 x 60 cm)

Gyónás és a cethal¹

→ HAFENSCHER KÁROLY

Nyelvi tréfának megfelel, szójátéknak elmegy, de itt azért ennél komolyabb dologról van szó. Ezért a játékos cím egy kicsit magyarázatra szorul. A gyónás és Jónás cethala ott találkozik, ahol a legmélyebből, az emberileg lehetetlen és megoldhatatlan helyről tör fel a kiáltás, ahol felcsendül a bűnt felismerő, megbánó, az isteni menekülés reményiségébe kapaszkodó imádság. Az ember, mi több, az Isten embere a lehető legmélyebbre süllyedt. Teljes mértékben szembefordult nemcsak Teremtőjével, de küldetésének adójával is, kifordult önmagából, s ennek következményeként teljes kilátástalanságba sodródott. Az életet elnyelő szituáció, a biztos pusztulás helye azonban Isten kezében még áldássá, netán a menekülés helyévé is válhat. Erre érzett rá Jónás – még ha csak utólag állt is össze számára a kép: „Nyomorúságomban az Úrhoz kiáltottam, és ő meghallgatott engem. A halál torkából kiáltottam segítségért, és te meghallottad hangomat.” (Jón 2,3) Ahogy Luther ki merete mondani, hogy még az ördög is az Isten ördöge, úgy Jónás is az Úrra fogta azt, ami történt vele: „Mélységbe dobtál, a tenger közepébe, és áradat vett körül. Minden habod és hullámod átcsapott fölöttem. Én már azt gondoltam, hogy eltaszítottál magadtól, és nem láthatom többé szent templomodat. Már-már életemet fenyegette a víz, mélység és örvény vett körül, hínár fonódott a fejemre.” (4–6) De aki a mélységbe dobta – így szól az Istennel tusakodó ember logikája –, az ki is tudja emelni. „De te kiemelted életemet a sírból, ó, Uram, Istenem!” (7b)

Erre is vonatkoztathatjuk Pál apostol szavait a Római levél végéről: „Mert amit korábban megírtak, a mi tanításunkra írták meg, hogy az Írásokból türelmet és vigasztalást merítve reménykedjünk.” (Róm 15,4) A tanulság a mindenkori bűnt elkövető számára ez: a nyomorúságból kiment az Isten, és új lehetőséget ad. Ezt a tapasztalatot fordította az egyház olyan gyakorlattá, amely rávezeti az embert a mélységből kivezető útra; hogy ne csak véletlenül rájőjjön, hanem tudja is az ember, hogy nincs az a mélység, ahova Isten keze le ne érne, és nincs olyan helyzet, amelyből ne lenne kiút. Így függ össze a gyónás és a cethal.

Ahhoz, hogy a gyónás életszakaszt lezáró esemény legyen, és új távlatokat kínáló folyamattá váljék, szükség van arra, hogy a gyónó megtalálja és felvegye a megfelelő pozíciót. Azt a gondolkodás- és magatartásmódot, amelyet számos bibliai történet elénk tár, de talán a farizeus és a vámszedő jézusi példázata mutatja meg a legszemléletesebben. Míg érdemeit sorolva a farizeus biztos abban, hogy Isten elfogadja őt, addig a vámszedő a templomban hátul megállva veri a mellét, és csak ennyit mond: „Istennem, légy irgalmas nekem, bűnösnek!” (Lk 18,13) Ez az a pozíció, amely elindíthat egy új életszakaszt, s a bűnbocsánat felismerésének és megismerésének élményét hozhatja magával. „Uram, nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jöjj” – veszi át a keresztény liturgia a kapernaumi százados történetének kulcsmondatát (Lk 7,6).

Ősi emberi tradíció lenne csupán, az emberi lélek megkönnyebbülésének régi, sok eseményen és hosszú folyamatokon át kiforrott technikája?

→ *Hafenschér Károly* (1957): a Magyarországi Evangélikus Egyház Zsinatának lelkészi elnöke, egyetemi tanár, az Evangélikus Hittudományi Egyetem Gyakorlati Teológia Tanszékének tanszékvezetője. Kutatási területe a gyakorlati teológia, a liturgikus teológia és az ekkleziológia.

Pszichológiailag érthető vágy: megosztani a terhet. Elmondani valakinek azt, ami a szívemet nyomja. Együtt viselni azt, amit egyedül elhordozni már nem tudok. Együtt megoldást találni arra, ami egyedül nem megy. Ez is fontos vonatkozás, de itt nem csak embertársi segítségről van szó, minthogy annál többre is van szükség.

Az Ágostai hitvallás

Az *Ágostai hitvallás* igen szűkszavúan szól a gyónásról. Annyit mindenesetre megtudunk, hogy a magánfeloldozást meg kell őrizni a gyülekezetekben – az összes vétek felsorolása nélkül. Ha pedig meg kell őrizni a magánfeloldozást, akkor a magángyónást sem lehet eltörölni. Mégis – bár nem lett eltö-

rölve – a magángyónás kihalt a magyar evangélikus gyakorlatból. Rendkívüli esetekben, elvétve létezik. De hogyan is gyakorolnánk, ha a lehetőségről sem tudunk? Hisz a lehetőség adott, de nem köztudott. Jelenleg több minden hiányzik a gyónás gyakorlatának újjáélesztéséhez: az, aki gyónni akar; az, aki gyóntatni tud és akar; a megfelelő hely és a gyónásnak az a kultúrája, amely szinte teljesen kihalt magyar evangélikus gyakorlatunkban.

Az *Ágostai hitvallás* a bűnbánatról már részletebben ír: „A bűnbánatról azt tanítják, hogy akik a keresztség után bűnbe estek, bármikor részesülhetnek bűnbocsánatban, ha megtérnek, s az ilyen bűnbánatra térteket az egyház köteles feloldozni. A bűnbánat pedig helyes értelemben e két részből

▲ Jónás és a cethal, 1575 (majolika, 51 × 24,2 cm, Cleveland Museum of Art, Cleveland)

áll: az egyik a töredelem, vagyis az a rettegés, amelyet a bűn megismerése kelt a lelkiismeretben; a másik pedig a hit, amely az evangéliumból vagy feloldozásból fakad, és Krisztusért hiszi a bűnök bocsánatát, megvigasztalja a lelkiismeretet, és megszabadítja a rettegésektől. Ezután jó cselekedeteknek kell következniük, amelyek a bűnbánat gyümölcsei.”²

Tehát a folyamat egyszerű: a bűn felismerését az az igény követi, hogy a bűnbe esett ember rendezni szeretné ezt az élettel össze nem egyeztethető helyzetet. Mivel a bűn az Istennel való viszonyt rontotta meg, a bűnt elkövető (a bűnös ember) Istennel szeretné rendezni. Isten a bűnbocsánat hirdetését – a kulcsok hatalmával, azaz a feloldás és a megkötés feladatával – az egyházat bízta meg, a rendezés az egyházban történik, ahol Istent az ő szolgálja, elhívott szolgálja vagy az egyetemes papság alapján a megkeresztelt, hitben élő keresztény testvér képviseli. Ő az, aki meghallgatja a bűnbánó szavát, s ő az, aki hirdeti Isten bocsánatának evangéliumát. Így rendeződik a kapcsolat Isten és ember között, amely azután az ember életében gyümölcsöket hoz – elsősorban a másik emberrel való kapcsolatában.

Kis káté

Luther annyira fontosnak tartotta a gyónást, hogy meg akarta tartani harmadik szentségként. Egyszerűbben, életközeli módon került bele a *Kis káté*ba: „*Mi a gyónás? Felelet:*

A gyónásnak két része van: az egyik az, hogy megvalljuk bűneinket, a másik az, hogy a feloldozást vagy bűnbocsánatot úgy fogadjuk a gyóntatótól, mint Istentől magától, tehát semmiképpen ne kételkedjünk, sőt erősen higgyük, hogy bűneinket ezáltal Isten is megbocsátotta a mennyben.

Milyen bűnöket kell meggyónnunk?

Isten előtt minden bűnben vétkesnek kell magunkat vallanunk, még azokban is, amelyekről nem tudunk. Ezt tesszük a Miatyánkban is. De a gyóntató előtt csak azokat a bűnöket kell megvallanunk, amelyekről tudunk, és amelyek terhelik lelkünket.

Melyek ezek?

Vizsgáld meg életedet a Tízparancsolat alapján,

aszerint, amint apa, anya, fiú, lány, gazda, gazdasszony, cseléd vagy, hogy nem voltál-e engedetlen, hűtlen, rest, nem bántottál-e meg valakit szóval vagy tettel, nem loptál, nem mulasztottál, nem hanyagoltál-e el valamit, és nem okoztál-e kárt valakinek.

Kérlek, foglald össze röviden, hogyan kell gyónni!

Így szólj a gyóntatóhoz:

»Kedves Tisztelendő Uram! Kérem, hallgassa meg gyónásomat, és hirdesse nekem a bűnbocsánatot Isten nevében.«

»Mondd csak!«

»Én, szegény bűnös ember Isten előtt minden bűnben vétkesnek vallom magamat [...]. [*Majd a gyónó felsorolja legfontosabb vétkeit, és így folytatja:*] Mindezt bánom, és kegyelemért esedezem; igyekszem megjavulni.«³

Egyszerű szavak, de éppen erre van szükségünk, hogy ne elvont teológiai téma maradjon a gyónás, hanem életünk részévé váljék, méghozzá meghatározó, létfontosságú elemévé.

Schmalkaldeni cikkek

Az 1537-es *Schmalkaldeni cikkek* 7. és 8. tételei beszélnek a kulcsokról, a gyónásról.

A kulcsoknál szolgálatról és hatalomról olvassunk. Szolgálat és hatalom egyszerre! Mindkettőt Krisztus ruházta az egyházra – Mt 16,19 és 18,18 szerint. Durva, nyilvánvaló és titkos bűnöket egyaránt említ, utalva Pál apostol „panaszára”, aki őszintén beszél arról, hogy a bűn – tagjaiban levő – törvényének szolgál. Egyedül Isten az, aki megítéli, milyen nagyok a bűneink, és milyen sok bűnről van szó. Hiszen a zsoltárostól megtanulhatjuk: „...egy élő sem igaz előtted!” (Zsolt 143,2)

A gyónásról szóló 8. szakasz így kezdődik: „A feloldozás, vagyis a kulcsok hatalma szintén segít és vigasztal a bűnnel és a rossz lelkiismerettel szemben, mert így rendelte Krisztus az evangéliumban. A gyónást vagy a feloldozást ezért semmi áron sem szabad az egyházban megszüntetni, már csak a rettegő lelkiismeret érdekében...”⁴

A gyónás azonban sohasem jelentheti a bűnök felsorolását. Luther merészen azt mondja, hogy

abban adjunk mindenkinek szabadságot, hogy mit akar és mit nem akar felsorolni. Nem minden bűnt tud megnevezni az ember, s ha netán teljesen bűn nélkül gondolnánk magunkat, akkor is bűnösök vagyunk, s bűnöket, vétkeket követünk el. Majd így folytatja: „Minthogy a személyes feloldozás a kulcsok szolgálatából ered, nem szabad megvetnünk, hanem nagyra kell tartanunk és meg kell becsülnünk mint a keresztyén egyház minden más szolgálatát.”⁵

Luther külön is kitér arra, hogy a gyónás alkalmával is elhangzik az ige, amely – Jézus mandátuma alapján – személyesen meghirdeti a bűnbocsánatot. Isten teremtő és újjáteremtő szava ez, amelyet a Lélek elevenít meg. „A hirdetett, külső igét érintő pontoknál szilárdan ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy Isten senkinek sem adja Lelkét vagy kegyelmét másképpen, csak a megelőzően hirdetett igében vagy igével. Így tudunk őrizkedni a rajongóktól, azoktól a lelkektől, akik azzal dicsekszenek, hogy ige nélkül vagy már az ige hirdetése előtt megkapták a Lelket. Ezért az Írást vagy a hirdetett igét kényük-kedvük szerint bírálgatják, magyarázzák, csúrik-csavarják.”⁶

A bűneit megvalló ember a neki személyesen hirdetett igében kap vigasztalást. A gyóntató feladata az ige hirdetése Isten nevében. A gyóntató tehát nem egyszerűen bűnbocsátó hatalmat kapott, hanem azt, hogy a bűnbocsánat igéjét (evangéliumát) hirdesse.

A Nagy káté

A *Nagy káté* műfajt jelöl, s a vonatkozó fejezet címe szerint az írás *Rövid biztatás gyónásra*.

„Mindig azt tanítottuk a gyónásról, hogy az szabad legyen. Ezzel véget vetettünk a pápa zsarnokságának. Nem köt minket többé semmi kényszere, és megszabadultunk attól az elviselhetetlen nyúgtól, amelyet a keresztyénségre raktak. Hiszen tapasztalatból tudjuk mindnyájan, hogy semmi sem volt eddig olyan nehéz, mint az, hogy a legsúlyosabb halálos bűn terhe mellett kényszerítették mindenkit gyónásra. Sőt annyira megnehezítették azt, és annyira kínozták a lelkiismeretet a különféle bűnök felsorolásával, hogy senki sem tudott elég tisztára

meggyónni. A legbotrányosabb pedig az volt, hogy senki sem tanította, nem is tudta, hogy mi a gyónás, vagy hogy milyen hasznos és vigasztaló az, hanem csupa kínládással és pokoli gyötrelmmé tették, úgyhogy el kellett ugyan végeznünk, de ennél jobban semmitől sem irtóztunk. Most azonban megszabadultunk ettől, és megadatott nekünk ez a három: nem kell kényszerítésre vagy félelemből gyónnunk; mentesültünk attól a gyötrelmtől, hogy pontosan felsoroljunk minden bűnt; és ezenkívül az az előnyünk is megvan, hogy tudjuk, hogyan kell azt üdvösségesen használnunk lelkiismeretünk vigasztalására és erősítésére.”

Már ez a bevezető is jelzi, hogy Luther fontosnak tartja a gyónást, ezért küzd a lelki abúzus ellen, de leginkább az ellen, hogy a tanítás hiányából fakadó tudatlanság miatt megfélekezzenek a hívek a szent ügyről. Mi több, nemcsak idegenkednek, de még félnek is a legszentebb lehetőségek egyikétől.

Luther természetesen tudja, hogy az ördög ide is beteszi a patáját, s a nagy szabadsággal nemegyszer visszaélnék az emberek. Eltelt azóta öt évszázad, de a reformátor szavai igencsak mainak hangzanak. Így fogalmaz ugyanis: „Ezt most mindenki tudja. Sőt sajnos nagyon is megtanulta, hogy azt tegye, amit akar, és hogy annyira hangsúlyozza a szabadságot, mintha soha többé nem kellene gyónnia, vagy nem is szorulna rá. Bizony hamar megértjük azt, ami jólesik nekünk, és rendkívül könnyen felfogjuk, ha az evangélium szelíden és lágyan szól. De az ilyen disznóknak – mondottam – nem az evangélium oldalán volna a helyük, részesedniük sem volna szabad benne, hanem a pápa alatt kellene maradniuk, hogy hajszolja és kínozza őket, hogy kénytelenek legyenek többet gyónni, böjtölni stb., mint valaha. Mert aki nem akar hinni az evangéliumban, sem aszerint élni, és nem akarja azt tenni, amit keresztyén embernek tennie kell, az ne is élvezze az evangélium áldását. Hova jutnánk, ha csak a hasznát akarnád, de nem akarsz érte semmit sem tenni, sem áldozatot hozni? Az ilyennek tehát nem szól az, amit prédikáltunk, nem is egyezünk bele abba, hogy valamit is kapjanak és élvezzenek szabadságunkból, hanem ismét rájuk eresztjük a pápát vagy a hozzá

hasznókat, hogy igazi zsarnokként nyomorgassa őket. Mert annak a népségnek, amely nem akar engedelmessé válni az evangéliummal szemben, nem való más, mint egy ilyenfajta bakó, aki Isten ördöge és hóhéra. A többieknek azonban, akik készségesen hajlanak a szóra, mindig prédikálnunk kell, intenünk, ösztönöznünk és hívogatnunk, hogy ne szalasszák el a drága vigasztaló kincset, amelyet az evangélium ad elénk. A gyónásról is szólunk tehát néhány szót, hogy tanítsuk és biztassuk az egyszerű híveket.”⁷

Reformátorunk tisztázza, mit is ért gyónás alatt, s annak milyen formái ismeretesek. Az Isten előtt, de az Isten szolgálja jelenlétében végzett magángyónás mellett létezik egymagunkban eszközölt gyónás, amikor Istennek vagy éppen a felebarátunknak valljuk meg a bűnt, amelyet ellene elkövettünk. Ezt a gyónást kiegészíti az Úrtól tanult imádsággal kapcsolatos – remélhetőleg – napi gyakorlatunk, hiszen a Miatyánk is gyónó imádság: „Először is azt mondtam, hogy még kétféle gyónás van azon a gyónáson kívül, amelyről itt beszélünk. Ezeket helyesebben minden keresztyén általános bűnvallásának lehetne nevezni, mert ezeknél egymagunkban gyónunk és kérünk bocsánatot magától Istentől vagy felebarátunktól. A Miatyánkban is megvan ez a kettő, amikor ezt mondjuk: »Bocsásd meg vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek.« Sőt az egész Miatyánk sem más, mint ilyen gyónás. Nem azt jelenti-e a mi imádkozásunk, hogy megvalljuk azt, ami hiányzik belőlünk, vagy amiben nem teljesítettük kötelességünket, és hogy könyörgünk kegyelemért és vidám lelkiismeretért? Szüntelenül kötelesek és kénytelenek vagyunk így gyónni, amíg csak élünk. Mert az a keresztyén élet, hogy bűnösnek tudjuk magunkat, és kegyelmet kérünk.”⁸

Ezt a gondolatot azonban kiterjeszti, s felhívja a figyelmet arra a jézusi gondolatra, hogy mielőtt Isten elé állunk, (még útközben) rendezzük dolgainkat embertársunkkal: „Ugyanígy benne van a Miatyánkban az a másik gyónás is, amelyet felebarátja előtt végez mindenki. Ennél egymásnak gyónjuk vétkeinket, és megbocsátunk, mielőtt Isten elé lépünk, és bűnbocsánatért könyörgünk. Bizony valamennyien vétkezünk egymás ellen, ezért mindenki

előtt készségesen kell gyónnunk, egészen nyíltan, nem is kell szégyenkeznünk egymás előtt. Mert az itt a helyzet, ahogyan mondani szokták: »Ha csak egy is kifogástalan, akkor mind az«, hiszen sem Istennek, sem felebarátjának nem teszi meg senki azt, amivel tartozik. De az általános bűnvalláson kívül van külön bűnvallás is, amikor valaki bocsánatot kér attól, akit megharagított. A Miatyánkban tehát kettős feloldozást találunk, mert bocsánatot kapunk arra, amit egyrészt Isten ellen, másrészt felebarátunk ellen vétettünk, ha megbocsátunk felebarátunknak, és kibékülünk vele.”⁹

Mindezt valamilyen szinten gyakoroljuk – Luther azonban nem feledkezik meg a titkos gyónásról sem, amelyet a magyar katolikus kontextusban továbbra is magángyónásnak nevezünk. Hogy csak a *terminus technicus* katolikus, azt a legjobb lutheránus forrásból kellene végre megtanulnunk: magától Márton testvértől. Lássuk csak: „Ezen a nyilvános, mindennapi és kötelező gyónáson kívül van még az a titkos gyónás, amely testvér előtt négy szemközt történik. Ez arra való, hogy ha különösen terhel és kísért minket valami, ha rágódunk rajta, de nem tudunk megnyugodni, és hitünket sem érezzük elég erősnek, akkor elpanaszolhatjuk ezt egyik testvérünknek, hogy tanácsot, vigasztalást és erőt kapjunk, amikor és ahányszor akarjuk. Ez ugyanis nincs úgy parancsba foglalva, mint a másik kettő, hanem mindenkinek tetszésére van bízva, hogy éljen vele, ha rászorul. Ennek eredete és rendeltetése pedig az, hogy maga Krisztus adta keresztyénei szájába a feloldozást, és megparancsolta, hogy feloldozzanak minket bűneinkből (Mt 18,15–20). Ha tehát valakinek szívét nyomja a bűne, és vigasztalásra sóvárog, annak biztos menedéke van itt, mert megtalálja Isten igéjét, és azt hallja, hogy Isten őt ember szolgálatával feloldozza és felmenti bűneitől.”¹⁰

Ezután a gyónás két részéről tanít: „Jegyezd meg tehát azt, amit gyakran mondtam, hogy a gyónásnak két része van. Az első a mi cselekedetünk és dolgunk: panaszolom bűneimet, és sóvárgok lelki vigasztalásra és felüdülésre. A másik olyan cselekedet, amelyet Isten végez, amikor ember szájába adott igével feloldoz engem bűneimtől. Ez a máso-

dik a legfontosabb és a legnemesebb rész, amely a gyónást gyönyörűvé és vigasztalóvá teszi.”¹¹

Felejtjük el azt, ami minden gyónó ember kísértése, hogy önmagával foglalkozzon: mit tesz azért, hogy „tisztára gyónja magát”. Az ajándékba kapott, nekünk hirdetett ige a fontos: „Gondunk legyen tehát arra, hogy élesen megkülönböztessük és elkülönítsük egymástól ezt a két részt, és a mi cselekedetünket kevésre, Isten ígését pedig sokra és nagyra becsüljük. Ne úgy menjünk gyónni, mintha valami nagyszerű cselekedetet akarnánk végezni és neki felajánlani, hanem úgy, hogy csakis kapni és elfogadni akarunk tőle.”¹²

Arra figyeljünk, hogy megkapjuk a feloldozás ajándékát. Ha keresztények vagyunk, akkor kívánjuk ezt – kényszeríteni pedig nem kell: „Aki nem jószántából és a feloldozásért megy gyónni, az hagyja csak abba. Sőt, aki abban a cselekedetében bízva megy oda, hogy egészen tisztára meggyónt, az is maradjon csak távol. De biztatunk arra, hogy gyónj, és tárd fel nyomorúságodat, nem azért, hogy azt jó cselekedetként végezd, hanem azért, hogy halld azt, amit Isten üzen neked. Mondom: az ígére vagy a feloldozásra kell nézned, azt kell nézned, azt kell sokra és nagyra becsülnöd, teljes tisztelettel és hállával fogadnod, mint valami kitűnő nagy kincset.”¹³

Így, aki a nyomorúságát érzi, az magától jön, hiszen vágyja a megoldást, amelyet csak Isten ígéje adhat meg. A korábbi gyakorlat az volt – és ma is így gondolja a köztudat –, hogy az egyház sulykolja az emberekbe, hogy „bűnös vagy, elkárhozol”, s ezzel hajtja a gyónáshoz a hitében bizonytalan vagy épp megrettent embert. Luther nem akar tudni semmiféle kényszerről: „Mi azonban nem azt mondjuk, hogy látnunk kell, mennyire tele vagy szennyel, és hogy gyönyörködnünk kell benne, hanem azt tanácsoljuk és mondjuk: ha szegény és nyomorult vagy, jöjj, és használd a gyógyító orvosságot! Aki aztán érzi nyomorúságát és ínségét, az annyira megkívánja majd, hogy örömmel fut ide. Akik pedig nem becsülik, és nem jönnek maguktól, azokat útnak is eresztjük. Azt azonban tudják meg, hogy nem tartjuk őket keresztyénnek.”¹⁴

A gondolat ezzel nem ér véget, Luther tovább

fejtegeti: „Ha keresztyén vagy, soha semmiben sem szorulsz arra, hogy kényszerítselek, vagy hogy a pápa parancsoljon, hanem magad kényszeríted magadat, és arra kérsz, hogy részesítselek benne. Ha pedig megveted, és büszkén élsz gyónás nélkül, akkor azt a következtetést vonjuk le, hogy nem vagy keresztyén, és az oltáriszentséget sem élvezheted. Mert megveted azt, amit keresztyénnek nem szabad megvetnie, és azt éred el ezzel, hogy nem kapsz bűnbocsánatot. Biztos jele ez annak is, hogy megveted az evangéliumot is”¹⁵ – kemény fogalmazás ez, de egyértelműsége segítség számunkra.

Kicsivel lejjebb így folytatja: „Ha keresztyén volnál, örülnél neki, és száz mérföldet futnál utána, nem is unszoltatnád magadat, hanem jönnél, és kényszerítenél minket. Mert itt fordítani kell a kényszeren, hogy mi kerüljünk parancs alá, te pedig szabadságba. Mi senkit sem erőltetünk, hanem eltűrjük, hogy minket erőltessenek, ugyanúgy, ahogyan arra is kényszerítenek, hogy prédikáljunk, és kiszolgáltassuk a szentségeket. Ha tehát gyónásra buzdítok, akkor csak arra biztatok mindenkit, hogy legyen keresztyén. Ha ráveszek erre, akkor már a gyónáshoz is elvezettelek.”¹⁶

Luther nem elégedett meg a hitvalló és tanító iratok közzétételével. Igehirdetéseinek egész sora emlegeti a gyónás témáját. S azt hiszem, erre a mai gyülekezetnek és minden egyes keresztyén hívőnek nagy szüksége van. Tudjuk jól, hogy vannak hitvallási irataink. Tanultunk róluk ilyen-olyan mélységig. Foglalkoztunk velük konfirmáció órákon, a gyülekezeti vagy iskolai hitoktatás alkalmával, esetleg elővettük őket bibliaórán, szeretetvendégségen vagy valamelyik október 31-én. Azt is el tudom képzelni, hogy az egyház meghatározásán kívül más is eszünkbe jut a hitvallási iratokból, sőt talán még listázni is tudjuk, milyen témákkal foglalkoznak ezek a hitéletünket meghatározó összefoglalók. De szükségünk van arra, hogy az igehirdetés újra meg újra megszólítson minket ezekkel a témákkal. Nem azért, mert az egyház tematikusan meghatározza a szellemi muníció minimumát, s végképp nem azért, hogy még tovább sulykolja belénk elveszett és bűnös mivoltunkat.

(Van olyan dunántúli gyülekezet, ahol már megfogalmazták a testvérek, hogy nem mernek istentiszteletre járni, mert ott csak azt hallják, hogy bűnösök, és rögtön elkárhoznak.) Kettős oka van annak, hogy az igehirdetés témájává lesz a gyónás: egyrészt Jézus tanítása a bűnbánatról és gyakorlata a bűnök bocsánatával. Másrészt az, hogy alapvető hitkérdésről van szó: nemcsak a mi istenképünk-ről (hogy megtaláltuk-e azt a bizonyos kegyelmes Istent), hanem arról is, hogy mit mond a kinyilatkoztatás a bűnről-bűnbánatról-bűnbocsánatról és az evangéliumban való hitről. Bárcsak az ige fényében visszatérő téma lenne az igehirdetésben Isten ajándékának megismerése, befogadása! Rácsodálkozás a bűnbocsánat Isten szerinti titkára.

Vegyünk most kézbe két lutheri igehirdetést, és próbáljuk megragadni az esszenciájukat. (Jó, hogy a *Luther Válogatott Művei* sorozat 6. kötetében kézhez kapjuk a reformátor néhány prédikációjának új magyar fordítását.) Az egyik: *Prédikáció Wittenberg népének Reminiscere vasárnapjára a titkos gyónásról* (1522).¹⁷ A másik: *Sermo a bűnbánat szentségéről* (1519).¹⁸ Sok mindent átismételhetnénk ezekkel a prédikációkkal a már említettek közül.

Prédikáció Wittenberg népének Reminiscere vasárnapjára a titkos gyónásról

Nézzük először a Reminiscere vasárnapi prédikációt – már az időzítés is fontos: az emlékezés vasárnapja. Vajon emlékeznek-e a bűnös ember arra, hogy mit is követett el? Ez ügyben nagyon feledékenyek vagyunk. S ha a sors vagy a másik ember épp nem idézi fel, „szelektív memória jeligére” szívesen megfeledkezünk róla. „Emlékezzél tehát vissza, honnan estél ki, térj meg, és tedd az előbbi cselekedeteidet, különben elmegyek hozzád, és kimozdítom gyertyatartódat a helyéből, ha meg nem térsz.” (Jel 2,5) De ezen a vasárnapon nem a bűnöst emlékeztetik. Majd Judica vasárnapján hangzik: „Ítéld meg, Istenem...!” Most Isten emlékezetét hívjuk elő: „Emlékezz meg, Uram, irgalmadról és kegyelmedről, mert azok öröktől fogva vannak!” Ennek kontextusában prédikál Luther.

Három pontban (úgy látszik, klasszikus lutheránus igehirdető lehetett) ismerteti a gyónás bibliai

alapjait a nyilvános bűnök gyülekezeti kezeléséről. Először fedd meg őt – tudniillik a bűnöst – négy szemközt, majd a következő szint: ha nem hallgat a személyes jelzésre, még két embert végy magad mellé, és testvéri közösségben álljatok elé. Ha ez sem segít, vidd a gyülekezet elé az ügyet. Ha eláll bűnétől, akkor imádkozzatok érte, ha pedig nem hallgat, közösiítsétek ki. Az elsővel kapcsolatban – négy szemközti megfeddés – azt írja Luther: „...ma már nyomát se leljük, mivel ebben a tekintetben az evangélium halódik.”¹⁹ Ezt a gyónást kellene újra „lábra állítani” (utal az uzsorásokra, a rablókra, a házasságtörőkre stb.). Ez keresztyényi volna, de egymagamban nincs bátorságom ezt bevezetni.

A második pontban az Istennel való „belső szóbas” beszélgetésről mint gyónásról szól: „Szükségünk van gyónásra, amikor félrehúzódnak egy eldugott zugba, és szívünket Istennek kiöntve megvalljuk minden gyarlóságunk. Erre is intve vagyunk, innen ered az Írás közismert mondata: »Tegyetek igazságot és cselekedjétek igazságosságot.« (1Móz 18,19; Vulg) Igazságot tenni azt jelenti: saját magunkat vádoljuk és elítéljük, igazságosságot cselekedni pedig azt, hogy Isten irgalmában bízunk. Ahogy meg van írva: »Boldogok, akik gyakorolják az igazságtételt és az igazságosságot mindenkor.« (Zsolt 106,3) Az igazságtétel nem más, mint hogy egy ember bűneit megvallja, magát elítéli és kárhoztatja: ez az igazi alázatosság és önmagunk megalázása. Az igazságosság pedig nem más, mint amikor az ember így kiismeri önmagát, kegyelmet és segítséget Istentől kér, minek okáért Isten őt újra magához emeli.”²⁰

A harmadik pontban beszél Luther a magán-gyónásról: „...amikor valakit magunkkal viszünk egy félreeső helyre, és elmondjuk neki azt, ami a szívünket nyomja, hogy halljunk tőle néhány vigasztaló szót.”²¹ A pápai kötelezés miatt, a kényszert visszautasítva, ezt Luther elveti: „...de ennek dacára sem akarom, hogy elvegyék tőlem a titkos gyónást; azt a világ összes kincséért sem adnám! Hisz tudom, mennyi vigaszt nyújtott és mennyi erőt adott nekem: senki más nem tudja, hogy mi mindenre képes, csak az, aki az ördöggel gyakorta és sok harcot vívott már. Bizony, az ördög már rég megfojtott volna,

ha meg nem tart e gyónás! Hiszen sok az olyan, kétségektől övezett dolog, melyet az ember nem foghat föl, és ki sem ismerhet, ekkor karon fogja testvérét, félrevonja, és elébe tárja, hogy mi bántja. Vagy talán árt neki, hogy felebarátja előtt egy kicsit megalázkodik, és szégyenkezve vigasztaló szót vár, melyet megszívlel, akárha Istent hallaná? Ahogy meg van írva Mt 18,19-ben: »Ha ketten összejönnek, megadatik nekik mindaz, amiben egyetértenek.«

Fölöttébb gyakran van igen nagy szükségünk a feloldozásra, hogy badar lelkiismeretünket és csüggeteg szívünket az ördöggel szemben és Isten előtt megerősítsük. Ezért a gyónást senki be ne tiltsa, másokat abban erőnek erejével meg ne gátoljon. Mert ha valaki egy bűnnel viaskodik, és arra vágyik, hogy attól megszabaduljon, és valaki megszólítsa a lelkiismeretét, az menjen oda valakihez, panasolja el bűnét valamely félreeső helyen, és amit az neki arról mond majd, azt vegye akképpen, mintha maga Isten szólta volna annak a másiknak az ajkával.

Akinek azonban erős és rendíthetetlen a hite abban, hogy az ő bűnei neki megbocsáttatnak, az ezt a fajta gyónást elhagyhatja, és gyónhat egyedül Istennek is. Csakhogy hány embernek van ilyen erős hite? Ezért nem engedem, ahogy már mondtam, hogy elvegyék tőlem ezt a fajta titkos gyónást. De rákényszeríteni éppen úgy nem akarok és nem is akartam soha senkit, hanem saját belátására akarom ezt bízni mindenkinek. Mert a mi Istenünk nem oly fukar, hogy lelkiismeretünk vigasztalódásának és erősödésének csupán egyetlen útját hagyta volna meg, vagy csakis egyetlen feloldozást, hanem sokféle feloldozás adatott nekünk az evangéliumban, és gazdagon elárasztattunk sokféle feloldozással. Mint például az evangélium következő mondatával: »Mert ha az embereknek megbocsátjátok vétkeiket, nektek is megbocsát mennyei Atyátok.« (Mt 6,14) A másik vigasztalás a Miatyánkban található: »Bocsásd meg vétkeinket« stb. (Mt 6,12) A harmadik a keresztség, amikor magamban így vélekedem: »Uram, hiszen azért keresztelték a te nevedben, hogy bizonyos legyek kegyelmedben és irgalmasságodban.« Azután van még a titkos gyónás: olyankor elmegyek, és biztos feloldozásban részesülök, mintha maga

Isten szólna, hogy egészen bizonyos legyek abban, bűneim megbocsáttatnak. Végezetül pedig magamhoz veszem a tiszteletre méltó szentséget: amikor annak jeléül veszem és eszem az ő testét és iszom az ő vérét, hogy bűneimtől megszabadultam, és Isten föloldozott minden gyarlóságom alól, odaadja testét, hogy megegyem, vérét, hogy megigyam, hogy ne essem, ne eshessem kétségbe, mert kegyelmes az én Istenem.

Láthatjátok, hogy a gyónás nem megvetendő, hanem vigasztaló. Sok feloldozásra és vigasztalásra szorulunk, akárhányszor ördög, halál, pokol és bűn ellen kényszerülünk harcolni, így hát nem engedhetjük meg, hogy akár egyetlenegy fegyvert is kicsavarjanak a kezünkéből, hanem állig fegyverben és páncélban küzdünk, melyeket Isten ellenségeink ellen adott nekünk. Mert ti még nem tudjátok, mi csoda erőfeszítésbe kerül, hogy az ember megvívjon az ördöggel, és legyőzze őt. Én viszont jól tudom, mivelhogy cseresznyéztem már vele egyszer-kétszer egy tálból. Jól ismerem ölkémét, ahogy ő is jól ismer engem. Ha ti kiismertétek volna már, nem utasítanátok el ily hevesen a gyónást.

Isten legyen hozzátok irgalmas! Ámen.”²²

Rövid és velős prédikáció lelkipásztori attitűddel, vigasztalással, bátorítással – de egyértelmű elhatárolásokkal.

Sermo a bűnbánat szentségéről

Nagyobb falat a bűnbánat szentségéről szóló 1519-es *sermo*. Luther itt huszonegy pontban foglalja össze a legfontosabbakat. Felszínességgel megvádolni nem lehet. Alapos, mély, a témát minden oldalról körüljáró, valós kérdésekre választ adó igehirdetés ez. Érdemes többször is elolvasni. Egyben is vagy akár meg-megállva és egy-egy részletet feldolgozva.

Kétféle megbocsátásról beszél: a bűn elengedéséről és a vétek megbocsátásáról. A büntetés elengedését emberi dologként emlegeti, a megbocsátást Isten ajándékaként. A vétek megbocsátása elveszi a szív Istennel szembeni félelmét, könnyűvé teszi a lelkiismeretet belsőleg, kibékíti az embert Istennel. A bocsánat úgy szólal meg, hogy annak nyomán az

embert ne marják és ne nyugtalanítsák a bűnök, hanem boldog bizalom töltse el, hogy Isten mindenkorra, örök érvénnyel megbocsátja őket. Enélkül senki sem üdvözülhet.

A bűnbánatot itt méltó és kegyelemteljes szentségnek nevezi, amely jó út és helyes mód. Luther szerint minden keresztény embernek nagyon meg kell szívlelnie és nagy hálával magába kell fogadnia Istennek ezt a szent, vigasztaló, kegyelemteljes szavát, mert ebben van a bűnbánat szentsége, a lelkiismeret vigasza és békéje, a szív minden öröme és boldogsága – szemben minden bűnnel, a lelkiismeret minden rettegésével, kétségbeesésével és a poklok kapuinak kísértésével.

Három dolog tartozik a bűnbánat szentségébe: a feloldozás (a pap szavai), a kegyelem (a bűnbocsánat és a lelkiismeret békéje) és a hit, mely erősen bizonyos abban, hogy Krisztus ezen ígéjének ereje által a feloldozás és a pap szava igaz („...*amit feloldasz [...] oldva lesz...*”) „Egyedül ezen a hiten fordul meg minden, mert egyedül ez cselekszi, hogy a szentség azt eredményezze, amit jelent, és hogy mindaz valósággá legyen, amit a pap mond. Mert ahogyan hiszed, úgy lesz. E nélkül a hit nélkül minden feloldozás, minden szentség hiábavaló, sőt többet árt, mint használ.”²³ Feloldozás, hit, kegyelem.

A bűnbocsánat nem emberi hatalom – bármely tisztségben legyen is az ember. A bűnbocsánat egyedül Krisztus ígéjében és az ember hitében van. Ez pedig azt jelenti, hogy a legmagasabb egyházi vezető szava sem több, mint a legegyszerűbb papé. Luther hozzáteszi, hogy ahol nincs pap, ugyanezt megteszi akármelyik keresztény ember, még akkor is, ha nő vagy gyermek az illető. Amikor keresztény ember mondja neked, hogy Isten megbocsátja bűneidet Krisztus nevében, stb. – mintha maga Isten szólna hozzád –, és ezt az ígét szilárd hittel elfogadod, akkor ugyanebben a hitben bizonyosan fel vagy oldozva. Ennyire kizárólag az Isten ígéjébe vetett hiten múlik minden!

Luther a hitetlenség felől is megközelíti: „Ha pedig nem hiszed, hogy valóban megbocsáttatnak bűneid, és valóban megszabadultál tőlük, úgy

pogány vagy, nem keresztény, és hitetlen Urad, Krisztusod iránt, ami a legsúlyosabb Isten elleni bűn (vö. Róm 14,23). Semmiképpen se menj el paphoz, ha nem akarsz hinni feloldozásának; hitetlenséggeddel nagy kárt okozol magadnak. Mert ilyen hitetlenséggeddel Istenedet hazugnak minősíted, aki papja által mondja, hogy szabad vagy bűneidtől. [...] Ó, Isten őrizzen minden embert az efféle ördögi hitetlenségétől! [...] Nincs nagyobb bűn, mint ha nem hisszük a bűnök bocsánatáról szóló tételt, amelyet a hitvallásban naponként imádkozunk. Ez a bűn a Szentlélek elleni bűn, mely erősíti és örök időkre megbocsáthatatlanná teszi az összes többi bűnt (vö. Mt 12,32).”²⁴

Itt jön a veszélyes helyzet, amikor egy külső vagy belső hang elbizonytalanít: elegendő-e a bűnbánatunk? Luther erre azt mondja: „Őrizkedj az ilyen csábító, nem keresztény fecsegőktől.” És hozzáteszi: „Ne vitatkozz azonban arról, hogy bűnbánatod elegendő-e, vagy sem – reformátorunk még a visszajára is fordítja –, légy bizonyos abban, hogy minden igyekezeted és minden bűnbánatod sem elegendő – ezután már csak a biztatás jöhet –, menekülj hát Isten kegyelméhez, és légy egészen biztos az ígében, amelyet a szentségben hallasz.”²⁵ A reménytelen ember így válik szabad, örvendező hitű, bizonyosságban élő emberré.

Az is megingathatja a hitet, ha elkezdünk azon gondolkodni, hogy helyén van-e, méltó-e arra a feloldozást mondó pap, hogy ezt a szolgálatot végezze. Márton testvérünk itt is sarkosan fogalmaz: „Legyen mindegy, hogy egy pap tévelyeg-e, vagy meg van-e kötözve, vagy könnyelműen oldoz-e fel, ha őszintén és hittel elfogadod az ígét, amennyiben tévedéséről vagy megkötözött voltáról nem tudsz, sem le nem nézed, úgy annak ellenére fel vagy oldozva, és tiéd a szentség teljes egészében. Ahogyan mondtuk: sem nem a paptól, sem nem a te cselekedetedtől függ, hanem egészében a hitedtől; amennyit hiszel, annyid van.”²⁶

Az egyetemes papság tanításának fényében Luther újrapozicionálja az egyházi szolgálatot és a hívek helyzetét is: „...Szent Péter kulcsai és hatalma nem hatalom, hanem szolgálat. A kulcsok nem

▲ Ismeretlen mester: Gyónás, 1500–1520 k. (tölgyfa, 14,2 × 11 × 5 cm, Rijksmuseum, Amszterdam)

Szent Péternek, hanem nekem és neked adattak. A kulcsok a tiéd és az enyém, mert Szent Péternek nincs szüksége rájuk mint püspöknek vagy pápának, és nem is az ő hasznára van, hanem minden előnyük az, hogy a bűnösöknek segítenek, hogy lelkiismeretük megvigasztalódjon és megerősödjön. Krisztus így rendelte, hogy az egyházi hatalom szolgálat legyen (vö. Mt 20,27), hogy a lelkészek a kulcsokkal semmiképpen se maguknak, hanem mindannyiunknak szolgáljanak. Ebből tehát látható, hogy a pap nem tesz többet, hanem csak az igét mondja, ezzel már megvan a szentség. Ez az ige Isten ígéje, ahogyan megígérte.”²⁷

Isten azonban – erre is megvan a maga tartalma – változtathat módszerén. Luther ebben is meglátja az áldást, hiszen Isten mindent az övéi javára tesz: „Megtörténhet, hogy Isten nem engedi, hogy az ember megjelje bűnei bocsánatát, és megmarad lelkiismeretének vergődése és nyugtalansága a szentség után is, mint annak előtte. Itt bölcsen kell eljárni, mert hitében van a nyomorúsága. Lehetetlen, hogy a szív ne legyen boldog, ha hiszi bűnei bocsánatát, ahogyan nem lehetséges, hogy ne legyen szomorú és nyugtalan, ha nem hiszi a bűnök bocsánatát. Ha Isten engedi, hogy gyenge maradjon a hit, azon ne essünk kétségbe, hanem fogadjuk mint próbatételt és kísértést, melyen keresztül Isten az embert próbára teszi, indítja és ösztönzi, hogy annál inkább kiáltson és könyörögjön ilyen hitért, és az evangéliumbeli megszállott apjával együtt mondja: »Ó, Uram, segíts a hitetlenségemen!« (Mk 9,24), és az apostolokkal: »Ó, Uram, növeld a hitünket!« (Lk 17,5) Így tanulja meg az ember, hogy minden az Isten kegyelme: a szentség, a bocsánat és a hit.”²⁸

Luther végül ismét visszatér a *sola fide* reformatori alapelvhez, és azt mondja: hit vagy nem hit – ez itt a kérdés. Így summáz: „Aki hisz, annak minden javára válik, semmi sem árt; / Aki nem hisz, annak minden árt, semmi sem használ.”²⁹

Az Ágoston-rendi szerzetes, Márton testvér benne él az egyház liturgiájában, az örök istentiszteletben: nap mint nap elimádkozza az éjszakai, napzáró imádságot, a *completoriumot*. Ebben a késői zsolotározós imádságban a keresztyén testvérek

egymás előtt bűnvallást tesznek, hiszen pap, liturgus, hívó ugyanabban a „tiszttségben áll Isten elé”. Egymást is oldozzák fel, hiszen megkeresztelésük okán mindannyian papok:

„A *completorium* bűnvalló imádsága

Lelkés: Megvallom előtted, Istenem, és előttek, testvéreim, hogy vétkeztem ellened gondolattal, szóval és cselekedettel. Sok jót elmulasztottam, sok rosszat elkövettem. Bánom bűnömet. Küzdök ellene. Kérlek benneteket, imádkozzatok értem Urunkhoz, Istenünkhöz.

Gyülekezet: A mindenható és kegyelmes Isten könyörüljön rajtad, bocsássa meg bűnödöt, és vezessen az örök életre.

Lelkés: Ámen.

Gyülekezet: Megvallom előtted, Istenem, és előttek, testvéreim, hogy vétkeztem gondolattal, szóval és cselekedettel. Sok jót elmulasztottam, sok rosszat elkövettem. Bánom bűnömet. Küzdök ellene. Kérlek benneteket, imádkozzatok értem Urunkhoz, Istenünkhöz.

Lelkés: A mindenható és kegyelmes Isten könyörüljön rajtatok, bocsássa meg bűnötöket, és vezessen az örök életre.

Gyülekezet: Ámen.”

Zárogondolatok – szubjektív hangon

Végül is minden az Isten-ember viszony rendezéséről szól. Arról, hogy Isten hajlandó, kész, sőt akarja rendezni a megromlott kapcsolatot. Ehhez olyan gesztusokat, lépéseket tesz és olyan eszköztárat biztosít, amely nem hagy semmiféle kétséget afelől, hogy ez a kapcsolat rendezhető. Ebben pedig nekünk van a kisebb tennivalónk. Csupán nyitott szív, alázatos lélek, őszinte befogadás szükséges hozzá. Azaz bizalom: a hit bizalma. Istennek van a nagyobb tennivalója. „...Istennek magának kell a bűnöket megbocsátani és békességet adni a szívnek.”³⁰ Úgy tűnik, mintha ez kétszereplős történet lenne: Isten és én. A Teremtő és az ő teremtménye. A történet azonban valójában négyszereplős: Isten – ember – felebarát – és a gonosz (ördög).

Az Írásból csak a közgyónás vezethető le. Ez

azonban csak akkor működik (életképes), ha a gyülekezet valóban gyülekezet. Ha él a közösség, amelynek alapja az alázat és az egymás iránti felelősség. Tehát én nem tartom magam többre a másiktól (pl. kevésbé bűnösnek), és nem elítélni akarom a másikat, hanem megtartani, megmenteni.

A titkos gyónásról Luther keményen fogalmaz: aki keresztyén, az gyakorolja a gyónást. Aki nem, az nem keresztyén, eresszük útjára.

Lehetett volna ebben az írásban Luthert ismertetni, azután a végén a mai konzekvenciákat levonni. Luther azonban mai nyelven szólva fogalmaz, és a helyzet is sok mindenben hasonló jelen világunkéhoz. Így egy sor gondolat párhuzamosan futott végig az akkori és a mai keresztyén élettel kapcsolatban.

Amerikai polgárjogi mozgalmak szlogenje volt a 20. században ez a mondat: „Az ember nem feltétlenül felelős azért, hogy padlót fogott, de azért felelős, hogy feláll-e onnan.” Mi Lutherrel együtt másként fogalmazunk: mindannyian felelősek vagyunk azért, ha padlót fogunk: ha a bűn – aktív közreműködésünkkel – térdre kényszerít. De fel lehet állni, mert Isten talpra állítja mindazokat, akik hiszik, hogy nála van bocsánat. A *de profundis*, a mélységből való kiáltás mindannyiunk ismerős mozdulata. Örök emberi pozíció. De örök emberi lehetőség az is, hogy meghalljuk a zsoltár kulcsmondatát: „*De nálad van bocsánat...*” (Zsolt 130,4) Luther erre tanít a „harmadik szentséggel” kapcsolatban. ■

JEGYZETEK

- 1 Az Ordass Lajos Evangélikus Oktatási Központ Luther-konferenciáján (2022. január 28–30.) Révfülöpön elhangzott előadás szerkesztett változata.
- 2 XII. A bűnbánatról. In: KK 2: 27. o.
- 3 KK 4: 135–136. o.
- 4 Uo. 65. o.
- 5 Uo.
- 6 Uo.
- 7 Uo. 317. o.
- 8 Uo. 317–318. o.
- 9 10–12: Gyónás felebarátunk előtt. In: uo. 318. o.
- 10 Uo. 318–319. o.
- 11 15–17: A gyónás két része. In: uo. 319. o.
- 12 18–19: A mi cselekedetünk és Isten ígéje. In: uo. 319–320. o.
- 13 Uo. 320. o.
- 14 Uo. 321. o.

- 15 Uo.
- 16 Uo. 322. o.
- 17 LVM 6: 239–242. o.
- 18 Uo. 124–134. o.
- 19 Uo. 239. o.
- 20 Uo. 239–240. o.
- 21 Uo. 240. o.
- 22 Uo. 240–242. o.
- 23 Uo. 126. o.
- 24 Uo. 128. o.
- 25 Uo. 129. o.
- 26 Uo. 130. o.
- 27 Uo.
- 28 Uo. 131–132. o.
- 29 Uo. 134. o.
- 30 Uo. 125. o.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BARTH, Hans-Martin 2009. *Die Theologie Martin Luthers. Eine kritische Würdigung*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh.
- HAFENSCHER Károly (szerk.) 2021. 12 írás a gyónásról. In: Boda Zsuzsanna (szerk.): *Evangélikus naptár 2022*. Luther Kiadó, Budapest, 2021. 23–25., 37–39., 51–53., 65–67., 79–81., 91–93., 105–107., 117–119., 131–133., 147–149., 161–163., 175–177. o.
- HENZE, Ernst (szerk.) 1991. *Die Beichte*. Vanderhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- JOÓB Máté 2004. Gyónás és lelkigondozói beszélgetés. In: Szabó Lajos (szerk.): *Ablaknyitás*. Luther Kiadó, Budapest.
- LUTHER, Martin 2015. Prédikáció Wittenberg népének Reminiscere vasárnapjára a titkos gyónásról. In: LVM 6: 239–242. o.
- LUTHER, Martin 2015. Sermo a bűnbánat szentségéről. In: LVM 6: 124–134. o.
- LUTHER, Martin 2015. *Prédikációk*. Szerk. Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya. Ford. Bellák Erzsébet et al. Luther Kiadó, Budapest. (Luther válogatott művei [LVM] 6.)

- LUTHER, Martin – MELANCHTHON, Philipp 2019. *Schmalkaldeni cikkek – Értekezés – Kis káté – Nagy káté*. Szerk. Reuss András. Ford. Groó Gyula – Pálffy Miklós – Pröhle Károly. Luther Kiadó, Budapest. (Konkordiakönyv [KK]. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai 4.)
- MELANCHTHON, Philipp 2021. *Ágostai hitvallás*. Szerk. Reuss András. Ford. Nagy Gyula et al. Luther Kiadó, Budapest. (Konkordiakönyv [KK]. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai 2.)
- REUSS András (szerk.) 2017. *Csak Krisztus legyen Mesterünk. Ötszáz idétet Luther Márton írásából a reformáció 500. évfordulójára. 1517–2017*. Evangélikus Missziói Központ – Magyar Evangélikus Rádiómisszió, Budapest. (Élő víz füzetek 9.)
- ZIMMERLING, Peter 2015. *Beichte. Gottes vergessene Angebot*. Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig.

Ez is test meg lélek

→ SZABÓ IMOLA JULIANNA

Nehezen jutottam oda, hogy leírom, de innen nézve... Ha csak egy lánynak segíték is velem, akkor már megérte.

A nagyanyám esetében vitustáncnak hitték. Férjet vettek neki, hogy elmúljon a szüléssel. Tőle kaptam örökségül. Nagylánnyá alakuló koromban elájultam, hánytam, remegtem. Azt mondták, gyenge vagyok. Meg kell szokni, ez ilyen. Kamaszként olykor mozdulni sem tudtam. Az orvos nőiességi problémának mondta, majd elküldött vizsgálat nélkül.

Alacsony a fájdalomküszöböm, azt mondták. Gyógyszerek, fájdalomcsillapítók, jobb és rosszabb hónapok. Sosem beszéltem róla.

Bénulás, lumbálás. Gyulladás, de nem tudni, hol. Úgysem lehet gyereke, mert hátrafelé hajlik a méhem, fogadjam el.

▼ Zenina: Virágok (Dreamstime)

A test megszokja, az elme elviseli, a többire ott az elfogadás.

Mindhárom szülést pisszenés nélkül engedtem át a testemen. Ma már értem minden kis rezdülésüket az utolsó trimeszterben. Óvtam őket magamtól, még akkor is, amikor kigúnyoltak. Orvosi műhibák, legyintések, sürgősségik, vérvételek. Minden tökéletes.

Szedjem ezt vagy azt. Nem szedek semmit. Vegetáriánus lettem, és jógázom. Harmincnyolc éves koromra két diagnózist kaptam ajándékba. Egy orvost, aki kettő perc alatt mutatott rá az elmúlt huszonöt évemre. A csodára, hogy három gyerekem lett. A csodára, hogy ilyen szépen világra jöttek, pedig orvosi értelemben lehetetlen lett volna a történetük. Csak nem tudtam róla, hogy varázsolunk.

Varázsolunk mindennap.

Több hete emészttem ezt az új fényt az életemre. Nem tudom, hogy most mit mondanék annak a fiatal lánynak, aki ott kuporog a szobájában, mert mozdulni sem tud. Mostanában megölelem. És készülsz a műtétre. Egy búcsúra, amely végre teljes életet enged majd. Elképzelni sem tudom, hogy mennyi erőm lesz akkor. Félek, de nagyon várom.

Nem magamért írtam le ezeket a sorokat. Azokért a lányokért és nőkért, akik endometriózisban, azon belül is adenomiózisban szenvednek. Ez a betegség nem öl meg, csak felzabál, lassan, szervenként, percnként, ciklusonként. Olykor úgy, hogy közben senki sem hisz neked. Ezekért a lányokért szeretnék tenni, mert én voltam annyira szerencsés, hogy megadatott az anyaság. Várom az új születésnapomat! ■

→ Szabó Imola Julianna (1984): író, táncművelési szakíró, tervezőgrafikus. Legutóbbi kötete a kétnyelvű, magyar–lengyel *Holtak aránya, holdak ezüstje* címmel jelent meg (Cser Kiadó, 2020).

Teológiai antropológia és body theology

→ VARGA GYÖNGYI

A múlt század végétől a keresztény teológiai gondolkodásban egyre nagyobb hangsúly helyeződött az antropológia kérdésfeltevéseire. Nem véletlenül. Számos kiváltó oka volt annak, hogy előtérbe kerültek az emberi valóságunkkal összefüggő témák. A 20. század történelmi traumái, elsősorban a két világháború és az erőszak globális hatásaival való szembesülés, az embertelenség, a népirtások máig feldolgozatlan sokkot okoztak az emberiségnek. Ehhez járul még a teremtett világ, az élő környezet pusztításának és pusztulásának tapasztalata, amelyhez „invazív” civilizációs stratégiáink, valamint a túlnépesedéssel összefüggő problémák vezettek. A kiváltó okok közé sorolhatjuk továbbá a „szexuális forradalom” jelenségét és a többi „szabadságmozgalom” is, amelyek különböző népek, kisebbségek, marginalizált csoportok, illetve a nemek egyenjogúságáért, megbecsüléséért küzdöttek és küzdenek ma is.

A múlt század utolsó évtizedeitől kezdve egyre-másra jelentek meg könyvek, címükben a *body* és *theology* kifejezésekkel.¹ A katolikus egyházban II. János Pál pápa munkássága jelzi azt a tudatos nyitást, reflexiók készséget, amely beemeli az ember gyarlóságának és méltóságának kérdéseit, a férfi- és női test, a szexualitás spirituális dimenziójának témáját a keresztény teológiai gondolkodásba.² Elérkezett az idő, hogy végre érdemben történjen reflexió hosszú évszázadok „testidegen”, sőt továbbmegyek: elsősorban is a női testet megvető, azt gyakran demonizáló teológiai megközelítéseire, és elvégezhető

legyen e sok kárt okozó szemléletmódok kritikai értékelése.

Ebben a tanulmányban a test teológiáját az Ószövetségben megfogalmazódó koncepciók összefüggésében vizsgálom. Arra a kérdésre keresem a választ, hogy miként reflektálnak az Ótestamentum szerzői az emberi test és a testiség fiziológiai, pszichés, szociális, társadalmi-politikai és vallási aspektusaira, és milyen viszonyban állnak egymással e különböző megközelítések. Beszélhetünk-e ennek kapcsán *body theology*ról az Ószövetségben?

Hús – test – élet

Az Ószövetség antropológiai szemléletmódjában a test, a testrészek tekintetében nem találunk rendszerező, illetve analitikus megközelítéseket; hiányoznak a fogalmi definíciók, elvont értekezések a test működésével, az egyes szervek funkcióival kapcsolatban. Ez érthető, hiszen az ókori Keleten – amennyire a korabeli források betekintést engednek az orvoslás gyakorlatába – nem volt általánosan fejlett szinten az orvostudomány, és az ókorban nem írtak a mi fogalmaink szerinti anatómiai műveket, orvosi szakirodalmat. Ennek ellenére a bibliai emberek is – adott lehetőségeikhez mérten – többé-kevésbé tisztában voltak testük fiziológiai működésével. Ezt az is bizonyítja, hogy a test antropológiai reflexiójával gyakran találkozunk az Ószövetségben: megközelítőleg kétszázötven héber fogalom kerül eléink, amely valamely testrészt, szervet vagy testi funkciót jelöl.³

→ Varga Gyöngyi (1971): az Evangélikus Hittudományi Egyetem Ószövetségi Tanszékének vezetője, egyetemi docens. Kutatási területe az ószövetségi exegézis, Jézus és Jeremiás; a prófétaság jelensége; az erőszak és az Ószövetség; feminista exegézis; narratív teológia és az ószövetségi mesemotívumok. Legutóbbi önálló kötete *Nomád teológia* címmel jelent meg (Luther Kiadó, 2020).

z plures alios quozus numerus in creatibus con-
sequēter ponitur habuit annos. 2242.
Sancta bonitas volens cōmunicare suus
bonū z alijs fecit creaturas racionales q̄
summū bonū intelligeret: itelligēdo ama-
ret: amādo possideret: possidēdo beata eēt. fecit
de^o aut̄ primū hoies formādo corp^o et^o p̄ ministeri-
um angeloz de limo terre i agro damasceno z in
spiravit i faciē et^o spiraculum vite: hoc ē aiam cre-
avit: quas corpori facto univit. fact^o aut̄ ē homo
ad ymagines dei in naturalib^o z ad similitudines in
gratuitis. Ecce dñs mirabili pfudit grā. Cū ergo
marē ad similitudinē suā primus finx. flet: nū etiā se-
minas figuravit ad ipsius hoies effigiem vt duo
inter se pmixti sex^o ppagare sobolem possent: z
omnē terrā multitudine coplere.

vna de comitib^o et^o mēpico carne p̄ ca^o z cancauit in
mulierē. Quā adā vidēs dixit: h̄ vīc os de ossib^o
meis h̄ vocabit. Ista qđ latine mlti interpretat: qđ de
viro supra ē. Factū igit̄ adā de^o in paradiso trahit
lit: z ibi re costa dormiēt. Eua p̄duxit: sibiq̄ locū
formavit. Hāc fecit de capite ne viro dīaret: nō
de pede viro ne p̄tēneret: h̄ de latere vt amor vni-
culū pbaret: etiā vt nō loci generi nobilitaret: vt
tute vnusq̄sq̄ sibi cōparet grām. Itē extra paradysū
vir fact^o ē: mulier vero intra paradysū. Creat^o demū
qđ extra paradysū h̄ est i inferiori loco vir fact^o melior
inuenit p̄ Eua q̄ in paradiso facta fuit. Adā igit̄ p̄
thoplastū primū hoiem summū oim rex fabricatore
deus sexto die secl^o q̄nta z vicesima marcū bellis
terre creans cūctisq̄ reptilib^o z volucnb^o declino
terre rubeo i agro damasceno tāq̄ creaturaz om-
niū finē z possessore finxit.

A létezők kézzelfogható, látható anyagi valóságát a bibliai emberek a *hús* fogalmával írták le. Az Ószövetségben a héber *bā'sār* főnév fejezi ki az állatvilág és az ember érzékszervekkel megragadható materiális mivoltát, az élőlények „fizikumát”.⁴ A „test” (testalkat, testfelépítés, termet) fogalmi körét is ez a szó foglalja magában, mivel nincsenek külön szavak ezekre a kifejezésekre.

A „hústest” a teremtményi lét legalapvetőbb aspektusa: mindenekelőtt a halandóság, mulandóság, esendőség, gyarlóság gondolata kapcsolódik hozzá.⁵ A prófétai megközelítés szerint „[m]inden test csak fű” (Ézs 40,6): vagyis a teremtett világ „magasabb rendű” életformáira is – a növényekhez hasonlóan – időben korlátozott lét, törekenység és kiszolgáltatottság jellemző. Ebben az alapvető meghatározottságukban az élőlények nem különböznek egymástól.⁶

A test ugyanakkor a bibliai gondolkodás szerint a realitás érzékelésének elengedhetetlen eszköze, így a teremtő Istennel való kapcsolat, a transzcendens valóság tapasztalása is ezen a „csatornán” keresztül valósul meg. Az élőlények testi valósága szorosan összefügg életteliségükkel, érzelmeikkel, tudatuk működésével, spirituális érzékenységükkel. A zsoltáros így fogalmaz: „Ó, Isten, te vagy Istenem, hozzád vágyakozom! Utánad szomjazik lelkem, utánad sóvárog testem, mint kiszikkadt, kopár, víztelen föld.” (Zsolt 63,2) Egy másik zsoltárszövegben pedig ezt olvassuk: „Testem és lelkem ujjongva kiált az élő Istenhez.” (Zsolt 84,3) A test éppen ezért – mulandósága ellenére is – mindig fontos minőséget képvisel a Szentírásban.

Mindemellett a *hústest* kifejezés a bibliai idők embereit szociális viszonyrendszerükre, rokoni kapcsolataikra is emlékeztette.⁷ Arra tanította őket, hogy végső soron mindenki mindenkivel összefügg a teremtés kezdetétől fogva, hiszen az Örökkévaló egy vérből – egy húsból – teremtette az emberiséget. Amikor – a történet szerint – Ádám, az ember így kiált fel segítőtársát látva: „Ez most már csontomból való csont, testemből való test” (1Móz 2,23), mondata erre az egységre, összetartozásra utal. Amikor pedig Jákób Ézsau haragja elől menekülve megérkezik

Lábánhoz, nagybátyjához, akkor hasonló jelenetnek lehetünk tanúi: „Bizony, az én csontom és húsom vagy te!” – kiált föl Lábán, unokaöccsével találkozva. (1Móz 29,14) Érdekes módon József testvéreinek is eszébe ötlük a vérségi kapcsolat, mielőtt valóra váltanák gyilkos tervüket: „Gyertek, adjuk el az izmaelielieknek, de ne emeljünk rá kezet, hiszen a mi testünk és vérünk ő!” (1Móz 37,27) Ez az érv elég erősnek bizonyul ahhoz, hogy végül megkíméljék. Különösen szép, ahogyan a magyar nyelv „ráérez” és figyelmeztet erre a kötelékre: *testvér* szavunk pontosan ezt az eredendő összetartozást fejezi ki.

Az ószövetségi szerzők tágabb körre: a felebarátra, a klán vagy a nép tagjának megjelölésére, az embertársra és olykor az egész emberiségre vonatkoztatva is használják a *bā'sār* szót. A kifejezés végső soron mindenkit magába ölel.⁸ A bibliai emberek elsődlegesen a nagyobb közösség tagjaként értelmezték önmagukat. A közösség mint „test” foglalja magában az egyes embert, aki annak „funkcionális” része, alkotóeleme. Így érthető Pál apostol szemléletes képe is a Krisztusban létrehívott és kibontakozó egyháztestről: „Ti pedig Krisztus teste vagytok, és egyenként annak tagjai.” (1Kor 12,27)

Isten teste?

Mondanunk sem kell, a *bā'sār* kifejezést soha nem vonatkoztatják Istenre az Ótestamentumban: JHVH-nak nincs hústeste, ő láthatatlan, sőt ábrázolhatatlan Létező. Mihelyt fizikai testet „kap”, azonnal bálvány lesz belőle: emberkéz alkotta, tehetetlen teremtmény. Az ószövetségi teológiában folyamatos polémiát látunk a környező népek általános vallásgyakorlatával szemben, amelynek keretében minduntalan a Teremtő teremtménnyé való „lefokozása” megy végbe. Főként a prófétáknál olvashatunk vehemens kritikákat, amelyek az emberkéz alkotta istenek hiábavalóságát hangsúlyozzák.⁹

JHVH szó-Isten, nem kép-isten: istenségének lényegét kijelentése (Igéjében megfogalmazott énközlése) és nem külső megjelenése adja. Izrael Istene autonóm és szuverén Úr. A képtilalom JHVH-val kapcsolatban elsősorban arra vonatkozik,

hogy ő semmilyen módon nem tárgyiasítható, nem egyszerűsíthető le egy kép mintájára vagy szobor formájára. Kizárt dolog, hogy az ember bármire is utasítsa őt, illetve, hogy „lekenyerezze”, manipulálja áldozati ajándékaival.

Egyetlen terület van, amely mentesül e szigorú tiltás alól: ez a nyelvi és mentális képek világa. Az antropomorf beszédmód megengedett JHVH-val kapcsolatban: hogyan is tudná az ember más módon megközelíteni őt?¹⁰ Témánk szempontjából különösen is érdekes, hogy az Örökkévaló „személyiséggyei”, érzelmi megnyilvánulásai, cselekedetei és beszéde egyaránt nyelvi metaforákban reflektált tartalmak az Ószövetségben. A szentírók zavarba ejtő természetességgel utalnak JHVH egyes testrészeire, ha mondanivalójuk úgy kívánja. Két példa elegendő lesz most ennek illusztrálására: „*Magasztaljátok Istenünket, az Urat, boruljatok le lába számolya előtt, mert szent ő!*” (Zsolt 99,5) „*Hozzád kiáltok, mert meghallgatsz, Istenem. Fordítsd felém füledet, hallgasd meg beszédemet! Tégy csodát hívéddel, mert te megszabadítod azokat, akik jobbodhoz menekülnek támadóik elől. Órizz engem, mint szemed fényét, rejsz el szárnyaid árnyékába...*” (Zsolt 17,6–8)

Mindez, amit az Ótestamentum szövegei Isten „testéről” mondanak, számomra két fő gondolati csomópontba rendeződik. Először is: az Ószövetségben az antropológia és az antropomorf megközelítés szorosan összekapcsolódik egymással, elsősorban Istenre vonatkozóan. Az emberi „olvasat” lényege abban áll, hogy Istenről, a transzcendens valóság mibenlétéről csupán a rendelkezésünkre álló nyelvi eszközökkel, antropológiai meghatározottságunk perspektívájából tudunk fogalmat alkotni. A bibliai istenképek maguk is emberi „konstrukciók”: számunkra ismerős és megfogható minőségek, tartalmak, szimbólumok kitágításai, kivetítései a „Messze Többre”. Helyénvaló tehát, ha mindezt tudatosítva továbbra is teret adunk antropomorf istenképeinknek, és nem „írjuk le” azokat mint túlhaladott, naiv megközelítéseket.

Másodszor: a „teremtett testek”, vagyis az élőlények és élettelen dolgok fizikai valósága Isten végtelenségébe és teljességébe „ágyazódik” be. Az

ő – szimbolikus értelemben vett – „teste” fogja át és foglalja magában az egész teremtést. Ezt nevezzük a teológiai gondolkodásban „panenteizmusnak”.¹¹ Pál areopagoszi beszédében fogalmazza meg ezt a legvilágosabban: „...*őbenne élünk, mozgunk és vagyunk.*” (ApCsel 17,28) A kortárs keresztény *body theology*k általában kiemelten foglalkoznak a téma ezen aspektusával, párbeszédet folytatva ilyen módon például az ökteológiával és annak kérdésfelvetéseivel.¹²

„Így lett az ember élőlény”

Nem kell sokat előrelapoznunk az Ószövetségben ahhoz, hogy máris szembetalálkozzunk a „test teológiájával”. A második teremtésbeszélésben (1Móz 2,4–25) fogalmazódik meg a gondolat, hogy az első és második emberi teremtmény: a férfi és a nő Isten akaratából egyetlen, szerves „testközösséget” alkot.

1Móz 2,21–24-ben ezt olvassuk: „*Mély álmot bocsátott azért az Úristen az emberre, és az elaludt. Akkor kivette az egyik oldalbordáját, és húst tett a helyére. Az emberből kivett oldalbordát az Úristen asszonnyá formálta, és odavezette az emberhez. Akkor ezt mondta az ember: Ez most már csontomból való csont, testemből való test. Asszonyember legyen a neve: mert férfieremberből vétetett. Ezért hagyja el a férfi apját és anyját, ragaszkodik feleségéhez, és ezért lesznek egy testté.*”

Az ószövetségi hagyományok a teremtett világ egészére az ember nézőpontjából tekintenek. Ez az előbb említett, időben régebbi, úgynevezett jahvista¹³ teremtésbeszélés teljesen az emberre (elsősorban a férfira), annak kapcsolatrendszerére és a világban betöltött feladatára koncentrál, és körre rendezzi a teremtés egész struktúráját.

Ebben a szövegrészben a szentíró a hústest fogalmával juttatja kifejezésre a férfi és a nő közötti összetartozást, a kettőjük kapcsolatában megvalósuló egységet. Az istenkép, amellyel itt találkozunk, az anyagot, agyagot formáló, művészi képességű fazekasnak az ókori Keleten szinte mindenütt ismert toposzából bontakozik ki. A fazekas azonban, aki megmunkálja a termőföld anyagát,¹⁴ némiképp „műtőorvos” is itt. Egy beavatkozás révén a férfitestből kivett merevítő „szerv” a nő testének lesz

az alapja: héberül ez a *cēla'*, amelyet „bordaként”, illetve „oldalsó részként” fordíthatunk.¹⁵

Érdekes persze, hogy az uralkodó patriarchális szemlélet értelmében itt megfordul a természetes „sorrendiség”: nem az asszony testéből származik a férfiember a fogantatás, majd a szülés révén, hanem a kezdet kezdetén a férfi testéből ered az emberi élet!

Ez a második teremtésselbeszélés arra a kérdésre is választ próbál adni, hogy miként lesz az ember (nyilván a férfi és a nő együttesen) élőlényé. 1Móz 2,7-ben ezt a meglehetősen szűkszavú kijelentést olvassuk: „Azután megformálta az Úristen az embert a föld porából, és az élet leheletét lehelte az orrába. Így lett az ember élőlény.” Ebben a rövid mondatban két fontos antropológiai kifejezéssel is találkozhatunk. Az „élet lehelete” (héberül: *nišmat hajjim*) a lélegzetet, az életerőt, az energiát jelenti; a teológiai koncepció értelmében ezt az élő Isten leheli bele a föld porából gyúrt emberi testbe, pontosabban az ember orrába. Így „animálja”, lelkesíti őt, hogy aktivitásával ő maga is alakítsa a környező világot. A másik kifejezés a vers végén olvasható: az ember *élőlény* (héberül: *nafeš hajjāh*). Ez a szókapcsolat elsősorban az élőknél az élettelenektől való megkülönböztetésére utal. Ugyanakkor a minden létezők „Eredőjével”: JHVH-val való eredendő kapcsolatot is kifejezésre juttatja.

Az ószövetségi szentírók a hústest (bā'sār) mellett gyakran ezt a *nafeš* kifejezést használják annak megmutatására, érzékeltetésére, hogy az ember mint teremtmény mennyire komplex, mai szóhasználattal élve: pszichoszomatikus egység. Ám éppen a *nafeš* (egyszerűbb átírással: *nefes*) fogalmi és teológiai háttere a legkevésbé megragadható a posztmodern ember számára. A kifejezés elsődleges jelentése: 'torok, gége', de a szó a sóhajtást, lélegzést, valamint az óhajt, a vágyakozást is magában foglalja.

H. W. Wolff így ír róla: az ember „egyediségében számontartott élőlény [...], aki az életet nem önmagától kapta, és azt nem képes önállóan fenntartani, hanem aki életerős vágyakozással sóvárog az élet után, úgy, ahogyan azt a torok, a táplálékfelvétel és lélegzetvétel szerve és a nyak mint különösen

sebezhető testrész szemléletessé teszik. Mivel a nefes az embert így szükségleteitől való függésében és vágyakozásaiban mutatja meg, ez magában foglalja emocionális érzékenységét és érzelmeiben való sebezhetőségét is. [...] A nefes azonban soha nem válik kimondottan szellemi tevékenységek alanyává.”¹⁶

A hústest és az életerő-lehelet szerves egységben vannak tehát egymással, és együtt alkotják a személyt, aki földi valóságában mindenestül Istenre szoruló, törekény emberi lény, ám ugyanakkor spirituális érzékenysége (istenképűsége¹⁷) révén eredendő összekapcsolódik a transzcendens valósággal.

Emberkép az ókori görögöknél

Ahhoz, hogy igazán rácsodálkozzunk e holisztikus antropológiai megközelítésmódra, érdemes egy kis kitérőt tennünk az ókori görög filozófia világába. Platón és Arisztotelész rendszerszemléletű és rendszeralkotó gondolkodása különbséget tesz a létezők fizikai és szellemi aspektusai között. Ennek nyomán alakul ki és honosodik meg ebben a kultúrkörben az úgynevezett dichotomikus, illetve trichotomikus emberkép, amely egymástól alapvetően különböző minőségekként kezeli a test (görögül: *sarkasz*, illetve *szóma*), valamint a szellem (pneuma), illetve a lélek (psziché) alkotóelemeket.¹⁸ A hármas felosztás tekintetében fontos hangsúlyozni, hogy a psziché fogalma alatt az ókori görög filozófia az életprincípiumot, az élőlények éltető elvét értette, nem a tiszta szellemi realitást. Ez utóbbit jelölték a *pneuma* kifejezéssel.¹⁹

A görög filozófiában meggyökerezett, a mulandó test és a halhatatlan lélek/szellem ellentétpárjában megragadható dualista antropológiai felfogás azonban idegen az Ószövetség teológiai gondolkodásától. Az emberi élet szomatikus és pszichés/pneumatikus aspektusainak e szembeállítására, sőt minőségi rangsorba állítása sehol nem kerül elő az ótestamentumi szövegekben.²⁰

Már csak azért sem hozható szintézisbe egymással a görög-hellén kultúrkörben kifejlesztett látásmód és a bibliai Izrael emberképe, mert az ószövetségi szerzőket nem a megkülönböztetés foglalkoztatta

elsődlegesen, hanem ellenkezőleg: az embert a maga komplex valóságában, egységként értették és értelmezték. Nyilvánvalóan tudatában voltak a fizikai és a szellemi, mentális aspektusok eltérő voltának és sajátosságainak, de a lényegét a teremtésbeli rendben megvalósuló osztatlan egészben látták.

Megfontolandó tehát H. W. Wolff értelme, aki *Az Ószövetség antropológiája* című könyvében óva int attól, hogy belevetítsük a hellén-görög dichotomikus és/vagy trichotomikus emberkép koncepcióját az Ótestamentum szövegeibe és antropológiai tanításába.²¹ Az Ó- és az Újszövetség antropológiai látásmódja között mindazonáltal érzékelhető némi differencia. Nyilvánvaló, hogy a Septuaginta, a Héber Biblia görög fordítása már magán viseli a hellén kultúra és világszemlélet sajátosságait.

Jól látszik ez például azon, hogy miként utal az Újszövetség a nagy parancsolatra, amelyet a Héber Bibliában Mózes ötödik könyvében, a 6. fejezet 5. versében így olvashatunk: „*Szeresd azért az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből.*” A Máté írása szerinti evangéliumban – az ókori görög filozófia hatása nyomán – már így kerül elénk a nagy parancsolat, amikor a farizeusok Jézust „vizsgáztatják”: „*Mester, melyik a nagy parancsolat a törvényben? Jézus így válaszolt: »Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből.«*” (Mt 22,36–37) Az „elme” (dianoia) az értelemre, tudatosságra, szellemiségre utaló fogalom, amely már túllép a héber kifejezés jelentéstartalmán, az ugyanis inkább intenzitást, akaraterőt, erőfeszítést jelöl.²²

Vitathatatlan a hangsúlyeltolódás. A kereszténység megszületése utáni első évszázadoktól kezdve egészen napjainkig érzékelhető az a tendencia, amelyben egyértelműen látszik: a keresztény antropológia sajnos sokkal kevésbé épít a bibliai emberképre, mint az ókori görög felfogásra...

Jó hír a testnek

Mindazonáltal a Szentírás olvasóit és üzenetének kutatóit mégsem kell, hogy rezignált sóhajtásra készítse ez a tény. Éppen ezért, a tanulmány végéhez közeledve, fontosnak tartom, hogy felhívjam a figyelmet még egy különösen izgalmas teológiai összefüggésre.

A bibliai héber nyelv a *bā'sār* ('hús, test') szavából képezi az örömhír: *b'sorah*, illetve ezzel összefüggésben az örömhírt hozó követ (m^hva'ser) kifejezéseket. Ézs 40,6.8–9 költői megfogalmazású szövegében érdekes módon együtt, mint két kulcsfogalom szerepelnek: „*Egy hang szól: Kiálts! Én megkérdeztem: Mit kiáltsak? Minden test csak fű, és minden szépsége, mint a mezei virágé. [...] Elszárad a fű, elhervad a virág, de Istenünk igéje örökre megmarad. Magas hegyre menj föl, ki örömhírt viszel a Sionnak, harsány hangon kiálts, ki örömhírt viszel Jeruzsálemnek! Kiálts, ne félj! Mondd Júda városainak: Itt van Istenetek!*”

Nyilvánvaló, hogy a jó hír eredendően összefügg földi, materiális létezésünkkel. Az evangélium nem életidegen, steril üzenet, egyszerű szellemi érték, hanem a mindennapok világának része. Minden bizonyonnyal nagyon ritkán került hús a bibliai emberek asztalára, hiszen a nép alapvetően a szűkösség világában élt; amikor viszont igen, az bizonyára nagy örömmel, lakoma alkalmával történhetett. Az ünnep híre futótűzként terjedt az adott település, vidék lakói között. Senki sem maradhatott ki belőle. Az örömhír követői, közvetítői tudatában voltak, hogy a gondviselés ajándékai megosztásra és ünneplésre valók: ezt pedig igazán csak közösségben lehet megcselekedni. Abban a közösségi létben, amelyben a horizontális és a vertikális sík összeér.²³

Az örömhír azt jelentette: a mindennapi küzdelmek, a testi-lelki hiányok világából végre távolabbra is el lehet látni; lehet reménykedni abban, hogy az, amit az ünnep „modellez”, egyszer konstans társadalmi, közösségi tapasztalat is lehet... Ha az Ószövetség sajátos *body theology*-jára vagyunk kíváncsiak, akkor valahol itt érhetjük tetten a lényegét.²⁴

Az örömhír ebben a textusban sűrített üzenet: „*Itt van Istenetek!*” Ez a mondat azt a tényt közli a hallgatósággal, hogy Isten elérhető, nincs távol egyikünkötől sem. Az Újszövetség inkarnációteológiája még egy fontos lépést tesz előre: Isten testté, hússá lett, hogy az emberekkel közösséget vállaljon, őket az Egy Közösség testében egyesítse. Ez a hússá lett Ige és ígélet egyetlen személy: Jézus Krisztus. Ő Isten országának örömhíre. ■

JEGYZETEK

- 1 Itt most csupán néhány példát említek: VOGEL 1973; NELSON 1992; McFAGUE 1993; HANNAFORD–JOBLING 1999; AMMIGHT–QUINN 2004; GREEN 2008; ALTHAUS–REID–ISHERWOOD 2008; KÖRTNER 2011.
- 2 A *The Theology of the Body – Human Love in the Divine Plan* címmel megjelent gyűjteményes kötet (JOHN PAUL 1997) a pápa százhuszonkilenc előadását tartalmazza, amelyeket 1979 és 1984 között tartott szerdai audienciáin (listázva: <https://www.ewtn.com/catholicism/library/general-audiences-john-paul-ii-theology-of-the-body-8565>; megtekintés: 2022. augusztus 29.). A könyvnek számos recenziója, értékelése látott már napvilágot (lásd: https://en.wikipedia.org/wiki/Theology_of_the_Body; megtekintés: 2022. augusztus 29.).
- 3 Lásd: <https://www.bibelwissenschaft.de/wibilex/dasbibellexikon/lexikon/sachwort/anzeigen/details/koerper-at/ch/daa2e268be555f8945e9af26c272999/> (megtekintés: 2022. augusztus 28.); továbbá SCHROER–STAUBLI 2005; WAGNER 2007, 257–265. o.
- 4 Érdekes módon a kifejezés őszövetségi előfordulásainak mintegy egyharmadában – 273-ból 104 esetben – valamilyen állat, illetve állatok testére vonatkozik (lásd WOLFF 2001, 46. o.).
- 5 Hans Walter WOLFF *Az Őszövetség antropológiája* című könyvében (2001, 46–52. o.) részletesen ír az emberi létnek erről az aspektusáról és a bibliai emberek testtel kapcsolatos szemléletmódjáról. Lásd még: SCHREINER 2004, 170–171. o.; BRUEGGEMANN 2012, 556–557. o.
- 6 Ehhez a próféta mondathoz közel párhuzam a 103. zsoltár 15–16. verse: „Az ember napjai olyanok, mint a fű, úgy virágozik, mint a mező virága. Ha végsőöpör rajta a szél, vége van, még a helyét sem lehet felismerni.” A mulandóság – elsősorban a természetben tapasztalható jelenségek kapcsán – erősen foglalkoztatta a bibliai embereket; az alábbi igékben ezzel kapcsolatos gondolatok fogalmazódnak meg: Ézs 15,6; 37,27; 51,12; Jer 12,4; Zsolt 37,1–2; 90,5–6; 102,12.
- 7 SCHREINER 2004, 171. o.; WOLFF 2001, 49–50. o.
- 8 A „minden test” (kol-bá šar) szókapcsolat az egész teremtést, az emberiséget jelöli a maga komplexitásában. Néhány példa: 1Móz 6,12.13.17.19; Zsolt 65,3; 145,21; Ézs 58,7.
- 9 Lásd például: Ézs 44,9–20; 46,1–12; Jer 10,1–10.
- 10 Az Istennel kapcsolatos antropomorf beszédmóddal kapcsolatban lásd: SCHWARTZ 2010, 201–237. o.; McFAGUE 1993; KAMIONKOWSKY–KIM 2010; SCHROER–STAUBLI 2005; McFAGUE 1982.
- 11 Angol nyelven jó összefoglalást olvashatunk erről a *Stanford Encyclopedia of Philosophy* oldalán: <https://plato.stanford.edu/entries/pantheism/>. (Megtekintés: 2022. szeptember 1.)
- 12 KÖRTNER 2011; NELSON 1992; McFAGUE 1993.
- 13 A *Jáhvista* jelző arra utal, hogy a szövegben Isten nevéként a „JHVH Elohim” szerepel (magyarul „Úristenként” adja vissza a fordítás). Az első teremtésbeszélésben (1Móz 1,1–2,4a) viszont az *Elohim* (Isten) névvel találkozunk: ezt papi teremtéstörténetnek szokás nevezni. A második teremtésnarratíva egy olyan elbeszélő hagyomány része, amely régebbi teológiai koncepciókat, így többek között antropomorf istenképet, archaikus világlátást tükröz, továbbá az ókori Keleten ismert mitikus elemeket tartalmaz.
- 14 A termőföldre használt kifejezés az őszövetségben az *adamah*, ebből származik az *ember* (héberül: *adam*).
- 15 A magyar fordításokban meggyökerezett kifejezés sajnos félrevezető: nem „oldalbordáról” van szó az héber szövegben. A 21. versben szó szerint így fogalmaz a szentírő: „az Úristen kivette a bordái (illetve oldalsó részei) egyikét”.
- 16 WOLFF 2001, 44. o.
- 17 Ennek a témának a kibontása itt messzire vezetne. Az Őszövetségnek az ember istenképiségevel összefüggő leglényegesebb teológiai kijelentéseiről jó összefoglalást ad BRUEGGEMANN 2012, 554–556. o.
- 18 A dichotomikus és trichotomikus emberképpel kapcsolatban jó angol nyelvű összefoglalást olvashatunk a *The Voice* oldalán: <https://www.crvoice.org/bodysoul.html> (megtekintés: 2022. szeptember 3.); valamint egy átfogó tanulmányt a Harvard Egyetem weboldalán: <https://chs.harvard.edu/read/detienne-marcel-comparative-anthropology-of-ancient-greece/> (megtekintés: 2022. szeptember 3.).
- 19 A keresztény teológiában ez a Szentlélek működésével összefüggésben tett szert nagy jelentőségre.
- 20 A biblikus gondolkodás nem ismeri azt az „értékdualizmust”, miszerint a test rossz (bűnös), a lélek pedig jó (tisztá).
- 21 WOLFF 2001, 23–25. o.
- 22 Szó szerint így fordíthatjuk a héber mondatot: „Szeresd az Urat, a te Istenedet [...] teljes »nagyonodból».”
- 23 Szép megfogalmazását olvassuk mindennek Ézsaiás könyvében: „Készít majd a Seregek Ur ezen a hegyen minden népnek lakomát zsíros falatokból, lakomát újjborral, zsíros, velős falatokkal, letisztult újjborral.” (Ézs 25,6) Lásd még: 5Móz 12,15; Jób 31,31.
- 24 Ehhez a vershez tartalmában egészen hasonló gondolat jelenik meg Ézs 52,7-ben is: „Milyen kedves annak az érkezése, aki örömhírről jön a hegyeken át! Békességet hirdet, örömhírt hoz, szabadulást hirdet. Azt mondja Sionnak: Istened uralkodik!”

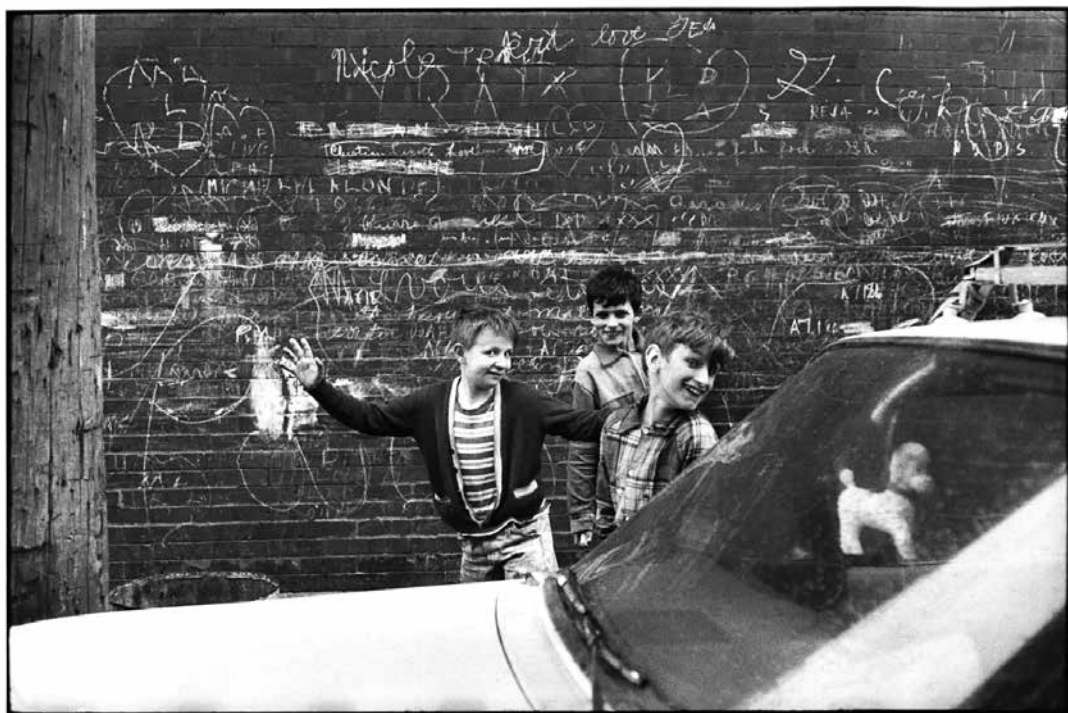
FELHASZNÁLT IRODALOM

- ALTHAUS-REID, Marcella Maria – ISHERWOOD, Lisa (szerk.) 2008. *Controversies in Body Theology*. SCM Press, London.
- AMMIGHT-QUINN, Regina 2004. *Körper, Religion, Sexualität. Theologische Reflexionen zur Ethik der Geschlechter*. 3. kiad. Matthias Grünewald, Mainz.
- BRUEGGEMANN, Walter 2012. *Az Őszövetség teológiája. Tanúságtétel, vita, pártfogás*. Ford. Tunyogi Lehel. Exit Kiadó, Kolozsvár.
- GREEN, Joel B. 2008. *Body, Soul, and Human Life. The Nature of Humanity in the Bible*. Baker Academic, Ada. (Studies in Theological Interpretation.)
- HANNAFORD, Robert – JOBING, J'annine (szerk.) 1999. *Theology and the Body. Gender, Sex and Ideology*. Gracewing, Leominster.
- JOHN PAUL II. 1997. *The Theology of the Body. Human Love in the Divine Plan*. Pauline Books & Media, Boston.
- KAMIONKOWSKY, Tamar S. – KIM, Wonil (szerk.) 2010. *Bodies, Embodiment, and Theology of the Hebrew Bible*. T & T Clark, New York. (Library of Hebrew Bible. Old Testament Studies.)
- KÖRTNER, Ulrich H. J. 2011. *Leib und Leben. Bioethische Erkundungen zur Leiblichkeit der Menschen*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- McFAGUE, Sallie 1982. *Metaphorical Theology. Models of God in Religious Language*. Fortress Press, Philadelphia.
- McFAGUE, Sallie 1993. *The Body of God. An Ecological Theology*. SCM, London.
- NELSON, James B. 1992. *Body Theology*. Westminster John Knox Press, Louisville.
- SCHREINER, Josef 2004. *Az Őszövetség teológiája*. Ford. Kiss B. Zsolt. Szent István Társulat, Budapest. (Szent István kézikönyvek 9/b.)
- SCHROER, Sylvia – STAUBLI, Thomas 2005. *Die Körpersymbolik der Bibel*. 2. kiad. Gütersloher Verlagshaus, Darmstadt.
- SCHWARTZ, Howard 2010. Does God have a Body? The Problem of Metaphor and Literal Language in Biblical Interpretation. In: KAMIONKOWSKY–KIM 2010, 201–237. o.
- VOGEL, Arthur Anton 1973. *Body Theology. God's Presence in Man's World*. Harper & Row, New York.
- WAGNER, Andreas 2007. Das synthetische Bedeutungsspektrum hebräischer Körperteilbezeichnungen. *Biblische Zeitschrift*, 51. évf. 2. sz. 257–265. o.
- WOLFF, Hans Walter 2001. *Az Őszövetség antropológiája*. Ford. Blázy György. Harmat Kiadó – PRATA, Budapest.

Fókusz

→ HALÁSZ RITA

▼ Henri Cartier-Bresson: Három fiatal, Montreal, Kanada, 1965 (zselatinos ezüst fénykép)

Henri Cartier-Bresson

Az biztos, hogy az a nő, akit látok, én vagyok, de nem tudom, hány éves lehetek. Igazából nagyon jól tudom, de most anyám játékát játszom. Ragadj ki a jelenből három percet. Bármelyik három percet, bármikor, teljesen mindegy, amikor eszedbe jut. Képzeld el, hogy tíz évvel korábban kívülről látod magad ebben a jelenetben, képzeld el, hogy

tíz évvel ezelőtt mit értenél belőle, milyen következményeket vonnál le. Öt év, tíz év, húsz év. Amit akarsz.

Most azt játszom, hogy tizenöt évvel ezelőtt látom a mostani önmagamot, amint a kanapén ülök, és egy Henri Cartier-Bresson-katalógust lapozgatok. Tizenöt éve már megvolt az esküvőnk Tamással,

→ **Halász Rita** (1980): író, művészettörténész, tanár. Első regénye *Mély levegő* címmel 2020 októberében jelent meg a Jelenkor Kiadónál. Jelenleg második regényén dolgozik.

most jöttünk haza a nászútról. Onnan a múltból nézem magamat, a jelent, mintha jövő lenne.

Közelítsünk.

A homlokomon halvány vízszintes ráncok, a szemöldököm között két erőteljesebb függőleges vonal, a szemem alatt egy erősebb, oldalt, az alsó szemhéj meghosszabbításaként egy vékonyabb csík. Nem vészes. Talán harmincöt lehetek. Rengeteg szeplő, a homlokomon halvány barna folt. Vajon ezt hívják májfoltoknak? Jobban kell figyelnem az arcomra. Tamás nem használ fényvédőt, emiatt én sem, pedig egyértelmű, hogy szükség lenne rá. Megmutathatnám neki is, tessék, ilyen foltos lesz az arcom tizenöt év múlva, ha nem kenem rendszeren. A hajam lazán kontyba tekerve a fejem tetején, csak úgy összevissza, ahogy szoktam. Fülbevalóm nincs, de még mindig látszik a gyerekkori lyukasztatás nyoma, nem forrt össze. Lehet, hogy összeforrt, ezt nem lehet megállapítani. Az is lehet, hogy még ki tudnám szűrni, de fájna, és másnapra begyulladna. Menjünk vissza. A hajam, most látom, festve van, kicsi a lenövés, de látszik. Tehát olyan nő lettem, aki festi a haját. Pedig ahogy mondtam, fő a természetesség, nem kell megfelelni a társadalmi elvárásoknak. Lapozgatom a katalógust. Három fiú egy telegrafittizett téglafal előtt pózol a kamerába. Vicces arcot vágnak, előttük egy autó szélvédője látszik, a visszapillantó tükörről egy plüss uszár lóg. Kanada, Montreal, 1965. Fehér krétával van összefirkálva a fal. Nincsenek rajzok, csak írárok. Nevek, számok. Előveszem a telefonomat, lefényképezem. Vajon tizenöt évvel ezelőtt rögtön tudtam volna, hogy ez egy telefon? A nászútra digitális fényképezőgépet vittünk, nászajándékba kaptuk Tamás apjától. A telefonra nem emlékszem, talán Nokia. Tamásnak biztos a legújabb, nekem meg egy régi. Nem szeretem, ha gyakran cserélődnek a tárgyak körülöttem. Még egyszer lefényképezem a képet, az előző homályos lett. Tizenöt évvel ezelőtt biztos azon is meglepődtem volna, hogy tudok fényképezni a telefonnal. Tetszett volna, azt mondtam volna, ez praktikus. A kezem öregebbnek tűnik, eres. Lehet, hogy negyvenéves is vagyok már, talán el is múltam.

A mellem viszont mintha nagyobb és feszesebb lenne. Megcsináltattam volna? Én, aki azt mondtam, soha nem fekszem kés alá? Dehát azt is mondtam, hogy nem fogom festeni a hajam, azt is mondtam, nevetésgegek a negyvenes nők, akik nem hajlandók méltósággal megőregedni.

Hol vagyok? Távolítsunk. Egy elegáns lakás, kellemes délutáni fény ömlik be az ablakon. Nem szól a tévé, nincs zene. Még mindig szeretem a csöndet. Mit keresek itt? Egyedül vagyok? Hol van Tamás? Közelítsünk a kezemre. Ott a jegygyűrű az ujjamon. Megkönnyebbülök. Pásztázzunk körbe. A kanapén egy férfitáska. Biztos az övé. Túl nagy a rend, a tisztaság. Ez egy szálloda. Talán külföld, munkaügy. Tamás sikeres üzletember lett, és elhozott magával. Miért ne lehetnék én is sikeres? Lehet, miattam vagyunk itt, de ha miattam vagyunk itt, az azt jelenti, hogy apám győzött. Jogász lettem. Távolítsunk. Nézzünk ki az ablakon. Valahol Európában. Budapest is lehetne, ismerős utcakép, a házak, a fák, otthonos érzésem van, csak a nagy óriáskerék idegen. Pedig Budapest, látom a Bazilikát, sőt még a Parlament kupoláját is. Tehát Budapestnek is lesz óriáskereke, mint Londonnak. A nászúton felszálltunk rá, apámtól kaptuk a jegyet ajándékba, akkor derült ki, hogy Tamásnak tériszonya van, végig egy helyben ült, az arcát a kezébe temette, a hátát simogattam. Miért vagyunk Budapesten szállodában? Vajon lettek gyerekeink? Mindenesetre nem veszem elő a telefonomat, és nem nézek róluk képeket. Ez persze nem jelent semmit. Ha negyvenéves vagyok, akkor már kamaszok is lehetnek. Két kamaszlány, akik örülnek, hogy a szüleik végre nincsenek otthon, mi pedig örülünk, hogy nem kell nézni az arcukon a világfájdalmat.

Végre felálltam. A nagy íróasztalhoz lépek, az ablak mellett álló bronzszobrot nézem. Egy almacsutka. Óvatosan megsimogatom az alma sima felületét és a harapásnyomokkal tűzdelt robosztus belsőt. Ádám és Éva almája, az elveszett paradicsom utolsó emléke. Vajon olyan ember leszek, akinek akkor is eszébe fog jutni a bűnbeesés, vagy valami teljesen másra fogok gondolni?

Na, hogy tetszik, kérdezi egy férfihang, de nem Tamásé. Magas, szőke, negyvenes férfi, köntösben

jön ki a fürdőszobából. Szemüveges. Odamegyek hozzá, megpusztilom a száját, megölelem. A szeretőm? Nincs heves csókolózás, nincs szex. Ha a szeretőm, akkor ez már egy régebbi kapcsolat. De lehet, egy órával ezelőtt még azt láttam volna, hogy hevesen egymásnak esünk. Bejön ez a szobor, válaszolom neki. Nem a szoborra gondoltam. Tudom, de kifejezetten tetszik, hogy itt van. Nekem a te képeid sokkal jobban tetszenek, mondja. Akkor mégsem apám nyert? Nem lett belőlem jogász? De igazából ez tetszik a legjobban, mondja, és megsimogatja a hasamat. A hasam. Most látom. Talán negyedik hónap. A mellem. Nem csináltattam meg, hanem babát várok. De hol van Tamás? Közelítsünk a kezemre. Ez nem az a jegygyűrű, ebben kő van. Tamással azt beszéltek, hogy legyen minden a legegyszerűbb. Esküvő két tanúval, fehér nyári vászonruha, sima, vékony karikagyűrű. Tehát Tamással vége lett, új férjem van, aki mellett festem a hajamat, köves karikagyűrűt hordok, és negyven fölött gyereket várok. Vajon mi történhetett?

Na gyere, nézzük meg megint! A férfi, a férjem, leendő gyermekem apja átkarol, én a hasamat fogom, átme gyünk a hálószobába, megállunk egy

kék festmény előtt. Állj ide, lefotózlak, mondja, én pedig beállok a kép mellé, a kamerába nézek, kicsit balra fordítom a fejemet, és mosolygok. Úgy látszik, tizenöt év alatt megtanultam, hogy kell a kamera előtt viselkedni. Vajon mi történt Tamással? Megcsalt? Én csaltam meg? Hiába figyelném mostani magamat árgus szemmel tizenöt évvel ezelőtt, nem tudnám meg, hogy mi történt. Nézem a kék festményt, ami előtt állok. A címet nem látom, mert pont eltakarom. Vajon tényleg én festettem? Régen sötét, figuratív képeket alkottam, pengeszájú, mosoly nélküli nőket erős sminkben, távolba meredő magányos lányokat, Ernst Ludwig Kirchner stílusában, komor színekkel. Ez a kép tiszta tavasz. Világos színek, virágok, már-már absztraktba hajlik. Jó a hajam? Jó. Ne igazítsam meg? Nem kell, jó volt úgy spontán. És mit csináljak a karommal? Tedd keresztbe. Az nem túl távolságtartó? Akkor fogd meg a hasad. Az meg nem túl kismamás? Kismama vagy, nem? Jó, de egy ilyen képhez nem biztos, hogy meg kell mutatni. Akkor nem lesz benne a kezed, jó? Biztos én festettem.

A kép eltűnik, letelt a három perc. Almát eszem, a férjem átkarol. Budapest éjszakai fényeit nézzük. ■

völgy menyasszonya

→ AYHAN GÖKHAN

Vas Vikinek

„Mielőtt folytatnánk a történetet,
gondolkozzunk el egy percre...”
(Gustaw Herling-Grudziński,
ford. Körtvélyessy Klára)

Természetfotón szereplő kihalt állatok jövőornamentikája hívogat a völgybe, mint szeretkezést kínálta test antikvitást, kihalt állatok tápláléka hagyta folt a képen, mint szeretkezést kínálta test antikvitása, glóbusz szeméremdombja illatos vőlegény tarkója, figyelj ide, völgy menyasszonya, a glóbusz hátán hordoz minden új eljegyzést kihalt állatokkal befűjt panorámája előtt, növényekbe fulladt völgyek glóriája mentőmellényed, menyasszony, hogy az összes nő szent, nem vita tárgya, hogy az összes nő szentség, megközelíthetetlen fogalom, homoktövis, kakukkfű, liliom, völgy torkolatában csodálkozástól kerekedő gyűrűk, liliom, kakukkfű, homoktövis jegyez el, ébredő méh a völgy, illatos menyasszony.

▼ Szerető szemek, 1840 k. (vízfesték elefántcsonton, 2,5 x 1,9 cm, Metropolitan Museum, New York)

→ **Ayhan Gökhan** (1986): költő, az *Átjáró* újságíróblog és az *Üveghegy* című gyerekirodalmi portál szerkesztője. Legutóbbi kötete *Sókirályság* címmel jelent meg (Scolar Kiadó, 2021).

Ahogy Luther beszélt róluk

→ MÁRTON LÁSZLÓ

Tekintse az olvasó ezt a néhány bekezdést mediatációnak. Egy későbbi ember töpreng egy fél évezreddel korábbi embertársa szavain, mondatain, gondolatain.

Azt gyaníthatnánk: Martin Luther a léleknek szakértője volt, a testnek nem. Lelki ügyekkel teológusként és lelkipásztorként hivatásának megfelelő kompetenciával foglalkozott, a testről viszont – gondolhatnánk – annyit tudott, amennyi a népi hagyományból, köznap megfigyelésekből, babonákból, előítéletekből összeállt számára, és ezt gazdagíthatták azok az értesülések, amelyeket korabeli és régebbi orvosoktól hallott vagy olvasott.

A dolog azonban bonyolultabb ennél. Luther az emberi testet elsősorban Isten alkotásának tekintette, amely az eredendő bűn miatt ki van téve a mulandóságnak és az ördög aknamunkájának. Azaz a test összes jellegzetességével és problémájával együtt maga is teológiai probléma. Továbbá: a kor viszonyainak megfelelően Luther maga is fellépett segítőként vagy éppenséggel gyógyítóként. Látszólag gyakorlati kérdésekkel került szembe. De ha jól megnézzük, ezeknek is van erkölcsi és erkölcsön túlmutató teológiai aspektusuk.

Például: látogassa-e a betegeket a lelkipásztor pestisjárvány idején? Ha nem megy el hozzájuk, megfosztja őket az utolsó lelki jótéteménytől. Ha viszont igen, akkor saját életét kockáztatja. („Eddig három pestisjárványt éltem túl, és jártam jó néhány pestises betegnél, [...] kézzel érintettem őket, még-

sem lett semmi bajom, hála Istennek.”)¹ Vagy: mit tanácsoljon annak a betegnek, aki napok óta nem tudja (és az ördög kísértése miatt nem is akarja) kibocsátani vizeletét? Továbbá: hogyan küzdhetünk az ördög kísértései, mindenekelőtt a búskomorság és a kétségbeesés ellen?

Könnyű volna az utóbbi jelenségeket a mai depresszióval vagy bipoláris zavarral azonosítani, már csak azért is, mert a mai pszichológusok is előállnak Luther terápiás javaslataihoz (például zenehallgatás, társasélet) hasonló ötletekkel, még ha nem is ismerik a vonatkozó gondolatait. Csakhogy Luther nem mondott le a teológiai magyarázatról. Hangoztatta, hogy a szomorúság az ördög műve, és annak leküzdése az Isten felé vezető út. Azt is elmondta, hogy a betegségre a természetes okok nem mindig adnak kielégítő magyarázatot; ilyenkor számításba kell venni az ördög mesterkedését is. Úgy tudja: „...ha a szív búbánatos és szomorú, ezt követi a test gyengelkedése is. A valódi betegségek a szív betegségei.”²

Másfelől Luther maga is esendő ember volt. Sokszor gyötörte betegség és testi gyengeség, és tőle sem állt távol a kétségbeesés. Néha még az öngyilkosság gondolata is foglalkoztatta. Az ilyen kísértést ugyancsak az ördög művének tekintette, és úgy is küzdött ellene. És ami szintén fontos: erről gyakran szót is ejtett, főleg az asztali beszélgetések során.³ Orvostörténészek megpróbálhatnak utólagos diagnózisokat felállítani, kórtörténeteket rekonstruálni; engem nem ez érdekel, hanem az észjárás, amely a testi és lelki ügyek mentén kirajzolódik.

→ **Márton László** (1959): többek között József Attila-díjas és Artisjus Irodalmi Nagydíjas író, műfordító. Regények, elbeszélések és drámák mellett a német nyelvű irodalom klasszikusainak fordítója (fordította Luther Márton, Sebastian Brant, Walther von der Vogelweide műveit is). Legutóbbi kötete *Kárpótlás* címmel jelent meg (Pesti Kalligram Kft., 2022).

Természetesen nemcsak a betegségre és a szomorúságra figyelt oda Luther, hanem más testi-lelki ügyekre is: a kisgyerekek növekedésére, a felnőttek öregedésére, a halálra és ami vele jár, szeretteink elvesztésére, a nemi vágyra, az iszákosságra, a falánkságra és még sorolhatnám. De egyelőre maradjunk a betegségeknel. Luther szerint az egészséges test Isten adománya. Csodálhatjuk, örülhetünk neki, hálát adhatunk érte. Vagyis önmagában véve nem probléma. Az, hogy az egészséget fenn kell tartani, lehetne probléma, de Luther ezzel nemigen foglalkozik. Viszont vannak gondolatkísérletei: mi lenne, ha kéz és láb nélkül születnénk, és a végtagokat csak egy bizonyos életkor után kapnánk meg? Mennyivel inkább megbecsülnénk őket, mint így, hogy egyszerűen csak vannak!

Ennél drasztikusabb és szemléletesebb gondolatai is támadnak, amikor Isten adománya csorbát szenved. Az ilyen gondolatokat pedig legtöbbször

a saját teste diszfunkciói juttatják eszébe, és ezek hallatán fél évezred távlatából észjárásába, tudatfolyamába is bepillantást nyerhetünk.

Hatvanéves korában, súlyos fejfájástól gyötörve így szól: „Nekem is elegendem van a világból, neki is elege van belőlem [...], én vagyok a kikíváncozó szar, a világ meg a kitágult segglyuk, úgyhogy megválnunk egymástól.”⁷⁴ Együtt láthatjuk a nyersséget és a lenyűgöző költői erőt, amely ebben a spontán kijelentésben felmutatja az emberi létezés keretfelteleteit. A durva kifejezések spontán nyelvi ereje is hozzásegíti a beszélőt ahhoz, hogy az örökkévalóság felől nézze (és rúttnak lássa) az időbeliséget. Két pólusa van Luther testtudatának: a fej és a végbél-nyílás. Mindkettő sok testi szenvedést okoz neki, ami az ő értelmezésében annyit jelent, hogy hol az egyik, hol a másik veszi át az uralmat az emberi test fölött.

A harmadik pólus a húgyhólyag. Egy alkalommal

▲ Michel Erhart vagy id. Jörg Syrlin: *Mulandóság-allegória*, 1470–80 k. (festett hársfa, 46,5 × 19 cm, Kunsthistorisches Museum Wien)

az idekapcsolódó szenvedés, konkrétan a húgykő, érzése szerint, asszonnyá változtatja Luthert: „Már megint terhes vagyok, gyermekágyban fekszem, követ vajúdok...”⁵ A testi szenvedésen kívül másról is tanúskodik ez a meghökkentő mondat: arról, hogy Luthernek erős érzéke volt az „autofikciós performanszhoz”.⁶

Ugyanez mutatkozik meg abban a groteszk tranzakciós javaslatban, amelyet Luther egy ismeretlen személynek tesz, aki ótvarra panaszkodik. Érdemes hosszabban idézni: „Ha lehetséges volna cserélni kelmeddel, hogy kelmed kapná azt a szédülést, ami a fejemben van, én pedig átvehetném a kelmed ótvarját, akkor én kelmednek tíz aranyat még rá is fizetnék. Kelmed nem tudja, milyen gyötrelmes dolog a szédülés, az a zúgás-búgás a fejben. Most már nem tudok egy közönséges levelet megszakitás nélkül végigolvasni, de még csak két vagy három sort sem

„Már megint terhes vagyok, gyermekágyban fekszem, követ vajúdok...”

olvashatok a zsolnárból, sem egy bizonyos dologra folyamatosan rátekinteni vagy erősen rágondolni nem vagyok képes, mert mindjárt olyan erős zúgás támad a fülemben, hogy gyakran le kell rognom a lócára. Az ótvar pedig hasznos dolog, mert attól tisztul a test, még ha nagyon kellemetlen is, és az az egészséges test, amelyik, tisztességgel szólva, sokszor jár az árnyékszékre, sokat izzad, és ótvaros. Mert az ilyenben erős a természet, kihajtja belőle a rosszat. Ezért magam is kívánnám az ótvar, hogy a testem egészséges legyen. De miért szidalmaznám az én jó fejemet? Annyit megérdemel, hogy szédüléssel gyötörhessen, hiszen hűségesen kitarított velem...”⁷

A megszólaló a betegségétől való megszabadulást afféle jutányos csereberének állítja be: ha az ótvar átvételén túl tíz arany felárat fizetne a fejfájás leadásáért, azzal hite szerint még jól is járna. Ezt követi a panasz kifejtése (egykorú, 1530-as évekbeli leveleiben hasonló tünetekről ír, egy helyütt „szélviharhoz hasonló süvöltés” szerepel⁸), ezután pedig az ótvar dicsérete következik. Ezzel meg is változik a beszélő pozíciója: most már ő a vigasztaló. Sőt azáltal, hogy iriglyi a másik ember ótvarát, noha

az „nagyon kellemetlen”, általános érvényű megállapítást tehet a bőséges kiválasztásról, miközben megmarad a jelenet groteszk-performatív jellege. A beszélő „jó” feje különálló entitásként jelenik meg, akinek a beszélővel szemben érdemei vannak („hűségesen kitarított”), ezért „[a]nnyit megérdemel, hogy szédüléssel gyötörhessen”. És ezzel a méltányosságperformanszal – vegyük észre – a beszélő felülemelkedik testi gyengeségén.

Performativitás helyett hasonlatokkal találkozunk, amikor Luther az emberi testről általános-ságban beszél. Az emberi test az ő szemében hol olyan, mint az üvegpohár (törékeny), hol meg, mint az agyagfazék (szintén törékeny, és étkezésre is, ürítkezésre is használható). Megint máskor: „Az emberi test ocsmány lúgostömlő, átszivárog és átfolyik rajta ve-rejték, pisa, szar, nyál, takony és mindenféle más gonosz nedvek.”

A teljesség kedvéért még hozzátesszi: „A múltkor addig vakartam a lábamat, míg végül négyféle nyirok csorgott belőle.”⁹ Ezzel szembeállítja a fiatalok, különösen a kisgyerekek testi tökéletességét (amely persze mulandó), és összekapcsolja a kisgyerekek naiv (ezért reflektálatlan és problémátlan, ezért a felnőttekénél tökéletesebb) hitét. Ez pedig Luther szerint nagyobb testi tökéletességgel is együtt jár: „Kedves uram, nézze kelmed a kisgyerekeket, akiknek teste tisztább és romlatlanabb a felnőtt emberénél, minthogy valamelyest még, bár igen kevésbé, Ádám eredeti lényé jellemző rájuk. Szemük, fülük és többi testrészüik szebb, ürülékük nem bűzlik annyira, mint a felnőtteké, mert hiszen fiatalokunkban minden tagunk tisztább és erősebb.”¹⁰

Arra is van példa,¹¹ hogy megütözik egy fiatal állat (a házában élő kiskutyá) testi tökéletessége láttán: miért egy oktalan állatnak, nem pedig az emberi lénynek jutottak ezek a hibátlan szemek és fogak? Ugyanakkor csodálja, hogy egy olyan majdnem tökéletes lény, mint az újszülött, olyan – szerinte – tökéletlen közegből jöjjön a világra, mint a vajúdo nő teste: „Ó, hogy Isten ilyen szép fekete

szemecskét bír egy darab húsba ültetni, amely pedig egy búzló zacskóból, az anyaméhéből jött elő. Engem ez arra emlékeztet, mintha valaki fogna egy darab véres hurkát, és szép kis szemecskét dugna bele, meg orrot, meg száját, meg kezét-lábat; ugyanígy lesz egy darab húsból ember az anyja méhében.”¹²

Idekapcsolódnak azok a megszólalások is, amelyekben „a nőkről” esik szó. Az idézőjel az általánosságot jelzi: amikor egy-egy konkrét nőről beszél (legtöbbször a feleségéről), a későbbi realista elbeszélőket megelőlegező módon idéz fel szituációkat és jellemvonásokat. Más benyomást keltenek a nőkkel kapcsolatos étel- és életviszokonyok. Ezek mai szemmel olvasva súlyosan szexista megnyilvánulásoknak tűnnek. Luther legalább fél tucat asztali beszélgetésben hangoztatja, hogy a nők csak a háztartáshoz tudnak okosan hozzászólni, nagyobb jelentőségű ügyekhez nem elég széles a látókörük. Egy példa: „Annyi biztos, hogy házi ügyekben és a háztartás dolgaiban a nők a talpraesettebbek, és ők beszélnek jobban, de már az országos közügyekben és egyezkedésekben nem állják meg a helyüket, arra a férfiakat teremtette és rendelte Isten, nem a nőket.”¹³ Nem lehet nem észrevenni a beszélő elégedettségét az általa észlelt jelenséggel, amelyet utóbb inkább társadalmi szerepnek nevezhetünk.

Máskor tréfál, de a tréfában leértékelő sztereotípiát fogalmazódik meg: „A gaz gyorsan nő, ezért a lányok hamarabb nőnek fel, mint a fiúk.”¹⁴ Néha ennél messzebbre megy a tréfa, a népi nevetéskultúra groteszk durvasága szólal meg benne: „Isten olyanok teremtette a férfit, hogy széles mellkasa és keskeny csípője legyen, hogy odafönt sok bölcsesség férjen belé, az a hely pedig, ahol távozik az ürülék, szűk legyen. A nőknél ez fordítva történt, ezért a nőnek bőséges az ürüléke, és szűkös a bölcsessége.”¹⁵

Az itt és hasonló szöveghelyeken megmutatózó patriarchális fölényeskedés nem fedheti el azt a ténytet, hogy Luther valójában nagyra becsülte a nőket és a női nemet, valamint, ami ezzel összefügg, a házasság intézményét. Erről is találunk számos megszólalást. Nézzünk egyet: „A Szentlélek dicséri a nőket, úgymint Juditot, Esztert, Sárát etc., és a pogányok is dicsérték Lucretiát, Artemisiát. Nők

nélkül nem lehetne házasság, és nem maradna fenn a világ. A nősülés orvosszer a bujálkodás ellen, tisztes mértéket szab neki, mert a test és a vér a maga módja szerint tisztátalan marad, míg csak lapáttal nem zúdíttják rá a földet. Egy nő az élet során baráti, szeretni való és mulattató társunk. Nők szülik és nevelik a gyermekeket, ők vezetik a háztartást, ők osztják szét megfontoltan, ami a férfi keresménye és szerzeménye, és ők ügyelnek rá, hogy a vagyon ne oktalanul elherdálják, hanem kinek-kinek megadassék, ami jár neki. Ezért nevezi őket a Szentlélek a ház becsületének: mert az kell, hogy a ház becsületére váljanak, és ők legyenek a ház ékessége, díszje. Hajlamosak az irgalmasságra, mert Istentől mindenekelőtt arra vannak teremtve, hogy gyermekeket hozzanak a világra, hogy a férfiak örömeiket és kedvüket leljék bennük, és hogy irgalmas szívűek legyenek.”¹⁶

Látszik az életrajzi háttér: az a női ideáltípus, amely Luther szavaiban körvonalazódik, a feleségről, Katharina von Bora személyéről és tevékenységéről mintázott. A szövegben desztillálva benne vannak azok az apró-cseprő összeütközések, házbeli hatásköri konfliktusok is, amelyekről Luther máshol bővebben is szót ejt. És benne van a férfi pozíciójának megszilárdítása a felsőbb instancia által, az „Istentől arra vannak teremtve, hogy” formula (legalább annyira gesztus, mint érv) alkalmazása révén.

Nem kérhetjük számon egy késő középkori, kora újkorai személyiségen a nemek egyenrangúságának jóval későbbi eszméjét. Annyi biztos, hogy Luther-tól távol állt a nők becsmérése vagy kigúnyolása, amelyre azonban a korszak irodalmában sok példát találunk.

A fenti idézetekből az is kiderül, mit gondol Luther a nemi ösztönről (amelyet inkább a férfiak vágyaként vesz figyelembe): afféle szükséges rossznak tekinti. A házasság intézménye révén igyekszik kivonni az ördög ellenőrzése alól. Egy porlekedő hangvételi szövegben felhívja az ördög figyelmét, hogy nem ő teremtette az emberi szaporítószerveket, hanem Isten, és így az ember sem az ördögnek tartozik felelősséggel azok törvényes vagy akár bűnös működtetéséért.

Vizsont a házasságban kívüli örömszerzés bár-

mely formáját az önkielégítéstől a prostituáltak látogatásáig (egyebekről nem szólva) kilengésnek, végső soron rendészeti feladatnak tartja, nyilvánvaló összefüggésben saját egyszemélyi intézmény voltával és az általa épített egyház népnevelő-rendfenntartó funkciójával. Ebben a tárgykörben is megjelenik az ördög (mint „a kurválkodás ördöge”), de Luther a szexualitás egészét gyakorlatiasan fogja fel: „Úgy vélem, ha Isten azt parancsolta volna, hogy a nő minden férfit magához engedjen, aki csak jön, és a férfi is összeszűrje a levét minden elébe

kerülő nővel, akkor az emberek igen hamar megcsömörlenének a feslett élettől, és hevesen áhítanak a házasság intézményét. [...] Fiatal legények esetében nem lep meg a dolog, mert ahol egymás mellett a tűz meg a szalma, ott hamar felcsap a láng. Továbbá a fiatalok úgyis fiatalok, hát még ha alkalmuk nyílik paráznaságra.”¹⁷

Luthernek nagy gyakorlata volt a nevelésben apaként és tanítómesterként egyaránt. Számos megszólalásában hangsúlyozza a nevelői szigor fontosságát, de legalább ennyire fontosnak tartja, hogy a

▲ Ifj. Hans Holbein: A lovag a Haláltánc-sorozatból, 1526. k. (fámetszet, 64 x 48 mm, Metropolitan Museum, New York)

szigor arányos legyen, továbbá méltányossággal és szeretettel járjon. Évtizedekkel később is keserűen emlegeti, hogy gyerekkorában apja apróságokért is kíméletlenül megfenyítette, és figyelmezteti beszélgetőtársait: az ilyen fenytések hatására a gyerek vagy dacos lesz, vagy ijedős.

Olyan témák is felbukkantak az asztali beszélgetések során, amelyek közvetve kapcsolódnak az emberi testhez és lélekekhez. E téren is jól felismerhető Luther észjárása, amely egyszerre fogja fel a dolgokat konkrét tárgyszerűségükben és a teremtménység

egészében. Így szól, amikor azzal a kérdéssel kerül szembe, hogy miért házakban lakunk: „Az ég alá vagyunk teremtve; az pedig, hogy házakban lakunk, Ádám bűnbeesésének és az ember bűnös voltának következménye. Ahogyan a beteg embert is patikából hozott orvosságos tégelyek veszik körül, és flastromra van szüksége, ugyanúgy nekünk is szükségünk van kamrára, szobára, házra, ruházatra, ételre és italtra, ágyra és derékaljra. Ádám bűnbeesése előtt olyanok lettünk volna, mint azok a kis legények, akik csupaszon és pucéran szaladgálnak; akkor nem kellene

ács, kőműves, szabó, sem pedig varga nekünk, és elvolnánk házak nélkül.”⁸ Egy másik beszédében a kenyér fogyasztását és a gabonatermesztést magyarázza a bűnbeeséssel, mondván: ha nem történt volna bűnbeesés, az ember gyümölcsöt fogyasztana. Ez a gondolat rímel az antik aranykormítoszra; de merőben más az eszmetörténeti háttere.

Luther még az ízlésítéleteket is visszavezeti a teremtményiség egészére. Nem egyszerűen arról van szó (noha valószínű), hogy jobban kedvelte a bort, mint a sört, hanem a bort szakrális italként tartotta, a sört pedig nem: „A bor dicséretes dolog, és szó esik róla a Szentírásban (Zsolt 104,15; 1Tim 5,23), a sör pedig emberi hagyomány.”⁹ A rangsorolás mögött nemzetgazdasági gondolatok is állnak: „Aki a sörfőzést kitalálta, az a romlást hozta Németországra. Ettől van tartományainkban ilyen nagy drágaság. A gabonának egy részét megeszik a lovak, mert több zabot szokás vetni, mint búzát; aztán a derék parasztok és polgárok megisszák sör alakjában a maradék gabonának majdnem a nagyobbik hányadát. Ugyanezért a nemes Tübingia tartományban, ahol

fölöttébb termékeny a föld, a gazdák ezt a kópéságot művelik: ahol régebben jóféle gabona termett, ott most csüllengnek [*festékgyártáshoz használt növény – a ford.*] kell nőnie, amely a földet annyira kiperzseli és kiszívja, hogy az minden mértéken túlmegy.”²⁰

Ebből a rövid szemlélődésből is kiderül, hogy Luther gondolkodásában mind a test, mind a lélek kulcsfogalom, és igen sokféleképpen összefüggnek az általa szóba hozott jelenségekkel és egymással is. Luther vendégei – többnyire diákok és lelkipásztorok – másfél évtizeden át jegyzetelték házigazdájuknak az asztalánál elhangzott szavait. A beszélgetések tárgya többnyire teológiai, egyházi kérdések, kül- és belpolitika, a pápa és a rivális hitújító irányzatok elítélése, csupa komoly és testiségől távol álló dolog. De még ezek is telítve vannak Luther kedélyhullamaival és a korabeli köznapi élet kisebb-nagyobb mozzanataival. Amikor pedig Luther akár közvetve, akár közvetlenül a test és a lélek dolgairól beszél, olyan szövegeket kapunk, amelyek egy modern tudatregény ide-oda ugráló, meg-megszaggatott belső monológjára emlékeztetnek. ■

JEGYZETEK

1 LVM 8: 626–627. o.

2 Uo. 664. o.

3 Pl. uo. 96–97. o.

4 Uo. 634. o.

5 Uo. 523–524. o.

6 Autofikciós performansznak nevezem azokat a gondolatkísérleteket, amelyekben Luther önmagát vagy embertársait a valóságostól radikálisan eltérő testi-természeti állapotban képzelel el. Feltételezhetjük, hogy az asztali beszédaktusok során gesztusokkal is szemléltette, amit elmondott.

7 LVM 8: 349–350. o.

8 LVM 7: 554. o.

9 LVM 8: 298. o.

10 Uo. 506–507. o.

11 Uo. 167. o.

12 Uo. 298. o.

13 Uo. 264. o.

14 Uo. 348. o.

15 Uo. 264. o.

16 Uo. 66. o.

17 Uo. 609–610. o.

18 Uo. 192. o.

19 Uo. 103. o.

20 Uo. 211–212. o.

FORRÁSMŰVEK

LUTHER, Martin: *Levelek*. Szerk. Csepregi Zoltán. Ford. Csepregi Zoltán et al. Luther Kiadó, Budapest, 2013. (Luther válogatott művei 7.)

LUTHER, Martin: *Asztali beszélgetések*. Szerk. Csepregi Zoltán. Ford. Márton László et al. Luther Kiadó, Budapest, 2014. (Luther válogatott művei 8.)

Variációk szerepjátékra

„Lapszéljegyzetek” Lucretia Romana tragikus történetéhez és 16. századi recepciójához korunk eseményeinek tükrében

→ MÁDL JANKA

„Gyógyít-e kín kínt és keserv keservet?
 Javúl-e újabb sebtől sebezett?
 Ez-é a boszu, tenmagad leverned!
 Azon, ki által szép nőd elveszett?
 Ily dőreségre gyöngye szív vezet.
 Boldogtalan nőd tévedt már nagyon:
 Nem ellenét, magát szurá agyon.”
 (Shakespeare: *Lucretia*;
 ford. Lőrinczy [Lehr] Zsigmond)

Az elmúlt években a különféle hírportálok és a közösségi média felületeinek beszámolóí, címszavai akaratlanul is felidéztek bennem egy időszámításunk előtt 509-ben erőszakot elszenvedett római asszony heroikus alakját. A meggyalázott Lucretia Romana tragikus kimenetelű élete és története – talán túlzás nélkül mondható – napjainkban is aktuális. Egy olyan szomorú, a női testről és lélekről szóló „tanmese”, amelyen keresztül kiválóan tanulmányozhatók a *trauma*, a *titok* és a *szégyen* fogalmai. Bár jelen írás keretében nem nyílik erre lehetőség, Lukrécianak¹ mindenestre talán tartozunk annyival, hogy egy olyan évtizedben, amikor a fizikailag és/vagy verbálisan abuzált nők – és férfiak – sok esetben névvel vállalva nyilvánosság elé tárják személyes tragédiájukat, órála is megemlékezzünk, legalábbis felidézünk kétezer-ötszáz évvel ezelőtti „metoo-élményét” – amely valójában sohasem válhatott igazán azzá, hiszen neki nem adatott meg a lehetőség, hogy valódi sorsközösséget vállalhasson hasonló szörnyűségeket megélt, támogató közeget nyújtó sorstársaival. A legendás nő életét

megpecsételő szexuális bántalmazást, valamint azt követő végzetes döntését ezúttal elsősorban 16. századi képzőművészeti alkotások bemutatásán, valamint néhány, különböző korokból származó írásos mű felvillantásán keresztül szeretném tolmácsolni.

Elsőként lássuk, mik voltak Lukrécia történetének főbb sarokpontjai a história első krónikása, Livius (Kr. e. 59 – Kr. u. 17) olvasatában. A *római nép története a város alapításától* című mű² Kr. e. 25 körül, tehát több száz évvel a szóban forgó események után íródott. Az elbeszélés szerint az ardeai ostromok idején kialakult állóháborkban a király fiai vidám összejöveteleken mulatták idejüket. Egy ilyen lakoma alkalmával feleségeikre terelődött a szó, s mivel mindenki a magát dicsérte, Collatinus kezdeményezte, hogy saját szemükkel győződjenek meg arról, hogy nincs külön asszony a vidéken az ő Lukrécijánál. Míg a király menyeit mulatozva, addig Lukrécia valóban szolgálólányai körében serényen dolgozva, gyapjúfonás közben találták. A nő szépségét és erényeit látva a király fiában, Sextus Tarquiniusban egyből fellobbant a bűnös vágy, hogy erőszakot vegyen

→ **Mádl Janka** (1991): művészettörténész, műtárgybecsüs. A 16. századi németalföldi festészet, annak kultúrtörténeti és ikonográfiai aspektusai állnak érdeklődése középpontjában. Az utóbbi években a 20. századi, illetve a kortárs művészet felé fordult a figyelmé. Kulturális szervezőként és kurátorként tevékenykedik. 2021-től a *Credo* egyik szerkesztője.

rajta. Collatinus tudta nélkül néhány nappal később visszatért bajtársa otthonába, és amikor leszállt az éj, kivont karddal az alvó Lukréciára rontott. Megvallotta neki érzéseit, kérlelte őt, majd mindenféle módon meg is fenyegette, csak hogy az övé lehessen. Mivel az asszony hajthatatlannak bizonyult, és a halálfélelem sem törte meg, azzal is megszarolta, hogy hírért kelti becstelenségének: megfojtja őt, majd meztelenre vetkőztet egy rabszolgát, és mellé fekteti, hadd higgyék, hogy házasságtörés miatt gyilkolták meg. Ez a fenyegetés végül legyőzte Lukrécia szilárd erényességét, megadta magát.

Az éjszaka folyamán elszenvedett szörnyűségek után követet küldött Ardeába férje és apja után, akiknek őszintén megvallotta a történeteket. Nyomatékosította, hogy csupán teste „mocskolódott be”, lelke tiszta maradt, majd megeskette a férfiakat, hogy nem hagyják büntetlenül a házasságtörőt. Mivel hittek ártatlanságában, vigasztalni próbálták a szomorú Lukréciát, de ő „nem akart példát szolgáltatni egyetlen bűnös asszonynak sem az életben maradásra”,³ ezért ruhája alá rejtett késével véget vetett életének. Mialatt gyászába temetkezett a két férfi, Lucius Junius Brutus kirántotta a kést Lukrécia sebéből, és megesküdött, hogy minden utódával együtt elüldözi Rómából Lucius Tarquinius Superbus. Sereget toboroztak maguk mellé a Forumon, így sikerült végül huszonöt év után leszámolni a zsarnok Superbusok uralmával.

Lukrécia, az ideál

Lukrécia az ókori Róma történetének egyik legmeghatározóbb asszonya volt, ezt bizonyítja a témát feldolgozó összes többi klasszikus mű is.⁴ Alakja és szerepe minden időben szorosan összefüggött azzal, hogy hogyan ítélték meg a nőket, s hogyan vélekedtek a női szerepekről, jogokról, feladatokról az adott kor társadalmában. Lucretia Romana korában általánosnak mondható volt az a felfogás, hogy a nők alacsonyabb rendűek a férfiaknál, sőt tökéletlen teremtmények. Az irányukban támasztott elsődleges elvárások a családjuk becsületének megőrzése, a férjük iránt tanúsított töretlen hűségük és engedelmességük, továbbá a szorgalom és a dolgos munka voltak.⁵ Csupa

olyan jellemvonás és belső érték, melyeknek Lukrécia nemcsak hogy teljes mértékben megfelelt, de azok ideálképévé, megszemélyesítőjévé is vált.

De vajon milyen társadalmi normák, közösségi szokások, viselkedési formák, beidegződések motiválták és befolyásolták fatális döntését? Livius történetéből elsőként kiemelendő az az érdekes jellemvonás, hogy Lukréciát az erőszak, de még a halál gondolata sem rettentette el szilárd elhatározásától. A valódi ok, amiért végül felhagyott a fenyegetéssel egyes erőszak elleni tiltakozással, az a mások megítélésétől, illetve a megszégyenüléstől való félelem volt, amely messze felülmúlta a fizikai sérüléstől való rettegetését.⁶

Talán egyikünk számára sem ismeretlen a megszégyenüléstől való elemi félelem és a szégyen hatásmechanizmusa. E rendkívül intenzív emberi érzelem kulcsfontosságú jellegzetessége, hogy a testen is láthatóvá válik, hiszen feltűnő és többnyire kontrollálhatatlan fizikai tüneteket eredményez. A szégyen komplexitása abban rejlik, hogy egyszerre kötődik a titokhoz és a leleplezéshez: a szomorúság, a félelem, a tehetetlenség, a mélységes elkeseredés és a tátongó üresség mind ott munkálnak benne. Egyúttal azonban szocializációs folyamatunk része is: tanult viselkedés – ösztönös fiziológiai tünetekkel. Amikor ugyanis szégyenkezünk valami miatt, azt jellemzően a háttérben erőteljesen jelen lévő társadalmi szabályok, törvények, viselkedési formák és erkölcsi normák miatt tesszük.⁷

Az ókori római társadalomban – a számunkra, európaiak számára vitathatatlan normákkal ellentétben – nem tettek különbséget szándékosan elkövetett és erőszak révén bekövetkezett házasságtörés között. A nők jogai és lehetőségei igen korlátozottak voltak; a férj megölhette házasságtörő feleségét, amennyiben a család férfi tagjaiból álló tanács úgy határozott.⁸ Lukréciának is megvolt a maga beismerése, „coming outja”: a szörnyűséges éjszaka másnapján kitálalt családjá férfi tagjainak. Az uralkodó patriarchális elvek értelmében sorsáról a férfiak dönthettek, s bár ők nem találták bűnösnek, ő mégis az öngyilkosságot választotta. A társadalom részéről való megbélyegzéstől, az

▲ 1. kép. Giovanni Antonio Bazzi (Sodoma): Lukrécia halála, 1515–16 k. (olajfestmény, 99x76 cm, Musei Reali di Torino)

üggyel szembeni esetleges közönytől, a személyét sértő, megalázó megnyilvánulásoktól való félelem és a szégyen többlet nyomtak a latban. Akkoriban ugyanis nem léteztek olyan fórumok, amelyek különböző módokon – testileg-lelkileg – segítettek volna enyhíteni az erőszakot elszenvedett nő fájdalmait, megtörtségét, feldolgozni traumáját. Szegény Lukrécia nem osztozhatott senkivel a pszichés elszigeteltség állapotában. Sehogy nem látta a kiutat, így a problémamegoldás olyan útját választotta, amely igazából nem nevezhető megoldásnak.

Lukrécia, az áldozat

Lukrécia alapvetően pozitív fényben tűnik fel mind az antik, mind a középkori és reneszánsz szerzők munkáiban, hiszen a Római Köztársaság kialakulásának közvetett előmozdítója, Róma függetlenségének szimbóluma, emellett pedig a tisztaság és a házastársi hűség megtestesítője lett. Mégis mindig voltak és lesznek azonban olyanok, akik az áldozathibáztatók táborát gyarapítják. Az ember alapvetően szereti azt hinni, hogy igazságos és biztonságos világban él, ahol ura a helyzeteknek, és semmi rossz

▼ 2. kép. Id. Lucas Cranach: Lukrécia, 1530 k. (óraj táblán, 38 x 24,5 cm, Finnish National Gallery, Helsinki)

nem történhet vele, hacsak ő maga nem akarja. Nem volt ez másképp a Lukréciaival foglalkozó egykori szerzők esetében sem, akikben a következő kérdés fogalmazódott meg: mi van, ha a nő élvezte a vele történeteket? Mi van, ha nem is erőszak áldozata lett?

De civitate Dei című művében Augustinus (Szent Ágoston, 354–430) egy külön alfejezetben értekezik Lukrécia esetéről. Legsajátosabb feltételezése az, hogy az asszony nem ártatlanságában lett öngyilkos, hanem mint akinek rossz a lelkiismerete. „Mert hátha – amiről csak maga tudhatott – az ifjú ugyan erőszakosan rontott reá, de mégis saját vágjától csábítva ezt megengedte, és önmagát marcangolva ez annyira fáj neki, hogy tette kiengesztelését csak a halál által gondolta lehetségesnek.”⁹ Augustinus legfőbb kérdése így szól: ha házasságtörő, miért dicsérték, ha pedig tiszta volt, miért lett öngyilkos? Másik sarkalatos gondolata, állítása pedig: amennyiben a rajta elkövetett erőszak miatt végzett magával, az nem a tisztaság iránti szeretetéből, hanem a szégyen elviselésétől való félelméből származott. Mivel Lukrécia vágyott a dicséretre, úgy érezte, lelke tisztaságának bizonyosságát csak a büntetés felvállalásával mutathatja meg az embereknek. Bár Augustinus álláspontját aligha az áldozathibáztató attitűd, mintsem inkább az öngyilkosságot elutasító általános keresztény nézet határozta meg, mégis jó táptalajt teremtett azon írók munkáinak, akik Lukrécia csábító, házasságtörő jellemét szándékoztak bemutatni, kiaknázva a történet pikáns elemeiben rejlő lehetőségeket. A téma ágostoni olvasata több világi szerző fejébe is szöveget ütött a középkor folyamán. Jó néhány műben egyenesen bűnös asszonyként jelenik meg Lukrécia; bőven akadnak, akik – mellőzve az erőszak révén elszenvedett fájdalom említését – kizárólag a bosszúvágyára koncentrálnak.¹⁰

Lucretia Romana alakja mint a nők ellen elkövetett erőszak (szimbolikus) megtestesítője tehát halála pillanatától fogva nagy hatást gyakorolt a mindenkorai társadalomra – állásfoglalásra készítve azt. Úgy érezhetjük, tragikus helyzete sajnos nagyon is kurrens és ismerős, így minden kor emberének tartogat érvényes mondanivalót. Ez lehetett az egyik oka annak, hogy története évszázadokon

▲ 3. kép. Id. Lucas Cranach: Lukrécia, 1533 (olaj táblán, 37,3 x 23,9 cm, Gemäldegalerie, Staatliche Museen zu Berlin)

át témát szolgáltatott költőknek, íróknak, zeneszerzőknek és képzőművészeknek egyaránt. Hogy csak néhány nevet említsek a sorból: a témát feldolgozta Shakespeare, operát szerzett belőle Benjamin Britten *Lukrécia meggyalázása* címmel, képzőművészeti téren pedig nem kisebb mestereket ihletett meg, mint Botticelli, Tiziano, Lucas van Leyden és id. Lucas Cranach, akinek műhelyéből több mint harminc különböző méretű fél-, illetve egész alakos Lukrécia-ábrázolás került ki (2–3. kép).

A történet jelenetei vizuálisan az 1300-as években francia és flamand kéziratokban, festett könyvekben tűntek fel először, a 14–15. század folyamán pedig már kelengyeládon, kárpitokon is visszaköszöttek.¹¹ Lukrécia alakja a 16. század során vált különösen népszerűvé úgy Itáliában, mint az északi festők körében. Bár nem volt példa nélküli, hogy narratív módon örökítették meg a művészek a fenyegetőzés vagy az erőszakétel dehonesztáló pillanatait, a leggyakrabban láttatott jelenet mégis a bánattól lesújtott, magányos asszony alakja és a drámai tördőfés pillanata volt.

Lukrécia, a profán szent

Talán nem véletlen, hogy Lukrécia személye és története az újkor hajnalán került ismét az érdeklődés homlokterébe. Ebben a korszakban ugyanis – részben politikai okokból – kiválóan alkalmas volt arra, hogy követendő példaként állítsák az asszonyok elé, akiknek élethosszig tartó kötelessége volt hűségesnek és odaadónak lenni férjükkel szemben.¹² Erről tanuskodik többek között Lorenzo Lottónak (1480–1556) a 16. század első feléből származó női portréja,¹³ amely egy friss házias velencei asszonyt ábrázol Lukréciaaként (6. kép).¹⁴ Alberti pedig (1404–1472) a következőképpen nyilatkozott az ideális feleségről: „...amit leginkább megkövetelünk a nőtől, az illendő erkölcsök szépsége. [...] A nőben elsősorban dicséretes tulajdonság: a szerénység és a tisztaság. [...] Nincs, ami úgy megfeküdne a gyomrot, mint a könnyelmű, piszkos asszony.”¹⁵ Egy a hálószoza falán függő Lukrécia-kép vagy egy Lukrécia életének különböző epizódjaival díszített kelengyeláda mindenkor emlékeztette az újdonsült feleségeket az ideális női jellemvonásokra: a tisztaságra és a család becsületének bármi áron való megőrzésére.

Nem túlzás azt állítani, hogy erényességre való törekvése következtében Lukrécia profán szentté magasztosulva vonult be a köztudatba. Alakja párhuzamba állítható a 3. századi Szent Ágotával, aki a testi kínzások dacára is ellenállt Quinlianus helytartó ostromlásának, hogy megőrizze Krisztusnak szentelt életét.¹⁶ Viselkedése és döntése a 4. századi Sophroniáéval is rokonítható, aki inkább a halált választotta,

mint hogy Maxentius császárral töltsön egy éjszákát.¹⁷ Mindezek fényében nem meglepő, hogy azok a művek, melyek halálát jelenítik meg, sok esetben igen közeli rokonságot mutatnak bizonyos keresztény szentek és vértanúk ábrázolásával. A Szent Sebestyén mártíromságának rögzült ikonográfiai toposzával való hasonlóság leginkább Dürer (1471–1528) Lukréciajának¹⁸ alakjában érhető tetten. Továbbá számos olyan képet ismerünk a 16. századból, melyeken Lukrécia égre emelt, könyörgő tekintete a mártírokra jellemző megnyilvánulásként is értelmezhető. A hős asszony áldozata képileg a mell, illetve a szív megsebzésének mozzanatában koncentrálódik, ily módon egyértelműen köthető Mária áldozatához, akinek szívét fájdalomában szintén tör járta át (szimbolikus értelemben). A *caritas*, a *caritas Romana* képtípus pedig a mellből történő táplálás gesztusával azt a szeretetet, irgalmasságot fejezi ki, amellyel az illető mások életét a sajátja elé helyezi. Lukrécia olyan sebet ejtett magán, amely – a történet további alakulása ismeretében – áldozati felajánlásnak is tekinthető a római nép számára, melynek tagjai az ő áldozatából „táplálkozva” elég erősek lettek ahhoz, hogy felszabadítsák magukat a zsarnokság alól.¹⁹

Az asszony tettének áldozati aspektusa azonban nem csak Máriával hozható összefüggésbe: a másokért (vagy épp egy nemes eszméért, célért) kiontott vér, a véráldozat, az önfeláldozás és a testi sebek is mind egyértelműen Krisztus megváltó cselekedetére utalnak. A Lukrécia öngyilkosságát megelőző belső vívódás, gyötrődés megragadásához sok művész inspirálódott a Krisztus az Olajfák hegyén téma ábrázolásaiából.²⁰ Ezt mi sem támaszthatná jobban alá, mint az a Hans Baldung Grien (1480–1545) által készített két metszet (4–5. kép), amelyeknek az egyikén a római asszony egyenesen a fájdalmas Krisztus pandanjaként jelenik meg, hasonló kompozícióban, azonos beállításban, szinte azonos gesztusokkal.²¹ A Szent Vér Testvériség oltárának a 16. század első negyedében alkotó németalföldi mesterétől származó legtöbb ismert képen Lukrécia arckifejezése mély szomorúságról árulkodik, miközben úgy tűnik, elfogadja a rá váró szenvedést, ami a „testét és vérért adta értünk” krisztusi gondolatot juttathatja eszünkbe.

Azok a Lukrécia-ábrázolások, amelyek valamilyen módon Krisztus szenvedéstörténetének jeleneivel hozhatók kapcsolatba, vélhetően olyan műkedvelők tulajdonában voltak, akik képüket magándevóció céljára használták. A személyes, otthoni áhítat eszközeként funkcionáló alkotások legtöbbször a *pietát* vagy az *ecce homo* jelenetét mutatták be, de a festők sok esetben a megrendelők sajátos lelki igényeihez igazodva alakították ki e művek ikonográfiáját, programját. Ezekkel a képekkel – amelyeken rendszerint intenzív szenvedéssel találkozunk – az volt a céljuk, hogy az ábrázolásmód mély, heves érzelmek, illetve együttérzés megélésére, azaz *compassióra* készítse a szemlélőt.²³ Azok a Lukrécia öngyilkosságát bemutató ábrázolások, melyeken az asszony egyfajta világi szentként vagy mint Krisztus pogány prefigurációja jelenik meg, bűnbánat gyakorlására is ösztönözhettek a (női?) szemlélőket.

Lukrécia, a szexszimbólum

Másfelől az imént röviden ismertetett aspektussal egy időben létezett e képeknek egy olyan olvasata is – meglehetősen negatív színben feltüntetett irodalmi műveket alapul véve –, amely a férfiakat szólította meg, számukra kínált egy, az előzővel tökéletesen ellentétes befogadói attitűdöt a római asszony ábrázolásaihoz. Bár a 15–16. század általánosságban sok pozitív változást hozott a nők élete és megítélése tekintetében, mégis jelentősek maradtak azok a nézetek, amelyek a női nemet minden rossz forrásának,²³ a férfiakra gyakorolt szexuális vonzerejüknél fogva pedig kimondottan veszélyesnek tartották.²⁴

Az esetek nagy részében egyedül, meztelenül vagy félmeztelenül megjelenő, esetleg csupán egy áttetsző, fátyolszerű anyagot viselő, gyakran már-már kéjelgő arckifejezésű Lukrécia láttán egyértelmű a képek erotikus töltete. *A nemiség és testiség szemlélete a középkor és a reneszánsz idején* című írásában Pósan László találóan rámutat, hogy a ravasz erotikával elfedő és sejtető öltözetek sokkal erősebben szították a testi vágyat, mint a teljes meztelenség.²⁵ Lukrécia a 16. században jellemzően úgy jelenik meg (ha épp visel valamit magán), mintha csak most tépte volna szét ruháját, s tette volna

▲ 4. kép. Hans Baldung Grien: *Ecce Homo*, 1511 (famestet, 12,8 × 8,6 cm, Metropolitan Museum, New York)

▲ 5. kép. Hans Baldung Grien: *Lukrécia*, 1519 k. (famestet, 12,8 × 8,6 cm, Metropolitan Museum, New York)

▼ 6. kép. Lorenzo Lotto: Velencei nő mint Lukrécia, 1533 (olaj táblán, 95 x 110 cm, National Gallery, London)

szabaddá mellkasát, hogy végezzen magával. Holott „beismerő vallomásakor” – Livius elbeszélése szerint – ruhát viselt, és nem volt egyedül.

Az öngyilkosságot megelevenítő képeken a történet szempontjából hangsúlyos szereppel bír a tör ábrázolása. A fegyver egyfelől utal az előzményekre, amint Tarquinius megfenyegette kardjával, és nemi együttlétre próbálta bírni Lukréciát. Másfelől a kés, a tör vagy a kard – különösen, ha felfelé irányul – egyértelműen fallikus szimbólum, amely a szexuális behatolást elevenítheti fel a szemlélőben.²⁶ Artemisia Gentileschi (1593–1653) római festőnő, aki személyes élményét festette meg a témában, drámai fényárnyék játékból kibontakozó Lukréciája erőteljesen markolja saját mellét, míg másik keze tette készen ragadja a tört.²⁷ Az öngyilkosságot ábrázoló képeken az asszony mozdulatával egyszerismind megismétli, megidézi az éjszaka eseményeit.²⁸ A fegyver ugyanakkor életének kiontója is, amely azután Brutus kezdeményezésére a bosszú és egyben a felszabadulás szimbolikus eszköze lesz. E motívum tehát összeköti a történet különböző síkjait: a múltat, a jelent és a jövőt sűríti egybe egyetlen kompozícióba.

Még egy izgalmas kérdéskörre érdemes kitérni ezen a ponton, mégpedig a szemlélés (sőt a kukkolás) aktusára, amely talán egy másik jól ismert toposz, a Zsuzsanna és a vének ábrázolásából kiindulva érthető meg a legjobban, ahol a néző virtuálisan csatlakozik a fiatal nő után ácsingózó férfiak társaságához.²⁹ A lombard származású sienai mester, Sodoma (Giovanni Antonio Bazzi) Lukrécia-témát feldolgozó háromszereplős képére tekintve is az az érzésünk támad, mintha az ájult Lukréciát két oldalról támogató apát és férjet legalább annyira magával ragadná az érzéki szépségű (és szinte világitóan fehér) test látványa, mint a visszafordíthatatlan tragikus cselekedet okozta megrendülés (1. kép).³⁰ Nem járunk messze az igazságtól, ha arra a következtetésre jutunk, hogy e képek feladata nem csak a történetek elmesélése és morális üzenetek közvetítése volt; a művész (és a megrendelő) az őszövettségi vagy a mitológiai témákat ürügyként használtak arra, hogy az ábrázolás szemlélői a ruhátlan test szépségében gyönyörködhessenek. (Talán mondanunk sem kell, milyen szorosan kapcsolódik a testhez, a test lelepleződéséhez, gyarlóságának

láthatóvá válásához a korábban említett szégyen. Nem véletlen, hogy a reneszánsz festészetben leginkább az aktban érhető tetten a szégyen témája is, amennyiben hozzáférhetővé teszi a vágykeltő és vágyakat hordozó testet a szemlélő számára.³¹⁾

Nem szabad szó nélkül elmennünk amellett sem, hogy milyen nagy szerepe van a tekinteteknek. A női (fél)aktok – legyenek bár Vénusz, Dido, Zsuzsanna vagy épp Lukrécia – tekintete és szexuális vonzereje között ugyanis igen erős összefüggés áll fenn: ha a tárgy és szemlélője között „szemkontaktus létesül”, akkor a köztük lévő tér megtelik érzékiséggel, szexualitással.³² A fentebb már említett id. Lucas Cranach (1472–1553) Lukréciai például a legtöbb esetben egyenesen a nézőre tekintenek (unott, érzelemmentes vagy épp kacér, érzéki pillantással) és vonzó testtartással „pózolnak” (2–3. kép). Olyan ábrázolásokat is ismerünk – gondolhatunk itt Joos van Cleve egyik Lukréciajára (8. kép) vagy akár a már fentebb említett Szent Vér Testvériség Oltára Mesterének Szépművészeti Múzeumban őrzött Lukrécia-képére³³ –, melyeken a korántsem szemérmeskedő Lukrécia arckifejezése valójában már nem annyira fájdalmat, mint – nyitott szája és révedő tekintete révén – sokkal inkább olyan eksztatikus, önkívületi állapotot tükröz, mely már-már a szexuális kielégüléshez közeli állapotra emlékeztet.³⁴

Érezzük, hogy e festményeknek már nem sok köze van a történet eredeti mondanivalójához, tulajdonosaiknak azonban megvolt a lehetősége, hogy gyönyörködjenek azok izgató látványában. Érdekes, hogy a legnépszerűbb erotikus jelenetek hátterében szinte kivétel nélkül valamilyen kriminális esemény húzódott meg, mintha ezeknek a képzőművészeti alkotásoknak éppen abban rejlett volna a fő vonzereje, hogy a borzongás és a gyönyör élvezetét együttesen kínálták a néző számára.³⁵ Az asszony jelképes gesztusa által megidézett, újrájátszott aktus és a jelenletet megerősítő szemkontaktus lehetővé tette, hogy a férfi néző képzeletben – mindenfajta következmény nélkül – behelyezkedjen a történet valamelyik férfi résztvevőjének (legfőképp Tarquiniusnak) a szerepébe. Sejthetően azok többsége, akiknek egy Lukrécia-kép volt a birtokában, bár morálisan elí-

télhette a zsarnok fiának alávaló tettét, gondolati síkon (a festmény láttán) mégis könnyedén azonosulni tudott vele.³⁶ A fentiek fényében talán nem túlzás azt állítani, hogy e képek saját koruk egyfajta „pornográfiájának” számítottak.

Lukrécia története tehát azért is különösen érdekes, mert a cselekményéből táplálkozva két teljesen ellentétes gondolat, álláspont fejlődhetett ki. A 16. században bizonyára azért volt rendkívül keresett téma, mert a benne rejlő paradoxonok, a pikáns felszín mögött megbúvó, morális tanulságot is magában hordozó história kiválóan rímelt az újkor hajnalán élő polgárság – sok esetben színlelt – prüdségére és az ösztönök elfojtásának szokására. Így vált Lukrécia követendő példaképpé az asszonyok számára – vagy olyan sorstársá, akinek képe együttérzésre sarkallhatta a nőket – és mindeközben nemcsak egy férfi áldozatává, hanem a későbbi korok férfitársadalmának kényszerű kiszolgálójává is.

Végezetül

Jelen írásnak nem titkolt célja volt bemutatni, mennyire törékeny az emberi sors, és ezzel együtt azt is, miként alakul egy történet „élete”, tulajdonképpen

▲ 7. kép. Lille-i Pásztorok imádása mestere: Lukrécia, 1520–25. k. (olaj, fa, 46 x 36,5 cm, magángyűjtemény)

▼ 8. kép. Joos van Cleve: Lukrécia halála, 1520–25 k. (olaj táblán, 76 x 54 cm, Kunsthistorisches Museum Wien)

teljesen függetlenül attól, pontosan mit is élt át annak főszereplője, az egykori áldozat. Bár a fent bemutatott képek csupán kiragadott példák a Lukrécia históriáját megjelenítő ábrázolások hosszú sorából, mégis jól érzékeltetik, hogy arányaiban számottevő többségben vannak azok a festmények, melyek az asszony alakját (fél)meztelenül és magányosan,

egyszereplős kompozícióba sűrítve jelenítik meg. Továbbá abból is érzékeltetni kívántam valamit, hogy a test miképpen tárgyiasul, illetve válik az elszenvadó személy lelki nyomorúságának, fájdalmának külső – szemlélők és értelmezők által szabadon alakítható – „felületévé”.

Ezzel összefüggésben talán nem mehetünk el

szó nélkül a történet egyik legfontosabb tanulása mellett, amely szemléletesen párhuzamba állítható napjaink eseményeivel. Bár a szexuális bántalmazás többnyire egyéni kálvária, a személyes tragédiákat mégsem kerülheti meg a társadalom, ott munkálkodnak a közösség szöveiteiben, melynek így vagy úgy, de szembe kell néznie a nehézségekkel, reagálnia kell a történetekre. Az a sorsfordító és tragikus esemény, amelyet két-ezer-öttszáz évvel ezelőtt Lukrécia és azóta is oly sokan átéltek, kétségkívül nem múlhat el követ-

kezmények nélkül. A rómaiak számára teljesen magától értetődő volt a történet közéleti üzenete: a király fiának személyes büntette felforgatta egy egész állam életét. Ahogy Lukrécia annak idején közvetve megbuktatott egy birodalmon uralkodó zsarnokot, úgy vethetnek keresztet egyik pillanatról a másikra a mai világ kisebb-nagyobb vezetői is hosszú és sokat ígérő karrierjükre. Egyvalami tehát koroktól, időktől függetlenül biztosan tanulság: a morális hanyatlás után mindig megtisztulás kell, hogy következzen. ■

JEGYZETEK

- 1 Lucretia Romana toposza szépirodalmi hatásra a névadó keresztnevének magyaros, *Lukrécia* alakváltozatában rögzült a hazai kulturális köztudatban és szaknyelvben. – *A szerk.*
- 2 LIVIUS, Titus 1963. *A római nép története a város alapításától*. Ford. Kiss Ferencné. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- 3 Uo. 80–85. o.
- 4 Róma történetét feldolgozó művében Livius kortársa, halikarnasz-szoszi Dionüsziosz, illetve a Kr. u. 1–2. század fordulóján alkotó Dio Cassius is megemlékezik a római asszony történetéről. Valerius Maximus *Factorum et dectorum memorabilium libri IX* című művének VI. könyvében Lucretiát mint a házastársi hűség megtestesítőjét említi. Ovidius római költő (Publius Ovidius Naso, Kr. e. 43 – Kr. u. 17) befejezetlen elbeszélő költeménye, a *Fasti II.* könyvének egyik epikus csúcspontját képviseli Lucretia részletesen megőrkített története.
- 5 NÉMETH István 2000. A nő másik arca. *Lege Artis Medicinae*, X. évf. 5. sz. 464–467. o.
- 6 LANGLANDS, Rebecca 2009. *Sexual morality in Ancient Rome*. Cambridge University Press, Cambridge. 89–90. o.
- 7 BÓDI Katalin 2012. A szégyenről. A *Vörös Postakocsi Online*, június 20. <https://avorospostakocsi.hu/2012/06/20/a-szegenrol-a-lucretia-ongyilkossagat-abrazolo-16-szazadi-festmenyek-urugyen/>. (Megtekintés: 2022. november 2.)
- 8 DONALDSON, Ian 1982. *The Rapes of Lucretia. A Myth and its Transformations*. Clarendon Press, Oxford. 23–24. o.
- 9 SZENT ÁGOSTON 2005. *Isten városáról. De civitate Dei*. 1. köt. Ford. Földváry Antal. Kairosz Kiadó, Budapest. 96–100. o.
- 10 Lásd bővebben: BERTOLET, Craig 1991. From Revenge to Reform. The Changing Face of 'Lucrece' and Its Meaning in Gower's *Confessio Amantis*. *Philological Quarterly*, 70. évf. 408–409. o. JED, Stephanie H. 1989. *Chaste Thinking. The Rape of Lucretia and the Birth of Humanism*. University of Indiana Press, Bloomington–Indianapolis. 149–152. o.
- 11 WOLFFHAL, Diane 1999. *Images of Rape. The „Heroic” Tradition and its Alternatives*. Cambridge University Press, Cambridge. 142. o.
- 12 ASHTON, Anne M. 2006. *Interpreting breast iconography in Italian Art 1250–1600*. Doktori értekezés. University of St. Andrews, School of Art History, St. Andrews. Web: <https://core.ac.uk/download/pdf/8764117.pdf>. (Letöltés: 2022. november 22.) 230–237. o.
- 13 Lorenzo Lotto: *Női portré Lukréciaaként* (1533 körül, olaj, vászon, 96 × 111 cm, National Gallery, London).
- 14 Lorenzo Lotto képéhez bővebben lásd: BROWN, David Alan et al. (szerk.) 1997. *Lorenzo Lotto. Rediscovered master of the Renaissance*. Kiállítási katalógus. National Gallery of Art, Washington. Kat. 38.
- 15 ALBERTI, Leon Battista 1984. A családról szóló könyvek. In: Vajda Mihály (szerk.): *Reneszánsz etikai antológia*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest. 138. o.
- 16 Szent Ágota vértanúságának történetéhez lásd: VORAGINE, Jacobus de 2004. *Legenda Aurea*. Ford. Bárczi Ildikó et al. Neumann Kht., Budapest. Web: <http://mek.oszk.hu/04600/04626/html/legenda0028.html>. (Megtekintés: 2022. november 2.)
- 17 DONALDSON 1982, 26. o.
- 18 Albrecht Dürer: *Lukrécia öngyilkossága* (1518, olaj, fa, 168 × 74,8 cm, Alte Pinakothek, München).
- 19 ASHTON 2006, 235–245. o.
- 20 DONALDSON 1982, 27. o.
- 21 GARRARD, Mary D. 1989. *Artemisia Gentileschi. The Image of the Female Hero in Italian Baroque Art*. Princeton University Press, Princeton. 233. o. Bővebben lásd: MENDE, Matthias (szerk.) 1978. *Hans Baldung Grien. Das graphische Werk. Vollständiger Bildkatalog der Einzelholzschnitte, Buchillustrationen und Kupferstiche*. Unterschneidheim, Uhl. Kat. 72.
- 22 GARRARD 1989, 253. o.
- 23 KÉRI Katalin 1996. *Érdekeségek a nők történetéből*. IQDEPO, Pécs. Web: Ambrus Attila (szerk.): <https://mek.oszk.hu/02000/02035/html/>. (Megtekintés: 2022. november 2.)
- 24 MEZEI, Emese 2014. Az „uralkodó” nők. Egy ikonográfiai toposz a késő középkori Magyarországon. OTDK-dolgozat, 2014. 7–8. o.
- 25 PÓSÁN László 2022. A nemiség és testiség szemlélete a középkor és a reneszánsz idején. In: Szentmártoni Szabó Géza (szerk.): *Amor, álom és mámor. A szerelem a régi magyar irodalomban és a szerelem ezredéves hazai kultúrtörténete*. Universitas Kiadó, Budapest. 27. o.
- 26 DONALDSON 1982, 17–19. o.
- 27 Artemisia Gentileschi: *Lukrécia* (1620–21, olaj, vászon, 54 × 51 cm, Palazzo Cattaneo-Adorno, Genova).
- 28 ASHTON 2006, 262. o.
- 29 BERGER, John 1990. *Mindennapi képeink*. Ford. Berger András. Corvina Kiadó, Budapest. 49–52. o.
- 30 Ez különösen is szemléletes a kép budapesti Szépművészeti Múzeumban őrzött változatán.
- 31 BÓDI 2012.
- 32 Lásd bővebben: HULTS, Linda C. 1991. Dürer's Lucretia. Speaking the silence of women. *Journal of Women in Culture and Society*, 16. évf. 2. sz. 226–227. o.
- 33 A Szent Vér Testvériség Oltárának Mestere (működött 1500–1520 körül Bruggében): *Lucretia Romana*, 1500–1520 körül, olaj, tölgynyfa, 62,5 × 48,3 cm, Budapest, Szépművészeti Múzeum, ltsz.: 127.
- 34 LUCIE-SMITH, Edward 1972. *Eroticism in Western Art. (World of Art.)* Oxford University Press, New York. 239–240. o. GARRARD 1989, 224. o.
- 35 NÉMETH István 2015. A meztelen igazság: őszötvetségi alakok kompromittáló helyzetekben. *Magyar Művészet*, 2. évf. 3. sz. 129–136. o. Web: http://www.magyar-muveszet.hu/upload/userfiles/2/publications/201801/pdf/MM2015_3belivek_kepnelkul_16_nemeth_istvan.pdf. (Letöltés: 2022. november 2.)
- 36 GARRARD 1989, 223–224. o.; NÉMETH 2004, 138. o. NÉMETH 2015, 131. o.

Fekete-fehér

→ VADOS ANNA

Belépek az elképzelt házba, ahol tárgyakra cserélem gondolatokat. A testem nehéz súly, amit jobb lenne magasra vinni és elengedni – ez egy kalapács; folyamatosan szükségem van arra, hogy a hiányaim mentén valaki kitöltsön – zongora; sosem lesz elég, akárhová törekszem – öngyújtón a lángot felkattintó kéz mozdulata vagy azután a füstszag a kézen; el kell fordítani az arcomat, hogy ne lássák a közeledők – gereblye; sokan szerettek már, de amikor csak használtak a légyságomra és árnyékaimra való tekintet nélkül az volt az igazi – egy orsó. A kalapácsot betámasztom a sarokba. A versenzongorát lekicsinyítem tenyérnnyire, a kandallóra teszem. Az öngyújtót az asztalon hagyom. A gereblyét nekidöntöm a falnak. Az orsót rádobom a bekészített tűzifára. Csukom a vetemedett ajtót.

Kút

Több hete úgy ültem ott, mint egy kút, amibe bárki belekiabálhat. Csendes szerdai napokon arra vágytam, hogy elöntsem az árteret. Adjak valamit a csendeken kívül, belém vessék a horgokat.

Miközben ezt írtam, rám sötétedett

Hazafelé a buszon Istennel beszélgettem. Úgy lépett be a gondolataimba, ahogy egy idegen, aki véletlenül meglök a könyökével, mire felnéznél, hogy kire haragudj, már le is szállt, azt kérdeztem tőle, miért adott akkora köveket, amiket alig tudok megemelni.

→ *Vados Anna* (1993): Petri György-díjas költő, pszichológus. 2012 óta publikál, az írásban és pszichológusként is a történetek érdeklik, illetve a saját „megtalált nyelv”, amelyen keresztül a történetek megoszthatóvá válnak.

▲ Nemes Anna: Lyukas, 2021 (tus, akril, olaj, vászon, 50 x 70 cm, magántulajdon) - A VárfoK Galéria jóvoltából

Aszkéta szentek orosz ikonokon

Kevésbé ismert és ismeretlen ábrázolások

→ RUSZA GYÖRGY

Oroszországban mindig is különösen nagy tisztelet övezte a szenteket. A keleti egyházban mindig meg kellett festeni a szentté avatottak önálló ikonját. Aszketeket – és a szentek ikonjait is – több csoportba szokták sorolni: próféták, apostolok, vértanúk, szent püspökök, szent szerzetesek, szent eszelősök, világi szent uralkodók, valamint ingyen gyógyító szentek.¹ E csoportokon kívül még más típusokat is meg lehet különböztetni, és egy szent többre is beletartozhat.

A keresztény szerzetesek és remeték életében jelentős helyet foglalt el az askézis, amelynek lényege a test feletti uralom, az önmegtartóztatás, azzal a céllal, hogy a lelki élet, az ima és az elmélkedés még intenzívebb, tisztább és jelentősebb legyen. Sokan ősüknek tekintették az egyiptomi oszlopos szenteket vagy a *hészükhasztákat*.²

Orosz földön az askéták különös csoportját képezték a *jurogvivijek*, vagyis a szent eszelősök, más szóval „Krisztus bolondjai”, akik úgy próbálták kifejezni a Krisztus iránti szeretetet és mély alázatot, hogy elmenekültek a bűnös emberi közegből, és inkább a bűntelen állatok között kívántak élni. Orosz földön igen nagy tisztelet övezte ezeket a bűnök ellen szenvedélyesen prédikáló szent eszelősöket.³

Bizánci Szent Eszelős András

A *jurogvivijek* közül figyelmünket mindenekelőtt Bizánci Szent Eszelős Andrásra⁴ kell fordítanunk, aki igen jelentős és nagy hatású szent volt. Oroszországban komoly kultusza alakult ki, számos orosz ikonon ábrázolták. Hagiográfiájában sok variációval és több

bizonytalan adattal találkozunk. Nem kizárt, hogy az 5. században, de valószínűbb, hogy a 9–10. század táján élt. A hagyomány szerint szláv származású volt, de a 17. században olyan hiedelem is kialakult, hogy Novgorodból származott. A fiatal Eszelős Andrást eladták Konstantinápolyban egy gazdag tisztségviselőnek, aki hamar megkedvelte és taníttatta. A szent mindenekelőtt a Szentírást és a szentek életét olvasta. Egyszer álmában meglátta Krisztust, aki azt javasolta, hogy legyen Istenért balga, azaz eszelős, vagyis éljen Istennek tetsző életet, csak a lelkével foglalkozzon, a testével ne törődjön. Másnap éjjel a szent megszagatta ruháit. Gazdája hamarosan elküldte őt, mert azt hitte, megbolondult. Eszelős András rongyosan csavargott Konstantinápoly utcáin, a pocsolyából ivott, a kóbor kutyák között élt, tűrte az emberek gúnyolódását. Nappal igyekezett meggyőzéssel jó útra téríteni a bűnösöket. Például Epiphanoszt, egy gazdag családból származó ifjút sikerült lebeszélnie a paráznság bűnéről, s gyakran segítette őt tanácsokkal és bölcs oktatással. A koldulásból szerzett pénzt szétosztotta a szegények között, éjszakánként pedig mindvégig a templomban imádkozott. Egyszer, egy szombatra virradó éjjel, amikor a Blahernész-templomban imádkozott, megjelent neki az Istenanya. Többórás buzgó ima után az Istenanya levette kendőjét, és szétterítette a templomban egybegyűlteket fölött, jelezve, hogy oltalmazni kívánja az embereket. A szent közvetlenül halála előtt elvonult, és átadta lelkét az Úrnak. Teste eltűnt, de csodálatos módon jó illatot hagyott maga után. Hagiográfiája számos bölcs beszélgetését is tartalmazza a teológia, a kozmológia és főleg a lelkiség

→ *Rusza György* (1947): művészettörténész, egyetemi tanár. Kutatási területe a bizánci művészet, a bizánci és posztbizánci ikonok. Legutóbbi kötete *Hogyan nézzük az ikonokat?* (Corvina Kiadó, 2020) címmel jelent meg.

▲ Az Istenszülő oltalma, orosz ikon, felirata átírásban: a Tisztaságos Istenszülő oltalmának képe, 19. század vége (fa, 11 x 8,2 cm, magántulajdon, fotó: Spitzer Fruzsina)

és az erkölcsös élet témáiról, továbbá eszkatologikus kérdésekről, Bizánc jövőjéről.

Bizánci Eszelős András legkorábbi ábrázolása egy 1183-as freskón látható, mely Ciprus szigetén, a Szent Neofitosz-kolostorban található. Itt a szent sűrű, borzas hajjal és rövid szakállal jelenik meg. Világos szőrruhát visel, mely szabadon hagyja kezeit. Bal keze áldást fogadó mozdulatú, jobbában ágat tart. Ruházatát derékban kötél fogja össze. A 16. században ismert és tisztelt szent lett az athoszi kolostorokban, itt a szent szerzetesek és aszkéták

között ábrázolják. Az athoszi Nagy lávrában (Mejiszti Lávra) például egy 1512-ben festett falképen, míg az athoszi Dionüsziosz-kolostorban (Dionisziu) egy 1547-es falképen láthatjuk. Orosz területen igen gyakori Bizánci Eszelős András ábrázolása, mivel az Istenszülő oltalma ikonokon rendszerint jelen van a Blahernész-templomban mint kiemelt szereplő, ott őrizték ugyanis az Istenszülő ruháját.

Itt érdemes egy kis kitérőt tennünk, hogy bemutassuk az Istenszülő oltalma (oroszul *Покров*) ünnepet, Eszelős András látomását, vagyis a

▼ Az Istenszülő oltalma a Szentháromság és szeráfok ábrázolásával, orosz ikon, 18. század (részöntvényet és zománc, 19,5 x 10,9 cm, magántulajdon, fotó: Spitzler-Fruzsina)

▲ Az Istenszüllő oltalma a Szentháromság és szeráfok ábrázolásával, orosz ikon, 18. század (részlet az orosz éremgyűjteményből, Pannonthalma, fotó: Spitzer Fruzsina)

Blahernész-templomi csodát.⁵ A történet szerint ellenség fenyegette a várost, és a hívők a templomba menekültek, oltalmat kérve. Ekkor megjelent az Istenszülő Keresztelő Szent János és János evangélista társaságában, kendőjét az emberek fölé terítve, hogy oltalmazza őket. A történet forrása Bizánci Eszelős András hagiográfiájában olvasható. Egyébként az Istenszülő oltalma ünnep leírásakor a régi írott források az *ómophorion* (görögül ὠμοφόριον, oroszul омофор) kifejezést használják, amely a püspöki öltözet egy részét jelöli. Ez egy széles, hosszú, fehér, sálszerű textil, amely a nyakat körbeölelve a vállon helyezkedik el, s fehér színe az elveszett báránnyal utal, amelyet a jó Pásztor, Krisztus a vállára vett. Az *ómophorion* ebben az esetben az Istenszülő kendőjét (maphorion, görögül μαφόριον, oroszul мафорий) jelenti. Az ikonokon rendszerint mégis *ómophorion*nal, vagyis fehér, széles textilsávval ábrázolják.

Az Istenszülő oltalma ünnep hamar elterjedt orosz földön, s igen népszerű lett. A 12. század második felében Bogoljubovóban már templomot is építettek tiszteletére. Az óorosz művészetben az ünnep legkorábbi ábrázolását a szuzdali Rozsgyesztvenszkij-székesegyház kapuján (a 13. század eleje), illetve a pszkovi Sznyetogorszkij-kolostor 1313-ban készült freskóján láthatjuk. Bár az ünnep bizánci eredetű, ábrázolásai nagyrészt orosz földön terjedtek el, de számos emléket megtaláljuk ukrán területeken is (az ünnep neve ukránul Покрова).

Az Istenszülő oltalma ikonokon az Istenszülő fent, a templomban jelenik meg Keresztelő Szent Jánossal és János evangélistával, a bal felső sarokban látható Krisztushoz imádkozva. Eszelős Andrást ezeken az ikonokon az ikon jobb alsó részén ábrázolják borzas hajjal, *milotiban*, tevéőrből készült szőrruhában, amint meztelen jobb karjával a templomban megjelent Istenszülőre mutat. Ő az egyedüli, aki meglátta az Istenszülőt, a többiek nem látják, hiszen egyikőjük sem fordul oda. Lent középen rendszerint Szent Romanosz Melodosz (görögül Ρωμανὸς ὁ Μελωδός) áll. Ennek az 5–6. századi, Konstantinápolyban élt költőnek széles

körben ismertté váltak Szűz Máriát dicsőítő énekei. A gondosan bemutatott, fára festett kis ikonon jól megfigyelhetjük a fentieket. A fémikonokon – pontosabban a rézalapú ötvözetből öntött ikonokon – is gyakori a Pokrov-ábrázolás. Érdekes, hogy itt gyakran angyalokat is látunk az égi szférában, de különösen figyelemre méltó a térábrázolás. Alul a templombelsőt látjuk, majd felhőkön a Szent Szüzet, ezután pedig kívülről látjuk a templomot hagymakupoláival.

Szent Nyil Sztolobenszkij

Az aszketikus életet élő szentek között tartják számon Szent Nyil Sztolobenszkijt is,⁶ aki 1554. december 7-én hunyt el a Szeliger-tó Sztolobnij-szigetén. Hagiográfiáját nem sokkal halála után Filofej Pirogov állította össze. Nyil Sztolobenszkij fiatal korában árvaságra jutott, és kolostorba vonult. Szerzetesi névként a Nyilt választotta Ankürai (Sinai) Szent Nílus (†430 körül) tiszteletére, aki egyike volt Aranyszájú Szent János tanítványainak és védelmezőinek. Nyil Sztolobenszkij 1515-ben elhagyta a kolostort, és remete lett. Ekkor sokat imádkozott, aszketikus életet élt, füvekkel és makkal táplálkozott. 1528-ban költözött a Szeliger-tó Sztolobnij-szigetére. E szigeten remetelakot alakított ki és *csaszovnyját*, vagyis oltár nélküli kápolnát, „imaóra-kápolnát” épített. Itt ugyancsak aszketikus életet élt, maga termelte meg élelmiszerét, néha az arra járó halászoktól elfogadott némi halat ajándékba. Aszketikus életének különös vonása volt, hogy nem akart fekvő aludni. Kampókat vert cellája falába, és ezekre támaszkodva, állva aludt. Halála előtt nem sokkal meghagyta, hogy építsenek kolostort remeteségének helyére, amely később több részletben, 1671 és 1833 között fel is épült.

1595-ben festették meg a szent első ikonját. Ikonográfiai vonatkozásban különösen figyelemre méltó, hogy Nyil Sztolobenszkij ábrázolásai között kiemelkedő szerepet kaptak a faszobrok. Ismeretes, hogy a bizánci és a posztbizánci művészet került a körplasztikát, jobban vonzódott a síkfelülethez, az anyagi világtól, a realiztikus ábrázolástól való eltávolodáshoz, hogy jobban érzékeltethesse a nem

e világi dolgokat. Ezek a faszobrok *epitrakhélionnal*, a latin egyház stólájához hasonló liturgikus textíliával, ülve, előrehajtott fejjel, kissé meggörnyedve ábrázolják a szentet, utalva arra, hogy ima közben

ilyen testtartásban halt meg, és így is találtak rá. Ezeket a kis méretű (kb. tíz–negyven centiméter közötti) szobrocskákat nagy mennyiségben készítették a zarándokok számára. A bemutatott különös

▲ Az Istenszüő oltalma a Szentháromság ábrázolásával, orosz ikon, 19. század második fele (rézötvözet és zománc, 171 × 9,8 cm, magántulajdon, fotó: Spitzer Fruzsina)

▼ Szent Nyil Sztolobenszkij szentekkel, 19. század közepe (fa, 31,2 x 26,5 cm, magántulajdon, fotó: Spitzler Fruzsina)

▼ Uglicsi Szent Paiszj és Prilucki Szent Gyimitrij (Deméter), 1800 k. (fa, 31,5 x 27,5 cm, magántulajdon, fotó: Spitzler Fruzsina)

ikonon is egy, a fent említett, faragott, festett faszobrok egyikét használták fel. Szokatlan ikon jött így létre: a festett síkfelülethez szobor kapcsolódik egy központi helyen.

Uglicsi Szent Paiszj és Prilucki Szent Gyimitrij

Az Uglicsi Szent Paiszijt és Prilucki Szent Gyimitrijt (Deméter) ábrázoló, igen jó minőségű ikon a felső Volga-vidék két szentjét jeleníti meg. Uglicsi Szent Paiszj⁷ kevésbé ismert szent volt. A 15. század elején született a tveri terület Kasin városának közelében fekvő Bogorodszkoje faluban. A hagyomány szerint több mint százévesen, 1504. június 6-án halt meg. Szerzetesként elsősorban könyvmásolással foglalkozott. Idősebb korában, 1476-ban kolostort alapított Uglicsban, melynek *igumenje*, azaz apátja lett. Jámbor életéhez számos csoda és jó cselekedet fűződik.

A Filimonov-féle ikonfestő kézikönyv (podlinyinyik) Uglicsi Szent Paiszj ábrázolásáról a következőket írja elő a június 6-ai dátumnál: „Szent szerzetes atyánk Paiszj igumen ugleci [uglicsi] csodatévő ősz és kopasz. Szakála olyan, mint Zvenyigorodi Szavváé: kissé megnyújtott, lekerekített szakáll. Öltözéke szerzetesi és vállaira boruló, magasabb szerzetesi fogadalomra utaló kapucni.”⁸

Prilucki Szent Gyimitrij sokkal ismertebb szent volt, mint Uglicsi Szent Paiszj, ennek megfelelően a szakirodalom is jóval többet foglalkozik vele.⁹ A 14. század elején született, valószínűleg Pereszlavl-Zalesszkijben, gazdag kereskedőcsaládban. Miután szerzetesi fogadalmat tett, a Plescsjevo-tó partján alapított egy közös ellátást nyújtó kolostort, amelyet Szent Miklósról nevezett el, és az *igumenje* lett. 1354-ben találkozott Radonyezsi Szent Szergijjéval, az orosz föld egyik legnagyobb szentjével, aki igen nagy hatást gyakorolt rá. Tanácsára, hogy elmélkedjen, elvonult a világtól, aszketikus életet élt, és a vologdai sűrű erdőben telepedett le. Végül Vologda közelében újabb kolostort alapított. A környék lakói szeretettel fogadták, és amiben lehetett, segítettek. 1371-ben felépült a Megváltó-fatemplom, és számos tanítványa oda-jött a kolostorba. Elmélyült ima, szigorú rend és jó cselekedetek jellemezték a szentet. Fogadta a vándorokat, elbeszélgetett a jövevényekkel, ha kellett, vigasztalta és tanácsokkal látta el őket, enni adott az éhezőknek. Ő maga azonban szigorúan böjtölt, rendszeres tápláléka szinte csak a *proszfora*, vagyis az áldozási kenyér és meleg víz

volt. Aszketikus életének jellemző vonása volt, hogy idős koráig keményen dolgozott, télen-nyáron ugyanazt a bundát hordta. A jövőbelátás képessége is megadatott neki. Igen idős korában, mintegy százévesen halt meg, 1406. február 11-én. Az általa alapított Megváltó-fatemplom¹⁰ déli falánál temették el. Számos csoda történt a szent hamvainál, és halála után száz évvel Gyionyszij, a híres ikonfestő megfestette hagiografikus, az életét bemutató ikonját,¹¹ amely ma a Vologdai Területi Helytörténeti Múzeumban látható.

Az orosz ikonfestő kézikönyvek sokat foglalkoztak külső megjelenésével. A korai kötetek hangsúlyozzák ősz haját és őszes szakállát, de a 17–19. századi könyvek is megemlítik ősz szakállát. Külsejét

Radonyezsi Szent Szerzgjijel szokás összehasonlítani, ami érthető, hiszen e nagy szent lelkileg igen közel állt hozzá. Figyelemre méltó csuklyás ábrázolása is: Prilucki Szent Gyimitrijt mindig így mutatják be. Ez hagiográfiájának a következő részletére utal, ahol arról olvashatunk, hogy igen szép férfi volt, de szépségét igyekezett csuklyája alá rejtetni. Azért is böjtölt keményen, hogy aszketikus arca legyen, elhervadjon szépsége, a böjtöléstől azonban arca még ragyogóbb lett. Nőkkel szinte sohasem beszélgetett, kivételesen csak, ha lelki tanácsokat kellett adnia. Egyszer egy nő Prilucki Szent Gyimitrij akarata ellenére meg akarta tekinteni arcát, ám azonnal elgyengült, összeesett, de a szent imája végül is meggyógyította. ■

JEGYZETEK

- 1 A vonatkozó görög és orosz elnevezéseik: προφήτης – prórok, ἀπόστολος – apóstol, μάρτυρας – mученик, ἱεραρχίας – svyatyitelj, ὁδῖος – prepodobnyj, σάλος – jurodivyj, εὐσεβής – blagovernyj, ἀνάργυρος – бессребренник.
- 2 A *hészükhazmus* az ökeresztény kor lelki mozgalma volt, mely a 14. században Grégoriosz Palamasz vezetésével újra felvirágozott Athoszon. A *hészükhazs*ták fontosnak tartották az aszkézist, a szívnek mint a lelki élet központjának a megtisztítását, a szívből fakadó imádkozást, a koncentrációképesség fejlesztését és az Isten megismerésére való törekvést.
- 3 Lásd többek között: Панченко, А. М. 1999. Юродивые на Руси. In: уб: *Русская история и культура. Работы разных лет*. Szentpétervár. 392–407. o. Юрков, С. Е. 2003. Православное юродство как антиповедение. In: уб: *Под знаком гротеска: антимоведение в русской культуре (XI – начало XX вв.)*. Szentpétervár. 52–69. o. Мельник, А. Г. 2013. „Город юродивых”. In: *Юродивые в русской культуре. Сборник научных статей*. Moszkva. (Труды Государственного Исторического музея 197.) 140–149. o.
- 4 Neve oroszul Андрей Юродивый, Андрей Константинопольский, Андрей Цареградский; és görögül Ἀνδρέας ὁ Σαλός.
- 5 Lásd: Воронин, Н. Н. 1965. Из истории русско-византийской церковной борьбы XII в. II. Праздник Покрова. *Византийский Временник*, 26. évf. 208–218. o. Рvдѣн, Lennart 1976. The Vision of the Virgin at Blachernae and the Feast of Pokrov. *Analecta Bollandiana*, 94. évf. 1–2. sz. 63–82. o. Рvдѣн, Lennart 1978. The date of Life of Andreas Salos. *Dumbarton Oaks Papers*, 32. évf. 127–155. o. Рvдѣн, Lennart 1982. Style and Historical Fiction in the Life of St. Andreas Salos. In: Christian Gastgeber et al. (szerk.): *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*. 32. köt. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Bécs. 175–183. o. MANGO, Cyril 1982. The Life of St. Andrew the Fool Reconsidered. *Rivista di Studi Bizantini e Slavi*, 2. évf. 297–313. o. Рvдѣн, Lennart (szerk.) 1995. *Life of St. Andrew The Fool*. 1–2. köt. Uppsala Universitet, Uppsala. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Byzantina Upsaliensia 4/1.) Молдован, А. М. 2000. *Житие Андрея Юродивого в славянской письменности*. Moszkva. Желтова, Е. В. (szerk.) 2001. *Житие Андрея Юродивого*. Szentpétervár. Puskás Bernadett 2005. Istenszülő ortalma-ikonok az

- Északkelet-Kárpátok vidékén. *Athanasiana*, 11. évf. 21. sz. 57–68. o. Web: https://szentatanaz.synergyfox.app/public/1/kiadvanyok/athanasiana/athanasiana_21.pdf. (Letöltés: 2022. november 4.) Юсов, И. Е. 2008. Службы Андрею Юродивому и Покрову Пресвятой Богородицы. Историко-культурные и межтекстовые связи. *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, 2. (32.) sz. 85–90. o. LOURÉ, Basil 2011–2012. The Feast of Pokrov, its Byzantine Origin, and the Cult of Gregory the Illuminator and Isaac the Parthian (Sahak Partcev) in Byzantium. *Scrinium*, VII–VIII. évf. 1. sz. 231–329. o.
- 6 Sztolobnij-szigeti Szent Nílusz, oroszul Нил Столобенский, lásd: Буркин, А. И. 2002. Образ преподобного Нила Столобенского в иконографии и русской деревянной скульптуре. *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, 1. (7.) sz. 43–46. o.
- 7 Кисель, Ф. 1944. *История города Углича*. Jaroszlavl. 183–199. o.
- 8 Барсуков, Н. П. 1882. *Источники русской географии*. Szentпétervár. 420. o.
- 9 Lásd többek között: Г. Филимонов 1874. *Сводный иконописный подлинник XVIII века по списку*. Moszkva. 269. o. Prilucki Szent Gyimitrijről lásd: Дмитриев, Л. А. 1988. О „Житии Дмитрия Прилуцкого”. In: *Литература и искусство в системе культуры*. Наука, Moszkva. 190–194. o. Украинская (Беловолова), Т. Н. 1990. Житие Дмитрия Прилуцкого – памятник вологодской агиографии. In: *Древлехранилище Пушкинского Дома. Материалы и исследования*. Leningrad. 25–53. o. Семячко, С. А. – Панченко, Ф. В. 2018. *Преподобный Димитрий Прилуцкий*. Vologda. Мельник, А. Г. 2019. Почитание святого Дмитрия Прилуцкого. История распространения культа в России конца XV–XVI века. In: Лидова, А. М. 2019. *Пространство иконы. Иконография и церомония. Сборник статей к 60-летию*. Moszkva. 206–214. o.
- 10 Kora egyik legnagyobb kolostora lett, amelynek nagy átépítések, bővítések kötődtek a történetéhez. A szovjet korszakban bezárták, majd börtönné alakították a kuláknak nyilvánított személyek számára. 1992-ben ismét az orosz pravoszláv egyházhoz került, ezután jelentős felújításokat eszközöltek rajta.
- 11 Голейзовский, Н. К. 2003. О датировке местной иконы „Димитрий Прилуцкий с деянием” из вологодского Спасского Прилуцкого монастыря. *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, 3. (13.) sz. 63–71. o.

Hőség

→ SZEMETHY ORSOLYA

Teszed le azokat a koszos dobozokat?
De énekeskönyvek vannak benne!
Most hoztuk fel a pincéből, ki tudja, még mi van benne!

De atyám!

Elég legyen, kezdődik a mise, fogd a gyertyát, és lódulj! Majd összekoszolhatod magad, ha levetted a karinget. Márta nővér nem fogja naponta kimosni.

Márta nővér nem ért a költészethez meg a könyvekhez!

De a mosáshoz igen, egy-kettő. Normálisan fogd azt a gyertyát, elcsöpög a viasz!

Atyámnak semmi sem jó!

Óhh, drága Szűz, világosítsd már meg ennek a kóbor léleknek az elméjét, hogy azt a keveset, amit kérek tőle, végre tudja hajtani!

Lajos atya Miskát maga előtt rugdosva megkerüli a templomot, s kis létszámú, néhány kivételtől eltekintve rendezett külsejű gyülekezete elé az oltár mögött nyíló ajtócskán lép ki. Klepetusban – úgy véli – tiszteletre méltóbb, ha nem a poros, kavicsos ösvényen közlekedik, hanem a tömjénillatú homályból bukkan elő. Mindenki türelmetlenül fészkelődik a kemény padokon, Márta nővér csak nagybetűs ünnepi napokon hozza elő a padra való hosszú szivacsot, mintha bizony aranyból lenne, a huzattal együtt. Nem tudják, Márta nővér miképp gondolkodik a hívekről, akiknek pénzádományából Isten háza új tetőt, színes vakolatot kapott, nem tudják, milyen szavakkal illeti az ő ülepüket, mely a drága szivacszuhatot seperc alatt elnyúvi.

Túrnek és örvendenek, ha jeles alkalmakkor kényelmesebben lehetnek, s így hallgathatják Lajos atya kihagyhatatlan, olykor meglepő, de nagyon is konkrét beszédeit arról, mi a hétköznapi igazság a Biblia nehezen érthető, csavaros történeteiben, melyek az átlagember számára olyan cirkalmasan vannak megfogalmazva.

Ilyen kis faluban, mint Ecserye, ahol mindenki mindenkit ismer, már kimondani sem kell, amit ezerszer átbeszéltek mindenki, hogy Lajos atya rendes ember, olyan, amilyennek minden papnak lennie kéne, törődik a gyülekezettel, nincs is itt nagyon iszákos vagy lusta ember, netán olyan, aki kurválkodik vagy lop, már szinte csak kávé, kólát és ropit ad el a miniabécében Évike, dolgoz és rendes az itteni lakosság. Hogy Miskát miért vette magához Lajos atya, s miért gyámolítja, azt nem érti senki, de végtére az ilyen együgyűeknek is kell valaki, aki megóvja őket. A kritikusabb szemléletűek jegyzik csak meg, hogy Miska nem egyszerűen együgyű, hanem kifejezetten kártékony a furcsa ötleteivel, és sehogy sem illik a templomba, nemhogy a misére, a gyertyákat gyújtogatni. Mert Miska babonás.

Jajj, megsülök, nem lehet kibírni ezt a hőséget!
Márta nővér, tisztelettel, kipakolhatom ide akkor a dobozt?

Pakolj az udvarra, mocskot csinálsz azzal a sok egérrágtá penészes kacattal.

Énekeskönyvek is lehetnek benne!

Meg még az anyám kínja, Miska, ezek már csak a kályhába jók, nem koszolni, vidd a fáskamrába,

→ Szemethy Orsolya (1976): képzőművész, író, lovasoktató. 2020-ban elnyerte a Petri György-díjat mint a legjobb elsőkönyves szerző. Legutóbbi és egyben első kötete *A sikoltó – Rémmovellák* (Magvető Kiadó, 2022) címmel jelent meg.

én ebben a kánikulában nem fogok takarítani. Ha túléltem egyáltalán. A Jóisten egy kis esőt igazán küldhetne, oda a kukorica, a napraforgó, minden!

Hangja elhal, ahogy eltűnik az ódon paplak kőpadlós konyhájában, hogy megfőzze az ebédet, mely mindig több, mint amit ők hárman elfogyasztának, mert az ecserneyei plébánia gondol azokra is, akiknek nem mindennap jut ebéd az asztalára, s azokat – főleg a gyermekeket – tápláló ebéddel várja.

Miska sértődötten, ingujjban cipeli ki a pincelejáróból a hátsó udvarra az értékes dobozt, melyről fekete pókhálórojtok lógnak. Hátranéz, ellenőrizi, hogy Márta nővér tényleg visszavonult-e a hűvösbe, s a kerti asztalra teszi a dobozt. Neki pont a perzselő napsugarak-

ra van szüksége most, hogy a pince nyirkos penészvirágait eltüntesse a könyvlapokról. A kőkerítésen a moha száraz, mint a tapló, Márta nővérnek igaza

van. A kukorica, mely papírvékonyra aszalódott a napon, nem fog beérni, szerencse kérdése, ha le nem ég az egész határ egy eltévedt szikra miatt. A szikrák kóbor, tévelygő dolgok, ezt jobb, ha észben tartjuk.

Miska nem tudja, mit tegyen. Nem szereti, de elfogadja Márta nővért, aki úgy bánik vele, mint egy folyton láb alatt lévő gyerekkel, de kötelességének érzi, hogy segítsen rajta, úgy gondolja, hogy ő meg tudná oldani a problémát. Nagy kiabálás lenne, ha Lajos atya újra rajtakapná, amint a tündéreknek áldoz a fűzfa melletti forrásnál, hogy eleredjen végre az eső, még ha ez nem is tartozik a könnyebb bűvészmutatványok közé, akkor is megtenné, de megígérte. Megfogadta, hogy szakít az ősi fortélyokkal, legyenek bármilyen praktikusak, megtér az igaz hitre, ami legalább olyan praktikus, mint az ő trükkjei, mert lám, az Írás megfelelő magyarázata Lajos atya kiváló előadásmódjában a megrögzött iszacosokat is eltántorítja Évike biztrójától, illetve tea és kávé, limonádé fogyasztására sarkallja őket a féldecisek helyett. Másnap vígan füttyörészve

„Szalmakalap, imádság, egy reszketeg akácfa árnyéka és az éji hűvös – ami az erdő felől érkezik napnyugtával, s egészen hajnalig kitart – enyhülést ad, tény és való, megoldást azonban nem.”

bicikliznek a határba melózni a negyven fokban. Annyit mértek árnyékban, nem volt még ennyire elviselhetetlen; ember, állat, növény szenved tőle. Az emberekkel igazán ügyes Lajos atya, ám a természet erőit befolyásolni az más kategória. De ahol isten őriz, pókháló is oltalom!

Szalmakalap, imádság, egy reszketeg akácfa árnyéka és az éji hűvös – ami az erdő felől érkezik napnyugtával, s egészen hajnalig kitart – enyhülést ad, tény és való, megoldást azonban nem. A remény ott van a szívekben, amikor néhány satnya bárányszerűen felhő tűnik fel a horizonton.

Márta nővér már nem fiatal, túlsúlyos kissé, visszeres a lába, nehezen bírja magát, szívritmuszavara van, négyféle gyógyszert szed. A kukorica, a málna,

a sok gyümölcs mind odalesz, ez már látszik. Ha másból nem, az előrejelzésekből.

Nem tehetsz semmit, Miska – mondja magában.

Hogyne tehetnék?

Mi másért vezérelt volna ide engem a Mindenható erre a szent helyre, ezek közé az emberek közé?

Azért akarsz a fűzfához menni, mert szeretnéd látni a szép, kerek mellű tündérleányokat, miközben kosárban gombát, aszalt meggyet, szentjánosbogarat, színes kavicsot és friss pogácsát viszel nekik, hogy teljesítsék a kívánságaidat. Az adományokat az énekeskönyvek, régi kották lapjaiból hajtogatott csónakba teszed, hogy azt a forrás vize elvigye a kövek között az egyre szerényebben csordogáló patakban a holdfényes, ezüstös éjszakába. Mikor a csónak eltűnik, hallani már a csilingelő kacagást, az a legszebb pillanat, amikor a szőke tündérek kibújnak az árnyékból, és rád néznek pimaszul szikrázó szemükkel.

Rájuk sem fogok nézni. Sarkon fordulok, és már ott sem vagyok.

Hogyne néznél rájuk. Az ölelésükre sem mondanál nemet, hogy másról ne is beszéljünk.

Miska elgyötörtten szemléli a zsákmányt, a dohos, egérszagú könyveket egyenként, óvatosan teszi ki az

asztalra, dől róla a víz. Eltereli a figyelmét a feladat, most kifejezetten jól jön a gyilkos napsütés, az évek óta a pince mélyén raboskodó kötetek úgy nyújtóznak ki a kezében, mint ázott pillangók, áhítják a forróságot, ami kiszáríthatja belőlük a pusztító nedvességet.

A dolgok nem történnek meg maguktól, ha tudnánk befolyásolni őket, kötelességünk lenne megtenni.

Így gondolkodik Miska, és tesz is érte, a déli harangszóra a könyvlapok fehéren villognak, a dolga csupán annyi, hogy minél többször átlapozza őket, a pókhálót, a fekete mocskot egy törött cirokseprű maradványával lesimítja róluk, és hagyja, hogy a forró szél segítsen neki. Van köztük bőrkötéses, csatos imakönyv is, ennek borítóját cipőkrémmel megkeni, hogy csillogjon, visszakapja eredeti fényét. Este lesz, mire végez a doboz tartalmával, és előre látóan a parókia hosszú folyosóján lévő padra teszi.

Márta nővér felvont szemöldökkel figyel, nem tesz megjegyzést, olyan precíz a végeredmény, a kötetek nagyság és téma szerint szétválogatva, a doboz pedig a faskamrába, a téli tüzelőhöz került. Miska tüntetőleg kezét mos, és megkérdezi, söpörjön-e ki.

Ne, Miska, igyekezz vacsorázni. Lajos atya büszke lesz rád, még a végén benő a fejed lágya. Látom, szereted a könyveket.

Ilyen dicséretben Miska régóta nem részesült, arra gondol, Márta nővér esetleg napszúrást kapott, s mielőtt elillanna ez a néhány kedves szó, udvariasan elkotródik a konyha felé, ahol hideg, frissen fejt tej, papírba csomagolt zsemle és sajt várja.

Zárj be, Miska, én még bemegyek az idősotthonba. Ne feledd meglocsolni a virágokat, Nagyboldogasszony napján mégsem lehetünk díszítés nélkül. De csak két vödörrel öntsél, mert a jószágnak is kell hagyni. Még a végén a kút is elapad, ha ilyen marad az idő.

Ahogy siet kifelé, Miska még hallja, milyen néhezkesen szuszog Márta nővér, magában motyog, szokás szerint esőért imádkozik, leginkább Szűz Máriához. Miskának több se kell, szinte megfürdik ebben a pillanatban, érzi minden teremtett lény szomjúságát, amit nem enyhíthet két vödör víz, az egerek, a sünök, a madarak, a denevérek, az őzek,

a nyulak, a rókák meg persze a jószág mind-mind szomjasak, a darazsak napközben idegesen cikáznak a világító kék égen, hogy aztán elcsigázva megpihenjenek a tornác gerendáján. Megtámadják a feljűk tartó, mit sem sejtő embereket, nem tudván az oktondi állatok, hogy Lajos atyát nem kéne megcsípni, hiszen ő maga is esőért imádkozik.

De hiába!

Teszi le a bögrét Miska, befejezve a vacsorát.

Dologra!

Elmosogat, majd imádkozik. Egyedül van a paplakban, homlokát a mindig jéghideg kőpadlóra hajtja, hasztalan próbálja lehűteni felforrósodott testét. Pedig a templom a domb tövében, a patak partján áll, évszázados kőfallal körbevéve, védett zugban, délután már nem süt ide a nap, most viszont nem támad enyhe szellő sem, a kardvirágok tikkadtan dőlnek a kerítésnek. Jobbra fent a tetető, meredek, kanyargós ösvény vezet felfelé a sírok közt egészen a dombtetőig, ahonnan sokáig lehet figyelni a lemenő napot. A tündérlányok itt sem félnek, otthonosan mozognak az élők s a holtak világában is, Miskát is megtanították már arra, miként közlekedjen errefelé. Elméjében a régi és az új imák szavai mégis vad táncot járnak, nem akar mást, mint megvédeni a világot, amit e jó emberektől kapott, akik elfogadják őt olyannak, amilyen, nem kérnek mást cserébe, mint hogy jámbor módon tegye a dolgát.

Miska érzi a tündérlányok közelségét, ahogy kaptat felfelé az erdei ösvényen.

Csak most, utoljára, hogy segíthessek. Aztán ha ezt rendbe teszem, ígérem, nem fordulok hozzátok többé.

A tücskök, kabócák hangosan énekelnek, az ágak jajgatva pattannak el a lába alatt, a száraz fű a szikla mellett végül puha szőnyeggé válik ott, ahol a forrás sima, természetes medencébe csordogál. Szégyelli magát, amikor előveszi a papírcsónakot, benne szerény, de gondosan összeválogatott adományokkal. A csatos imakönyvet is magával hozta, ezt a kútfőre teszi, a víz fölé.

Ezek a ti szavaitok is. Visszhangjai a ti régi énekeiteknek.

▲ A nagyszentpéteri kastély parkja, 1895–99 k. (Fortepan / Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.112.171)

Komoly, mély a hangja, igyekszik tisztelettel beszélni a sötétben egyelőre láthatatlan lényekhez, remeg a keze, arra vágyik, bár a templomban is ezt a közelséget érezné, meghatottságot, önmaga kicsinységét.

Ne filozofálgass, Miska, azzal még senki nem lakott jól, pontosabban nem enyhítette a szomjúságát.

Fejét a csobogó alá tartja, ez végre beválik. A kétely szikrái kihunynak a vízcseppek nyomán.

Mit kívánsz tőlünk?

Én, szóval, azért jöttem, mert...

A tündérlány kíváncsian néz Miskára, tudja, mit kíván, olvas a gondolataiban, de szeretné, ha Miska azt a saját szavaival fejezné ki, nincs mit szégyellni rajta, ha eljött ideig, elhozta az ajándékait, nem tétozázhat sokat, ha szembenézett velük.

Másnap reggel Lajos atya hiába kiabál Miska után, a jószág hangosan követeli a reggeli kukoricát, Márta

nővér még a piacon, Miska dolga lenne a ház körüli teendők elvégzése. Az égen egyetlen árva felhő sincs, ellenben fülledt meleg van, pedig még nyolc óra sincs. Nem kell sokáig kiabálnia, hamar érkezik a válasz, bár nem Miskától, hanem éppen hogy két legénytől, akik biciklivel rontanak be az udvarra.

Atyám, a Miska!

Az erdőben!

Lajos atya a tőle telhető maximális sebességgel rohan utánuk, fel a temető kanyargós ösvényén, félúton kifulladás, egy sírkőnek támaszkodik, kapkodva szedi a levegőt, a két fiú pedig rémült arccal magyaráz neki. A szomszéd faluból jönnek át minden reggel Ecsernyébe, a gazdaságba. Útjuk a dombon át a forrás mellett vezet, rövidebb, gyorsabb így, mint a buszra várni, még ha az erdei út köves és meredek, akkor is.

Hívjuk a mentőt, atyám?

Kérdezi egyikük, Lajos atya remegő kézzel nyúl Miskához, aki a patakparton fekszik mozdulatlanul.

Még lélegzik, tekintete azonban homályos. Megcsúszhatott, mint fektében látszik, oly szerencsétlenül, hogy egy éles sziklára esett. A vér egészen sötét a földön mindenhol körülötte, csodával határos módon azonban Lajos atyára néz.

Hívjátok, gyorsan!

Fordul az atya a legényekhez. A mentőre gondol, de közben magában imádkozni kezd, érzi, hogy késő, ahhoz azonban nem, hogy Miska kezét megfogja, és immár hallhatóan mondja az imádság szavait.

Atyám!

Igen, Miska? Minden rendben lesz!

Lajos atya hangja elcsuklik, mivel tisztában van vele, hogy nem lesz rendben semmi, nem érti, hogy történhetett ilyen szerencsétlen baleset, nem akar elbúcsúzni Miskától, aki fiatal, erős, és mégis egyre

távolodik tőle. Nem érti, mit próbál mondani neki, ezért közelebb hajol.

Bocsásson meg nekem, atyám, amiért idejöttem. Én csak... Jót akartam. Mondja meg Márta nővérnek is, hogy ne haragudjon rám!

Lajos atya szorítja Miska kezét, mintha vissza akarná húzni a mélyből, ahová süllyed, miközben lehunyja a szemét.

De a lányok. A tündérleányok! Olyan gyönyörűek voltak!

Azzal utolsót szusszan, hosszan, elégedetten, és végleg lecsukja a szemét.

Az atya lehajtott fejjel imádkozik, tisztán értette a szavait, melyekre nem felel, csupán gépiesen imádkozik, attól tart, ha abbahagyná, Miska lelke eltévedne ebben a tünékeny pillanatban, a reggeli napfényben. ■

Luther gondolatai a házasságról és a házasságtörésről

→ MAGYAR BALÁZS DÁVID

Mindenkor izgalmas a nagy reformátor, Luther Márton házasságra vonatkozó teológiájának és erkölcstanának vizsgálata. Nem véletlenül, ugyanis a protestantizmus „klasszikus” tanításain (pl. a megtérésen, a megváltáson, az üdvösségen, a Szentírás tekintélyén, a keresztyén szabadságon) kívül nehéz volna még egy olyan kérdéskört találni Luther irataiban, mely annyira „fogva tartotta” volna, mint éppen a házasság és a család témája.¹ Annak ellenére igaz ez, hogy *A házaseletről* (1522) című munkájában² őszintén megvallotta: „Irtózom ettől a témától, és nem is szívesen beszélek a házaseletről”,³ azaz „nem szívesen” prédikált a házaseletről, mert attól tartott, hogy a kérdéskör boncolgatásával sok galibát okoz magának és másoknak. Lelkigondozói beszélgetéseiből fakadó gyakorlati tapasztalata,⁴ valamint nagyszámú magánlevele azonban arra indította, hogy mélyrehatóan foglalkozzon a házasság egyházi/világi természetével, szentségtani és (kánon-) jogi megítélésével – különös tekintettel a házassági akadályok rendszerére, a válás és az újraházasodás kérdéseire –, valamint házasságtörés esetén a helyénvaló büntetés kiszabásával. S bár kétségtelen, hogy a házaselet megítélésében Luther – meglátásom szerint – mindvégig korának gyermeke maradt, mégis határozottan fellépett a házasság céljainak és a nők helyzetének újradefiniálása érdekében. Tekintélyes irodalmi hagyatékának feltárása nyomán azonban látható, hogy korántsem volt könnyű helyzetben a házassági hűtlenség Istennek tetsző, bibliai alapokon nyugvó megítélése kérdésében, hiszen szolgálat

során újra és újra megtapasztalta: a sátán itt végzi a legnagyobb pusztítást. Tény, hogy hazánkban még nem került sor a házasságtörés megfelelő büntetésének vizsgálatára Luther művei alapján, ezért jelen tanulmány – a kutatás folytatására ösztönözve – arra keresi a választ, hogy a keresztyén házasság kora újkori kérdéseinek (pl. teológiai-jogi megítélésének, a válásnak, az újraházasodásnak) a tisztázása mellett vajon miként vélekedett a wittenbergi reformátor a házastársi hűtlenség helyes szankcionálásáról. Mindezt pedig Luther néhány, eddig magyar nyelven még nem elérhető írásának feltárásával.

Luther házasságtanának teológiai, etikai és egyházjogi vonatkozásai

A wittenbergi reformátor fellépésekor a házasság értelmezése már erős egyházi hagyománnyal bírt. Noha a házasság szentségtani jellegét, valamint a válás és az újraházasodás kérdését illetően kétségtelenül jelentős véleménykülönbség mutatkozott a korai egyházatyák között, Augustinus teológiai működése határozott „váltóállítást” hozott magával. Nemcsak azért, mert Ágoston igencsak rossz szemmel nézte a válást, valamint az elváltak újraházasodását, de azért is, mert kidolgozta a házaselet céljaira vonatkozó, úgynevezett *bonum triplex* rendszerét. Eszerint a házas felek együtt vállalkoznak 1. a gyermekek nemzésére és nevelésére (*bonum prolis*), 2. a kölcsönös testi-lelki hűségére (*bonum fidei*), végül pedig 3. Krisztus és az egyház kapcsolatának analógiájára építve a szentségi jelleg (*bonum*

→ Magyar Balázs Dávid (1984): Kálvin-kutató, a University of Pretoria posztdoktori hallgatója, a hajdúböszörményi Baltazár Dezső Református Általános Iskola és a Bocskai István Gimnázium etika- és vallástanára. Doktori címet a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen szerzett „*Nem jó az embernek egyedül lenni*” – Kálvin János, a házassági és családi életformára való nevelés reformátora című dolgozatával (2016). Első önálló kötete *Kálvin János a házasságról, családról és szexualitásról* (Universitas Kiadó, 2018) címmel jelent meg.

sacramenti) elfogadására. Mindez – az egyházi dogmák intézményes fejlődésével karöltve – végül olyan hatással bírt, hogy a Veronában (1174), később pedig a Lyonban (1284) ülésező zsinaton szentségi rangra emelték a házasságot. Luther felismerései szerint azonban a helyzetet csak tovább rontotta, hogy a pápák egyfelől megkötötték a papok lelkiismeretét a cölibátussal, másfelől olyan, az Isten törvényével ellentétes, hamis, tiltó és érvénytelenítő házassági jogi törvényeket hoztak, melyekkel uralkodni kezdtek a hívók lelkiismeretén. Nem véletlen, hogy műveiben

Luther egyedül a Szentírás bizonyágtételére építve tudatosan arra törekedett, hogy pontról pontra a keresztény házassélet teológiai, etikai és egyházjogi kérdéseinek leghitelesebb bibliai értelmezését adja.

Luther házasságtanának teológiai aspektusai: a sacramentumkérdés

Ezen a ponton a reformátor írásaiban határozott fejlődés mutatható ki. Luther az *Ein Sermon vom ehelichen Stand* (1519) című munkájának második artikulusában még azon a meggyőződésen volt, hogy

► Juan de Flandes: Kánai menyegző, 1497. k. (Olaj fatáblán, 21 x 15,9 cm, Metropolitan Museum, New York)

a házasság éppúgy szent és titokzatos *sacramentum*, mint például a keresztség.⁵ Ám csupán egy esztendővel később, *Az egyház babiloni fogságáról* (1520) szóló könyvében már az ellentétes álláspontot képviselte, több okból kifolyólag is tagadta a házasságot mint *sacramentumot*.⁶ Tette mindezt oly módon, hogy először teológiai kifogást emelt a házasság „kegyelemközlő” természeté ellen, majd visszautasította, hogy a házasság jegyét Isten rendelte volna. Ezt követően (mivel a hitetlenek között is érvényben látta a házasságot) fenomenológiai érveléssel készített

utat exegetikai meglátásának, miszerint a *Vulgata* fordítója az Ef 5,32 esetében megtarthatta volna a *mysterion* kifejezést, ám helyette tévesen a *sacramentumot* használta, mellyel teljesen összezavarta a házasság rendjének helyes értelmezését.⁷ Luther érvrendszerében központi jelentőségük van a teológiai indokoknak, ugyanis azokat a két birodalomról szóló, méltán híressé vált tanításában (lásd alább) elhelyezve kitapintható, hogy véleménye szerint mindkét entitás Isten kegyelmi ajándéka, nem pedig a kegyelem eszköze. S így a házasság, illetve a család

▲ Id. Lucas Cranach: Össze nem illő pár, 1530 (óljaj fatáblán, 38,8 x 25,7 cm, Kunstpalast, Düsseldorf)

mint a két entitás metszéspontján elhelyezkedő, történelmileg meghatározott közösség sem lehet az üdvösség, hanem csupán a boldogulás eszköze.

Luther házasságtanának etikai aspektusai: a házasság mint világi ügy, hűség és hivatás

A házasság szentségi jellegének elvetését, valamint a pápaság által kimunkált hamis házassági akadályok rosszsallását követően már csak egy lépés volt Luther számára, hogy egyértelművé tegye: a házasság *ein weltlich Ding*, azaz világi dolog. S mert ilyen, az egyháznak és benne a gyülekezeteknek tisztázniuk kell a viszonyukat e világi üggyhöz. Ennek okán Luther már a *Kis káté*hoz csatolt *Esketési könyvecske*ben (1529) határozottan kijelentette: „...az esküvő és a házasság világi ügy, egyáltalában nem illet meg minket, lelkészeket vagy egyházi embereket az a jog, hogy megszabjuk annak rendjét, vagy intézkedjünk benne, hanem érintetlenül hagyjuk minden város és ország meglevő gyakorlatát és szokását. [...] Ezért az előljárókra és a tanácsosokra bízom, hogy ezt és hasonlókat úgy intézzék és rendezzék, ahogyan nekik tetszik: nem az én dolgom ez.”⁸ Látható tehát, hogy Luther felfogása látszólag szemben áll például a későbbi genfi reformátor, Kálvin János nézeteivel, aki a házasságot „*mixtának*” tartotta: olyan ügynek, mely „nem lelki, hanem a közügyekkel keveredő”.⁹ Az ellentmondás azonban hamarjában feloldható Luther két birodalomról szóló tanítása¹⁰ alapján. Luther meglátása szerint a természeti és társadalmi rend Isten bölcs rendelése, melyet különleges gonddal oltalmaz. Teszi mindezt egyfelől a lelki (das Geistliche), másfelől a világi (das Weltliche) felsőbbsegek által.¹¹ A gondviselés valóságában a világi felsőbbség a társadalom külső rendjét és az emberi élet minden intézményét védelmezi, a lelki pedig az üdvösség, a Szentírás, valamint a Lélek útjának előkészítésén fáradozik. Az emberek életét tehát a világi kormányzat horizontálisan a többi ember felé, a lelki pedig vertikálisan Isten felé vezeti. Így a két entitás funkcióját tekintve megkülönböztethető, de el nem választható, hiszen mindkettő eredete Isten teremtési rendjében gyökerezik, emiatt létrejötteük nem a bűneset következményének tekinthető.¹² Ez

a két entitás azonban három társadalmi „intézményt” ölel fel: az egyházat (ecclesia), a családot (familia), valamint a polgári kormányzatot (politia). Luthernek az 1Móz 2,16–17-hez fűzött magyarázata értelmében Isten először az egyház, majd Éva teremtésével a család, később pedig a világi kormányzat alapjait vetette meg.¹³ S mert Isten célja a világi és egyházi kormányzat fenntartására irányul, nem tagadható el, hogy mindkét entitás valójában a család áldásaiból táplálkozik. Ily módon kerül a család Luther teológiájában a két különböző regiment síkjának metszéspontjába. Ennek függvényében kell és lehet is beszélni a házasságról és családról mint „*mixtáról*” Luther felfogásában.¹⁴ A keresztyén család tehát mindkét entitás részese, így mindkét irányban engedelmisséggel tartozik.

Noha Luther a házasság jogi szabályozását a világi felsőbbség hatáskörébe állította, mégis elkötelezett volt kimondhatatlan lelki értékeinek, rendelésének és céljainak bemutatásában. Teológiai látása szerint ugyanis a házasságot maga Isten alapította, az ő teremtési rendjéhez tartozik,¹⁵ ezért Jézus és az egyház kapcsolata alapján megköveteli a felektől a házasság tisztaságát, mely igenis megőrizhető, ha férj és feleség szeretetben és egyetértésben él egymással, s ha őszintén és teljes hűséggel szeretik egymást.¹⁶ Luther tehát nem csupán a történelem által meghatározott közösségeként tekintett a házasságra és családra, hanem Isten szövetségeként, amely a kölcsönös hűség és szeretet szövetsége. Mindazonáltal a házassági hűség rendelését egyéb magasabb célok egészítik ki, úgymint: 1. a gyermeknemzés és -nevelés; 2. gyógy mód a paráznaság ellen; 3. kölcsönös támogatás és felelősség Isten félelmében; 4. a közös háztartás illendő vezetése; 5. Isten dicsőítése; 6. az ember biológiai-nemi szükségleteinek¹⁷ helyes-mértékletes kielégítése, valamint az Istennek tetsző házasság által a társadalmi rend fenntartása.¹⁸ Mindezt asztali beszélgetései során egy alkalommal így fogalmazta meg: „...a férfi és nő Isten rendeléséből fakadó olyan szövetsége, mely az utódok nemzésének reményében,¹⁹ de legalább a paráznalkodás bűnének elkerülése érdekében kötetik, mégpedig az Isten dicsőségére. A legnagyobb

következmény pedig az Istennek való engedelmeskedés és a bűn megtagadása, valamint az imádság, szeretet és a gyermekek nevelése az Isten dicsőségére és a hitvesi társal való együttélés az Isten félelmében és a kereszt hordozása. Ha azonban nincs utódnemzés,²⁰ te és a feleséged éljetez tovább egymás meglegedésére, és kerüljétek a csapongó vágyakozást.”²¹

Kétségtelen azonban, hogy Luther – például Kálvinnal ellentétben – nem *ordó*ként (rend), hanem *vocatió*ként, azaz hivatásként tekintett a házassálettire. Ezért volt kiváltképp fontos számára az Istennek tetsző keresztény házirend kimunkálása, melyben a családtagok kötelességének egyértelmű tisztázására törekedett. S mert a házassálett sem tréfa, sem pedig játék, hanem kitűnő dolog és Isten szilárd akarata, Luther úgy vélte, hogy a házassági és családi életben is mindenki saját hivatással bír. Gustaf Wingen *Luther on Vocation* című munká-

ja²² alapján kirajzolódik, hogy a hivatás Isten bölcs akaratán és rendelésén alapszik, mely megtalálható a Szentírásban és különösen a parancsolatokban. A hivatással Isten alapintenciója a teremtett világ fenntartására és megőrzésére irányul, ezért nem a mennyei, hanem az e világi dolgokhoz tartozik, mert a felebarát javának előmozdítására indít. A *vocatió*-ban tehát az emberek Isten elhívott munkatársai, akik az elhívás helyén (der Stand) üdvtervének részesei lesznek. Így válik a hivatás Luther teológiai gondolkozásában olyan szolgálati területté, ahol a keresztények „aprópénzre válthatják”, más szóval munkára foghatják a hit és a szeretet kegyelmi ajándékait. Nem véletlen, hogy Luther a hivatás legkitűnőbb példáját a házassági és családi életben találta meg. Annak ellenére igaz ez, hogy a *vocatio* területén is érvényesülni látta a „két birodalom” szerepét, mégpedig oly módon, hogy amíg a lelki regimént szempontjából elképzelhetetlen volna az egyenlőtlenség férfi és nő között, addig a világi szinten tetszett az Istennek, hogy különös kegyelméből néhányan királyi vagy éppen szülői hatalmat

gyakoroljanak mások felett.²³ Ugyanis efféle hivatások nélkül csaknem elképzelhetetlen volna fenntartani a társadalmi közrendet, amely végül az állami és a családi életben is anarchiát eredményezne.²⁴ Mindez azzal a gyakorlati következménnyel jár, hogy férfi és nő Kálvinhoz hasonlóan²⁵ Luther szerint is szükségképpen különbözik a hivatásban, tekintélyben és a családi élet színterén, mely különbözőség a hit és az üdvösség színterén sohasem állhat fenn.²⁶

Luther házasságtanának egyházzjogi aspektusai: házassági akadályok, életkor, válás

A wittenbergi reformátor irodalmi hagyatékának, ám különösen magánleveleinek áttekintése nyomán szembeűnő, hogy Kálvinhoz hasonlóan ő sem kívánt önálló és átfogó házassázzjogi kódexet kidolgozni, hiszen azt mint „világi ügyet” a polgári felsőbbség kötelességének tekintette. Annyi megkötése volt csupán, hogy nem fogadhatók

„...Luther a hivatás legkitűnőbb példáját a házassági és családi életben találta meg.”

el olyan törvényi előírások, melyek nyilvánvalóan ellentétesek a Szentírással, valamint a keresztény szabadsággal.²⁷ Mindez ugyanis a természetjog adta szabadság ellen hatna: „...keresztényeknek Krisztustól szabadság adatott minden törvénnyel szemben, főleg ott, ahol az emberi törvény gátként útjukba áll...” – vélekedett egy helyen.²⁸ Ám a megannyi személyes megkeresés és felkérés eredményeképpen több művében is markáns véleményt fogalmazott meg a házasság kérdésének kánon- és egyházzjogi vonatkozásairól. Kétségtelenül megállapítható, hogy Luther legerőteljesebben a házassági akadályok hamis kánonjogi törvényei ellen emelt szót. Fellepésekor ugyanis már adott volt az a merev kánonjogi szabályozás, amely a római jog, valamint Aquinói Szent Tamás *Supplementuma* alapján megállapította, hogy bizonyos személyi vagy vallási körülmények okán mely házassággkötési szándékok nem érhetik el a kívánt joghatást. A legfontosabb abszolút kánonjogi akadályok lettek a tévedés (error), a jelentősen eltérő társadalmi helyzet (station), a már létező ellentétes eskű (iuris iurandi), a vérrokonság

negyedízigen (cognatio), a bántalmazás (crimen), a valláskülönbség (religio), a kényszer vagy a fenyegetés (vis ac metus), a papi rend (ordo sacer), a létező házasság (matrimonium existens), valamint a tehetetlenség (impotentia). Relatív akadályok lettek pedig a tehetetlenség, a varázslat (veneficium), az elmebaj (furiosus), a vérfertőzés, illetve a serdületlen életkor (impubes).²⁹ Az effajta „túlszabályozott” házassági jog azonban nem volt más, mint bizonyosan a sátán műve – vélekedett Luther. Az akadályok közül a komaság, a lelki anyaság, a testvérség és a leányság kérdését tisztázta Luther, majd részletesen elutasította a házasságok valláskülönbségére, előzetes házasságtörésére, felavatására és némely esetben nemi tehetetlenségére vonatkozó tiltásokat is.³⁰ Látható, hogy korai műveiben Luther még nem adott egységes, átfogó házassági jogi rendszert, csupán azokat a kérdéseket említette, melyek a leggyakoribbak voltak. Nem így későbbi, *Welche Personen verboten sind zu ehelichen in der Heiligen Schrift* (1522) című munkájában,³¹ melyben már a házassági akadályokra vonatkozó egységesebb rendszer kimunkálására törekedett. A titkos eljegyzés megannyi problémájáról pedig részletesen írt a *Von Ehesachen* (1530) című értekezésében.³²

A válás – csakúgy, mint a házasság – szentségi jellegének megítélése kapcsán izgalmas „tanfejlődésnek” lehetünk tanúi Luther gondolkodásában. S bár kétségtelen, hogy műveiből lépten-nyomon kiolvasható: „...én a válást felette gyűlölöm, [...] s azt, hogy a válás megengedhető volna, kimondani nincs bátorságom”³³, az *Egyház babiloni fogsága* (1520) című munkájában két, *A házaseletről* című értekezésében már öt válóokot ismertet az olvasókkal. Ezek kezdetben a házasságtörés, valamint a hűtlen elhagyás voltak, mely utóbbi esetén az örökös megtartóztatást elvetve örömmel ajánlotta az újraházasodást, különösképpen, ha a *desertio* óta már eltelt tíz esztendő.³⁴ Mindehhez járultak később az alábbi elválást keletkeztető jogi tények, úgymint: az egyik fél természet szerint alkalmatlan a házasságra, ha az egyik fél nem teljesítette házastársi-nemi kötelességét;³⁵ illetve ha a házastársak között kibékíthetetlen ellentét támadt.

A házassági akadályok és tilalmak, valamint az elválásra vonatkozó előírások rendszerének megvitatása mellett a házasságkötéshez szükséges és elégséges életkor megállapítása is lényegi kérdésnek tekinthető Luther műveiben. Olybá tűnik azonban, hogy a kérdéskör megítélése a különböző népek és kultúrák esetén igencsak eltérő volt. Nem véletlen, hogy a reformátorok gondolkodása ezen a ponton is eltérést mutat, hiszen amíg a vidéki élethez szokott³⁶ Luther a leányok esetén a tizenötödik-tizenhatodik, addig a népes városállamban élő Kálvin önálló házasságkötés esetén, a tizennyolcadik életév betöltését követelte meg.³⁷ A férfiak nősülésre alkalmas életkorát ellenben már mindketten a 20. év elérésében határozták meg.

Luther a házasságtörés megfelelő büntetéséről

Sajnálatos, de Luther Wittenbergben csakúgy, mint Kálvin Genfben³⁸ vagy éppen később Méliusz Juhász Péter Debrecenben³⁹ megtapasztalta, milyen komoly problémákat okoz a hitvesi paráználkodás egy megújulóban lévő keresztény közösségben. Ráadásul Luther egyház- és társadalomformáló szolgálata során levelek százait kaphatta, melyekben egyértelmű tanácsot és útmutatást kértek tőle mindazokban a sürgető kérdésekben, melyek határozott teológiai és etikai állásfoglalást kívántak. Nem volt ritka, hogy ily módon kidolgozott meglátásait későbbi műveibe is átemelte. Igaz mindez a házasságtörés megfelelő szankcionálásának kérdésére is. A témára vonatkozó megnyilatkozásainak gazdag tárházát áttekintve látható, hogy a helyes büntetés megállapítását, kiszabását és végrehajtását is sokkal inkább jogi, mint teológiai kérdésnek tekintette, bár véleményalkotása során figyelembe vette a releváns szentírási, pontosabban szólva ószövetségi igehelyek (leginkább 3Móz 20,10 és 5Móz 22,22) előírásait.

Luther idevonatkozó legfontosabb gondolatai elméleti és gyakorlati szempontból csoportosíthatók. Elméleti tanításaival kezdve és időrendben haladva megállapítható, hogy egyfelől a kérdéskör már *A házaseletről* című munkájában is élénken foglalkoztatta, másfelől pedig, hogy az itt publikált

állásfoglalása mellett haláláig kitartott. Véleménye szerint ugyanis: „Mindazonáltal, ha a házasságtörés titokban marad, akkor a férfinak joga van mindkét dolgot megtenni: egyrészt titokban és testvéri módon megfeddnie feleségét, de megtartani őt, ha meg akar javulni, másrészt elbocsátani őt, ahogyan József akarta tenni. Megfordítva, a nőt is megilletik ezek a jogok. Ez a két büntetés keresztényi és dicséretre méltó. A nyilvános válsnak azonban, amely után a (hűséges, vétlen fél) házastársnak szabad ismét megházasodnia, a világi hatalom vizsgálata és jogrendje által kell megtörténnie, hogy a házasságtörés mindenki számára világossá váljék. Így kell eljárni, nehogy mindenki olyan okokat találjon a válsra, amelyeket csak szeretne. Ha viszont azt kérdezed, hogy mi lesz majd a másik házastársal, aki esetleg szintén nem képes tiszta maradni, akkor azt felelem: Azért parancsolta meg Isten a törvényben, hogy a házasságtörőt kövezzék meg, hogy ez a kérdés ne vetődjön föl. Ezért a világi felsőbbség még ma is végezze ki a házasságtörőt. Mert aki megtöri a házasságát, az már elvált, és halott embernek kell tekinteni. Ezért az első házastársnak szabad újból megházasodnia, mintha a házastárs meghalt volna – ha a joghoz akarja tartani magát, és

nem akar kegyelmet tanúsítani iránta. Ha azonban a felsőbbség hanyag és nemtörődöm, és nem hajtja végre a kivégzést, akkor a házasságtörő elmehet egy másik, távoli országba, és ott megházasodhat, ha nem képes megtartóztatni magát. De jobb lenne, ha valóban kivégeznék, hogy ne teremtsenek rossz példát. Ha azonban valaki ellenkezik, és azt mondja, hogy ezzel minden gonosz férfinak és nőnek teret adunk arra, hogy elhagyják egymást, és idegen országban újból megházasodjanak, akkor azt felelem: Tehetek én erről? A felsőbbség a hibás. Miért nem végzik ki a házasságtörőket? Akkor nem kellene ezt a tanácsot adnom! Két rossz közül az a kisebbik, hogy a házasságtörő egy másik országban ismét megházasodik, és közben úgy véli, hogy Isten előtt biztonságban van, mivel megtartja az életét, de képes önmegtartóztatóan élni – mint hogy itt az országban paráználkodás folya. Ha azonban mások követik a példáját, és elválnak, akkor hagydt megtörténni, mert más okaik vannak, mint emennek, mert nem úzik el és nem kényszerítik őket. Isten és a lelkiismeretük rájuk talál majd a megfelelő időben. Ki lenne képes minden gonosztságot megakadályozni? De ha a felsőbbség nem akar hallal büntetni, és egy házastárs meg akarja tartani

▲ Id. Pieter Bruegel: Parasztlakodalm, 1566–1569 (olaj fatáblán, 114 x 164 cm, Kunsthistorisches Museum Wien)

a másikat, akkor az evangélium szerint keresztényi módon meg kell inteni az illetőt, és bűnbánatot kell tartani vele – ahogyan ez minden más nyilvános bűn esetén szabályozva van (Mt 18,15–17). Mert a figyelmeztetésnek és bűnbánatnak csak ez a három formája létezik az emberek között: a testvéri, amely rejtve történik, a nyilvános az evangélium szerint és a világi felsőbbbségé.”⁴⁰

E hosszabb terjedelmű idézetből kiviláglik, hogy: 1. a házasságtörés büntetése a világi felsőbbbség feladata; 2. a helyes szankció a halálbüntetés volna, ám a polgári kormányzat nem alkalmazza e szigorú büntetést; 3. a házasságtörést feltétlenül büntetni kell, nehogy mások is kedvet kapjanak az effajta bűnök elkövetésére; valamint talán a legfontosabb: 4. a helyes keresztény egyházfegyelem (vö. Mt 18,17), amely lehetőség ad arra, hogy a vétlen fél megbánás esetén, a nyilvános büntetés alkalmazását mellőzve megbocsátásban részesítse házasságtörő párját.⁴¹

Két esztendővel később azonban Zerwest város előljárói levéllel fordultak Lutherhez, melyben határozott iránymutatást kértek tőle, ugyancsak a házasságtörés büntetésére vonatkozóan. A reformátor eddig magyar nyelven még nem elérhető állásfoglalása a következőképpen hangzott: „Zerwest város tiszteletre méltó és bölcs polgármestere és tanácsosai, kedves uraim és barátaim! Kegyelem és békesség a Krisztusban. Tiszteletre méltó kedves Urak! Az önök levelét, mely a házasságtörés büntetését boncolgatja, a tanácsos- és doktortársaimmal karöltve elolvastuk, válaszuk pedig a következő: bár Mózes törvénye szerint [3Móz 20,10 és 5Móz 22,22] az efféle bűnök elkövetőit megkövezték, mégis az ilyen törvény nem nekünk, hanem a zsidóknak adatott. Ugyanis mi már a pogányok és a pogány felsőbbbség törvényei alatt vagyunk, ezért ahhoz (a pogány) joghoz és törvényhez kell szabnunk magunkat. Sajnálatos, de a szigorú jog és végrehajtás kevésbé van gyakorlatban. Ennek okán mi itt, Wittenbergben hozzájárul-

tunk ahhoz [átengedtük – a ford.], hogy tiszteletre méltó tanácsunk a házasságtörőket mint enyhébb büntetéssel, a városból való kibotoztatással sújtsa, mivel az igazságot teremtő büntetés mint császári törvény nincs gyakorlatban. Így hát lehet a wittenbergi gyakorlatot követni, de ha szeretnék, a császári törvények szigorú büntetését is alkalmazhatják. Ferenc-nap utáni szombaton 1524. [október 8.] Luther Márton.”⁴²

Látható tehát, hogy a reformátor újra megerősítette nézetét, miszerint egyfelől az effajta bűnök szankcionálása a világi felsőbbbség feladata, másfelől pedig, hogy bár a mózesi és a császári törvények alapján lehetséges és helyénvaló volna

a legszigorúbb halálbüntetés alkalmazása, mégis elfogadható és elfogadandó a polgári kormányzat részéről a kegyelemteljesebb és

enyhébb büntetés (pl. a városból való kibotozás) is. Ily módon kitapintható, hogy Luther – noha elméletben egyetemes szabályt alkot a házasságtörés halállal történő büntetéséről – az ítélet megváltására irányuló gyakorlati döntést a magisztrátus szabadságába állította.

Nem sokkal halála előtt asztali beszélgetései alkalmával is az imént kitaposott utat követte. Tanításában Luther meggyőzően érvelt amellet, hogy a házasságtörőket tolvajok módjára kell büntetni:

„1546 februárjában többek között D. Martinus Wolf Schrenken és Joachim von Barbi étkezés közben azt kérdezte: mi lehet az oka annak, hogy a lopást keményebben rendelik büntetni, mint a házasságtörést? Mivel aki az 1–5. parancsolatok ellen vétkezik, halálos bünt követ el, egyedül a 6. parancsolat megszegése nem halálos [nem vagyunk életveszélyben – a ford.]. Hiszen, ha egy tolvajt felakasztunk, aki 5 vagy 6 garast ellop, akkor miért ne kellene hasonlóan eljárni házasságtörés esetén is?! Ugyanis a házasságtörés nem más, mint hatalmas lopás. Ha egy házasságtörő az életével fizetne, és a fejét vennék, akkor nem lenne sok dolgunk a (megfelelő büntetésre irányuló) kérdezősködéssel. Ámde

„Luther bemutatott, főként elméleti tanításait olvasva kérdés azonban, hogy miként realizálódtak útmutatásai a gyakorlatban.”

feltehetnék számunkra a kérdést: ha a vétkes fél mint házasságtörő bűnbánatot akar gyakorolni, és a másik, vétlen fél nem óhajtja elfogadni a bocsánatkérést, akkor a vétkes fél bűnös marad-e [*benne marad-e a bűnében – a ford.*], vagy lehetséges-e számára, hogy új házasságot kössön? [Úgy vélem,] ha ezt megengedjük neki, akkor mások is követni fogják a rossz példát, újabb okot találva sok egyéb gonoszság elkövetésére. Óhajtom tehát, hogy házasságtörés esetén egyedül a lefejezés büntetése legyen használatos. Julius Caesar maga is házasságtörő volt, mégis törvényt hozott, hogy a házasságtörők a fejükkel fizessenek a vétkükért. Azt mondta a Doktor úr: »W.-ben [Wittenberg?] közismert tény volt, hogy egy kegyes keresztény asszonyt, akinek négy gyermeke és férje volt, s gyermekkorától kezdve semmiféle gonoszt nem lehetett hallani róla, mégis házasságtörésen értek. Nos, a férje olyan keményen rontott rá, hogy (kérésére) nyilvánosan megkorbácsolták. Ez így történt. Az ítélet végrehajtása után én, doktor Pommer és Philippus Melanchthon beszélünk az asszonykával, hogy térjen vissza a férjéhez, aki szerette volna visszafogadni őt. Azonban az asszony ezt nem akarta, hiszen a nyilvános botozás olyan mélyen érintette, hogy hátrahagyván férjét és négy gyermekét, elbujdokolt. [Úgy vélem,] a megbékélésre talán a büntetés végrehajtása előtt kellett volna törekedni... Itt láthatjuk igazán, hogy az ördög milyen nagy mértékben uralja a világot. A pápa gyorsan átsiklik ezen: aki házasságot tört, házasság nélkül marad, azonban a vétlen fél sem lesz szabad [az új házasságra].«⁴³

Luther bemutatott, főként elméleti tanításait olvasva kérdés azonban, hogy miként realizálódtak útmutatásai a gyakorlatban. Tény, hogy az *Asztali beszélgetésekben* találni példát a házassági hűtlenség büntetésének enyhébb és súlyosabb módjára is. Lényeges körülmény azonban, hogy a Luther által ismertetett mindkét „hétköznapi” történet esetén maga a vétlen férj „szabja ki” a büntetést, nem pedig a polgári kormányzat. A reformátor első története szerint:

„Volt S.-ben [Speyer?] egy kanonok, aki egy vidéki nemesúrnak elszöktette a feleségét, akinek

több gyereke is volt a férjétől, és majdnem egy évig magánál tartotta az asszonyt. Végül a nemesúr addig kérdezősködött, amíg meg nem tudta, hogy az asszony S.-ben tartózkodik a kanonoknál. Így hát kérte a városi tanácsot, nyissák meg előtte a város kapuit, hogy visszavehesse a feleségét a kanonoktól, ami aztán meg is történt. Éppen szenteste volt, amikor minden kanonoknak a templomban kellett lennie. A nemesúr odamegy a kanonok házához, nagy sietve bezöngget. Nyomban ajtót is nyitottak neki, mert azt hitték, hogy a ház ura jött haza a templomból. Amint a férfi fölmege az emeleti szobába, ott találja a feleségét, amint gyermekágyban fekszik. Ő meg így szól hozzá: »Hát itt talállak téged, te ribanc? Ez a te hűséged és hited, amit fogadtál nekem? Kelj fel, velem jössz!« Megrémül az asszony, és így felel: »Kedves uraság, gyermekágyban fekszem, nem tudok fölkelni. Kíméljen kelmed, soha többé nem vétkezem!« Azt mondja a nemesúr: »Márpedig velem jössz!« Azzal kirángatta az asszonyt az ágyból, és fellódítja őt a lovára, amelyet szolgái a ház ajtaja előtt tartottak készenlétben, és hazavitte. Otthon építtetett neki külön szobát, hálókamrát és árnyékszékét, és oda befalazta az asszonyt, de azért adott neki enni-inni eleget mindvégig, amíg a nő élt, ám soha többé nem vette maga mellé. Mindennap odament a zárkához, és vigasztalta az asszonyt, hogy legyen béketűréssel, mert bizony ennél szigorúbb büntetést is megérdemelt volna. Ez egy eszes, bölcs férfi volt, aki a gyerekei miatt nem akarta nyilvánosan megbüntetni a házasságtörő asszonyt. Az pedig két évig sem ült a börtönében, belehalt bánatába.»⁴⁴

A szöveget olvasva megfigyelhető, hogy Luther nemcsak ismerteti az esetet, hanem véleményét is fűz hozzá: dicséri a férj bölcsességét, mert eltekintett a nyilvános és súlyos büntetés alkalmazásától. Beszédes azonban a reformátor záró megjegyzése is, melyben a hűtlenné vált asszony halálát mintha Isten jogos büntetésének tekintette volna.

Egy másik, megtörtént esetben pedig: „V.-ben történt, hogy egy előkelő férfi egy polgár feleségével paráználkodott. A férj ezt észrevette, és úgy tett, mintha elutazna. Csakhogy hajnalban észrevétlenül hazatért, elrejtőzött a galambházban, koplalt és

szomjazott egész nap. Délben jött az uraság, lakomázott az asszonnyal, és jól érezték magukat. Este szintúgy, mígnem ágyba feküdtek. Amikor mindnyájan nyugovóra tértek a házban, előbújt a férj a galambházból. Szeretett volna harapni valamit: be-megy a konyhába, de ott nem talál semmit, csak egy korsó vizet. Azt fogta, és ivott belőle, hogy legalább a szomját csillapítsa. És amikor a korsót haragjában és dühében túl nagy lendülettel tette vissza, hát úgy odacsapta, hogy az rípiyára tört. Ezt az asszony a hálókamrában meghallotta, fölkelt, mert furdalta őt a lelkiismeret, kihajolt az ablakon, és szólongatta a cselédnőket, hogy mi történik ott már, de mivel minden csendes volt, visszament a hálókamrába a szeretőjéhez. Akkor a férj belopódzott a nappali szobába, ugyanis nála voltak a helyiség kulcsai. Mármost a szoba falán ott lógott a férj páncélja, és mellé volt akasztva egy lovassági szablya, ő pedig fogta és magára öltötte a páncélt, és ahogy az csörömpölt, és az asszony meghallotta a csörömpölést, megint felugrott a házasságtörője mellől, kiment a szobába, és megkérdezte, ki mocorog itt. De mivel a férje hallgatott, az asszony a vaksötétben visszament a hálókamrába. Akkor pedig a férj berontott utána a hálókamrába. Amikor az asszony meglátta, bebújt az ágy alá. A férj az ágyhoz ugrott, és odasújtott a házasságtörőre, aki előzőleg odakészített egy disznóólló nyársat, és azzal, miközben kiugrott az ágyból, teljes erővel védekezett. De minthogy a férj páncélt viselt, nem tudott kárt tenni benne, azonkívül ki is volt merülve, végül a férj leszúrta, majd pedig így szólt az asszonyhoz: »Gyere elő, te kurva, mert különben téged is leszúrlak!« Az asszony kimászott az ágy alól, és könyörgött a férjének, hagyja életben, soha többé nem csinál ilyet. Amikor pedig látta, hogy nem tudja meglágyítani a férje szívét, így szólt: »Kedves uram, legalább annyi időt hagyj nekem, hogy meggyónhassak, és magamhoz vehessem a nagytiszteletű szentséget!« Kérdezte a férj: »Talán bizony megbántad, amit tettél?« Felelte a feleség: »Igen, kedves uram, szívből megbántam!« Ezt hallva, kivonta kardját, és őt is leszúrta. A házasságtörő férfit és nőt egymás mellé kiterítette, és elment hazulról. Reggel megtalálták a parázna férfit

és nőt egymás mellett holtan fekvé. Mindenki azt mondta: »Úgy kellett neki, megérdemelte!« Végül a férj visszatért a városba, de a barátai azt tanácsolták, tegye pénzzé mindenét, és az uraság barátai elől költözzön el más vidékre.⁴⁵

Luther házasságtörésre vonatkozó szigorú elgondolásait olvasva kérdés, hogy a büntetések végrehajtásával miként tudta összhangba hozni Jézus kegyelmi ígérését. Minderre nagyszerű lehetőséget biztosít Jn 8,1–11 (Jézus és a házasságtörő asszony) alapján tartott egyházi beszéde (1531), melyben a lelki és a világi kormányzat párhuzamosan, egymás mellett élő és működő entitásáról tett bizonyosságot.⁴⁶ A lelki kormányzat – Jézus vezetésével – nem visel kardot, és nem arra hivatott, hogy büntetést szabjon ki. Jézus a kegyelem pártján áll, hiszen mindenki, aki a mennyek országa részesévé lesz, bizonyos, hogy korábban bűnös-ként élt, ám vétékét felismerve bűnbocsánatért könyörgött, melyet az Úr Jézus irgalommal fogadott. Ily módon nincs a mennyországnak olyan tagja, aki ne bűnös-ként élt volna.⁴⁷ A világi regiment azonban joggal viseli a kardot, és bünteti meg a gonosztevőket. Szükség van a fellépésére, hiszen Isten törvényeinek betartására szorítja az embereket. Ám az is igaz, tette hozzá Luther, hogy ha az emberek maguktól betartanák az isteni törvényeket, akkor nem lenne semmilyen szükség a világi kormányzás működésére.⁴⁸ A wittenbergi reformátor prédikációját olvasva dilemma, hogy vajon a vétkes fél miként tud bűnbánatot gyakorolni; a lelki regiment, az egyház pedig hogyan tudja Jézus kegyelmét hirdetni, ha a polgári kormányzat nyilvánosan, halállal rendeli büntetni a házasságtörést. Úgy vélem, a megoldást egyedül a hívő ember személyes, egzisztenciális magatartása jelentette Luther szemében, hiszen a keresztyén egyházfegyelem jegyében felelősséget helyezett a vétlen félre. Tette ezt annak érdekében, hogy a bűn nyilvános, magisztrátus általi megbüntetése helyett a keresztyén megbocsátás és megbékélés fontosságát hangsúlyozza. Ám mindez korántsem jelentette azt, hogy Luther teológiai és etikai gondolkozásában következmények nélkül maradt volna a házasságtörés bűne, hiszen világos-

sá tette, hogy „ha a házastárs meg akarja tartani a másikat, akkor az evangélium szerinti keresztény módon meg kell inteni az illetőt, és bűnbánatot kell tartatni vele”.⁴⁹

Összegzés

Reformátori irataival Luther Márton nemcsak a középkori katolikus egyház házasságértelmezésén, de a kánonjog hagyományos szentségfelfogásán is rést ütött, hiszen a szentségi jelleget visszautasítva, az effajta ügyek elintézését a polgári kormányzat hatáskörébe rendelte. Ezzel a házasságból „világi dolog” lett, s így egyértelműen kizárta az egyházi hivatalok viselőit a házasságjog formálásából, különös tekintettel a Szentírással ellentétes akadályok és tilalmak meghatározására. Mindez azonban nem jelentette a házasság profanizálódását vagy a keresztény tartalmától való megfosztását Luther teológiájában, hiszen a házasság szövetségként való definiálását Isten teremtési rendjében helyezte el, mellyel a (jogi) intézmény valódi céljainak és alapvetéseinek feltárására törekedett. Noha a világi regimент szempontjából eltérő hatalommal és tekintéllyel rendelkező házasfelek jogainak és

kötelességeinek megállapításával lényegében a férfi és nő kapcsolatára vonatkozó társadalmi *status quot* tartotta fenn, műveiben mégis tetten érhető a női nem és a családanyák iránti tiszteletadás, különösképpen a gyermekszülés, a nevelés, az ápolás, valamint a háztartás gondozása területén. A kölcsönös szeretet és hűség következetes hangsúlyozásával pedig Luther a Szentírás, valamint saját tapasztalatai alapján tisztában volt azzal, hogy mennyi személyes és társadalmi haszon és öröm forrása az, ha a házasság jól sikerül, s ha férj és feleség szeretik egymást, gondját viselik egymásnak és gyermekeiknek.

Mindebből fakadt, hogy mélységesen elítélte a házasságtörést, ezért általános szabályként halálbüntetés kiszabását javasolta az effajta bűnelkövetők esetében. S mert a házassági jog világi természetű miatt a helyes szankciók megállapítását a polgári kormányzat feladat- és hatáskörébe állította, elfogadta az enyhébb büntetések (pl. a városból való kibotkozás) alkalmazását is. Ugyanakkor messzemenőig hangsúlyozta a vétlen fél részéről a megbocsátás-megbékélés, a vétkes fél részéről pedig az igaz bűnbánat gyakorlásának lehetőségét és szükségességét. ■

JEGYZETEK

- 1 BAINTON 1950, 286–304. o.; JAMES 1972; LOEWENICH 1986; JOHNSON 1992.
- 2 LVM 4: 55–80. o.
- 3 Uo. 55. o.
- 4 CSEPREGI 2017.
- 5 „Először is [azt mondják a doktorok, hogy a házasság] szentség. A szentség pedig olyan szent jegy, amely valami más lelki, szent, mennyei és örökkévaló dolgot jelöl, mint például a keresztvíz.” (WA 2: 168, 13–15.)
- 6 „A házasságot [...] minden szentségi alap nélkül tartják szentségnek.” (LVM 2: 308. o.)
- 7 Uo. 313–318. o.
- 8 LUTHER 1996, 104. o. Vö.: „A házassági dolgokhoz a lelkiismeretnek semmi köze, azok a világi hatóságok elé valók, azért ne avatkozzatok bele, intézze el azokat a hatóság – mondta Martinus Luther doktor a prédikátoroknak.” (LVM 8: 226. o.)
- 9 PÉTER 2012, 31. o. 82. §.
- 10 KAWERAU 1969, 145. o.
- 11 LOHSE 1995, 168–177., 333–344. o.
- 12 Lásd bővebben: SCHREY 1969.
- 13 PARSONS 2005, 112. o.
- 14 Vö. uo. 110–116. o.
- 15 „Mindazonáltal a házasság Isten akarata és műve, szent rend, amelyen Isten áldása nyugszik.” (SCHWARZ 1995, 203. o.)

- 16 Uo. 168. o.
- 17 Luther sok helyen hangsúlyozza, hogy a nemi ösztönök elfojtása testi betegségekhez vezethet (lásd pl. *Vom ehelichen Leben*, WA 15: 301, 5–8).
- 18 Vö. KK 4: 2018. o.
- 19 Lásd LVM 8: 96. o.
- 20 „Ezen a világon inkább Isten rendelkezésére és parancsára kell tekintettel lennünk, az új nemzedék, a gyermekek nemzése végett. És ha ez az ok nem volna is, akkor is jusson eszünkbe, hogy a házasság gyógyszer a bűnre, és megvő a paráznaságtól.” (LVM 8: 546. o.)
- 21 WA 43: 310, 10–16. Vö. WA 2: 168–169.; KARANT 2017, 96–119. o.
- 22 WINGEN 1957, 4. o.
- 23 Vö. BADCOCK 1998, 32–44. o.
- 24 „Mert a rendtartás és a világi kormányzás nem állhat fenn a házasság nélkül. A házasság nélküli állapot, a cölibátus és a kurválkodás a kormányzásra és a világra nézve dögvész és méreg.” (LVM 8: 166. o.)
- 25 Vö. MAGYAR 2018, 30–40. o.
- 26 PARSONS 2005, 128–129. o.
- 27 Vö. KK 4: 104. o.
- 28 LVM 2: 314. o.
- 29 AQUINÓI SZENT 1948, XLIII.
- 30 A házasság szentségéről. In: *Az egyház babilonifogsága*, LVM 2: 308–321. o.
- 31 WA 10/II: 265–278.
- 32 WA 30/III: 204–248., 206–217.
- 33 LVM 2: 320. o. Vö. WA VI: 559/20–22. o. Asztali beszélgetései során magát

- Istent nevezte a legnagyobb házasságtörőnek, mert „[ő] az, aki összeköti, majd (a halállal) szét is választja a házastársakat” (LVM 8: 535. o.).
- 34 LVM 2: 321. o.
- 35 Ebből ered Luther híres mondása: „...ha az asszony nem akarja, jön a szolgálólány.” (LVM 4: 67. o.)
- 36 Luther nézetei és „általában egész társadalomszemlélete erősen determinált, mégpedig ama közeg által, melyben reformjait útnak indította, azaz [...] a vidéki (mezőgazdaságból élő) német területek társadalmi valósága által.” (McGRATH 1999, 246. o.)
- 37 „Nőtlen és hajadon férfiak nem köthetnek (önállóan) házasságot, amíg el nem érték a nagykorúságot, nevezetesen a fiú a húsz évét, a leány a tizennyolcat.” (PÉTER 2012, 32. o. 83. §.)
- 38 MAGYAR 2014, 141–155. o.
- 39 MAGYAR 2019, 65–90. o.
- 40 LVM 4: 66–67. o.
- 41 Itt jegyezzük meg, hogy a megbocsátás például a kora újkori Debrecenben is nagy jelentőséggel bírt, hiszen a házasságtörők többségét véten házastársuk kegyelemben részesítette (lásd MAGYAR 2021a; 2021b; 2021c).
- 42 LUTHER, Martin: Levél Zerwest város vezetőihez, 1524. október 8. (766. sz.) WA 21: 650–651.
- 43 WA 6: 278–279. 6934. sz.
- 44 LVM 8: 535–536. o. 6935. sz.
- 45 Uo. 725. o. 6938. sz.
- 46 LUTHER, Martin: Pred. Jn 8,1–11. In: LW 23: 310. o.
- 47 Uo. 318. o.
- 48 Uo. 315. o.
- 49 LVM 4: 67. o.

HIVATKOZOTT MŰVEK

- ALAND, Kurt (szerk.) 1956. *Lutherlexikon*. 3. köt. *Die Werke Martin Luthers in neuer Auswahl für die Gegenwart*. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin.
- AQUINÓI SZENT Tamás 1948. *Summa Theologica and Supplementum*. 1–5. köt. Benziger Bros Press, New York. Web: <http://dhspriority.org/thomas/summa/>. (Megtekintés: 2022. szeptember 23.)
- BADCOCK, Gary D. 1998. *The Way of Life. A Theology of Christian Vocation*. William B. Eerdmans, Grand Rapids.
- BAINTON, Roland 1950. *Here I Stand. A Life of Martin Luther*. Abingdon-Cokesbury Press, New York.
- CSEPREGI Zoltán 2017. Luther tapasztalati házasságtéológiája. In: Béres Tamás (szerk.): *Hit, tapasztalat, hittapasztalat*. Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest. 139–147. o.
- JAMES, Edward 1972. *Marriage and Society*. Oliver and Boyd, Edinburgh.
- KARANT, Susan C. (szerk.) 2017. *The Personal Luther. Essays on the Reformer from a Cultural Historical Perspective*. Brill Publishing, Leiden.
- KAUERAU, Peter 1969. *Luther. Leben, Schriften, Denken*. Elwert Verlag, Marburg.
- LOEWENICH, W. 1986. *Martin Luther. The Man and His Work*. Augsburg Publishing House, Minneapolis.
- LOHSE, Bernhard 1983. *Martin Luther. Eine Einführung in sein Leben und sein Werk*. 2. kiad. C. H. Beck, München.
- LOHSE, Bernhard 1995. *Luthers Theologie*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- LUTHER, Martin 1883–2009. *Werke. Kritische Gesamtausgabe*. [WA.] 1–73. köt. Szerk. Joachim Karl Friedrich Knaake et al. Böhlau, Weimar.
- LUTHER Márton 1996. Esketési könyvecske az egyszerű lelkészek számára. In: Pröhle Károly (szerk.): *Luther Márton négy hitvallása*. Magyarországi Evangélikus Egyház, Budapest. 104–107. o.
- LUTHER, Martin 2014. *Asztali beszélgetések*. Szerk. Csepregi Zoltán. Ford. Márton László et al. Luther Kiadó, Budapest. (Luther válogatott művei 8.)
- LUTHER, Martin 2017. Az egyház babiloni fogsága. In: uő: *Felelőség az egyházért*. Szerk. Csepregi Zoltán. Ford. Arany Nándor et al. Luther Kiadó, Budapest. (Luther válogatott művei 2.) 233–338. o.
- LUTHER Márton 2018. Nagy káté. In: uő: *Schmalkaldeni cikkek | Értekezés / Kís káté / Nagy káté*. Szerk. Reuss András. Ford. Pröhle Károly. Luther Kiadó, Budapest. (Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai 4.) 161–322. o.
- LUTHER, Martin 2019. A házaseletről. In: uő: *Felelőség a társadalomért*. Szerk. Csepregi Zoltán. Ford. Büki Zsófia et al. Luther Kiadó, Budapest. (Luther válogatott művei 4.) 49–80. o.
- LUTHER, Martin [1519]. Ein Sermon vom ehelichen Stand. In: WA 2: 166–192.
- LUTHER, Martin [1522]. Welche Personen verboten sind zu ehelichen in der Heiligen Schrift. In: WA 10/II: 265–278.
- LUTHER, Martin [1530]. Von Ehesachen. In: WA 30/III: 204–248.
- LUTHER, Martin [1535–1545]. Vorlesungen über 1. Mose. In: WA 43: 310, 10–16.
- MAGYAR Balázs Dávid 2014. Házasság és válás a kora-újkori Genfben. Betekintés a Konzisztórium mint házassági bíróság működésébe Antoine Calvin és Anne Le Fert válópere alapján. *Theológiai Szemle*, 57. évf. 3. sz. 141–155. o.
- MAGYAR Balázs Dávid 2018. *Kálvin János a házasságról, családról és szexualitásról*. Universitas Kiadó, Budapest.
- MAGYAR Balázs Dávid 2019. Paráználkodás és megbocsátás a házasságbán? Szivárványhíd Genf, Debrecen és a Hajdúkerület városai között a XVI–XVIII. században. Fragmentumok Kálvin János teológiai-etikai tanításainak magyarországi recepciójához. In: Gyulai Edit – Pálfi Judit (szerk.): *Tanulmányok a bűzörményi reformátusság történetéből*. Hajdúböszörmény Bocskai Téri Református Egyházközség – Hajdúböszörmény Kálvin Téri Református Egyházközség, Hajdúböszörmény. 65–90. o.
- MAGYAR Balázs Dávid 2021a. A paráznaság és házasságtörés megtétele és büntetése a Debreceni Magisztrátus jegyzőkönyvei alapján (1547–1625). Adalékok Kálvin János teológiai hagyatékának magyarországi hatástörténetéhez. *Református Szemle*, 114. évf. 2. sz. 179–210. o.
- MAGYAR Balázs Dávid 2021b. Statisztikai adatsorok Debrecen mezőváros közkerkolcsi életéhez a reformáció kezdetén (1547–1625). *Studia. Debreceni Teológiai Tanulmányok*, 13. évf. 2. sz. 19–57. o.
- MAGYAR Balázs Dávid 2021c. Társadalom és közkerkolcs Genfben (1541–1557) és Debrecenben (1547–1572) a reformáció hajnalán. Új utak Kálvin János magyarországi hatástörténetének vizsgálatában? *Református Szemle*, 114. évf. 6. sz. 616–678. o.
- McGRATH, Alister E. 1999. *Kálvin. A nyugati kultúra formálódása*. Ford. Nagy Mónika Zsuzsanna. Osiris Kiadó, Budapest.
- PARSONS, Michael 2005. *Reformation Marriage. The Husband and Wife Relationship in the Theology of Luther and Calvin*. Rutherford House, Edinburgh.
- PELIKAN, Jaroslav (szerk.) 1955–1986. *Luther's Works*. [LW.] 1–55. köt. Concordia Publishing House – Muhlenberg Press, St. Louis–Philadelphia.
- PÉTER Miklós 2012. *Genfi Gyülekezeti Rendtartás*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- SCHREY, Heinz Horst (szerk.) 1969. *Reich Gottes und Welt. Die Lehre Luthers von den zwei Reichen*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- SCHWARZ, Hanz 1995. *Martin Luther. Einführung in Leben und Werk*. Quell Verlag, Stuttgart.
- SMITH, Johnson 1992. Luther's Reformation and (Un)holy Matrimony. *Journal of Family History*, 17 évf. 3. sz. 271–288. o.
- WINGEN, Gustaf 1957. *Luther on Vocation*. Muhlenberg Press, Philadelphia.

Veronika

→ JANCSÓ ÁGNES

Matild a búcsúból kerékpározott haza, amikor meglátta az árokparton. Akkora volt, mint egy gombolyag. Kócos fonatokkal, szakadt bársonyruhában, némán feküdt a sárban, porcelánarca maszatos volt. Matild habozás nélkül a kosarába tette és puha ibolyák közé rejtve vitte haza. Veronikának nevezte el. Mindig vágyott gyerekekre, és bár saját testmelegéből nem porcelánbaba született volna, legalább volt végre kiről gondoskodnia. Veronika az első napokban mozdulatlanul hevert. Matild mellette virrasztott, várta, hogy újra folyni kezdjen benne az élet, mert abban biztos volt, hogy már előtte is élt. Mikor Veronika először ránézett pávakék szemével, Matild pár másodpercre elbizonytalanodott, de ösztönei erősebbek voltak.

Lassan szoktak össze. Matild kezdetben rajongásával szorongatta, később igyekezett bevonni a házimunkákba is, de Veronika a sütéshez-főzéshez túl türelmetlen, a takarításhoz pedig túl törekeny volt. Matild végül varrni tanította. Veronika eleinte még a tű fokát sem találta, de mire hullani kezdett a dió, a nyári konyha a birodalmává változott, a lekvárok, szódásszifonok és tejesüvegek helyét textilek, ollók, színes cernák és gombok vették át. Ruháit elhasznált anyagokból, királylányos tüllből, szőrös medvéből készítette, hajában virágminták keltek életre. Matild sokszor elképzelte a hangját, de Veronika némaságát semmi nem oldotta, közeledését nyakláncának egymáshoz ütődő abakuszgolyói jelezték.

Veronika először játékokat javított. Leszakadt

karokat, fityegő szemeket fércelt, megkopasztott fejeket dúsított újra, összefirkált arcokat varázsolt tisztára. Emlékszem, én is akkor talákoztam vele először, amikor Bundás lerágta Pitykó füleit. Anyuval összeizzadt a kezünk, amíg Veronika a megviselt plüssszamárra rózsaszín virágos füleket aggatott. Soha nem ejtett vércseppet az anyagon. Még akkor sem, amikor már pliszírozott szoknyákat, kötött kardigánokat, csipkeblúzokat álmodott meg, amelyek selymesen csúsztak rá az asszonyokra. Varrógépének üteme belesimult a falu ritmusába, az esküvők, a temetések és a keresztelők mellett a hétköznapi otthonkák, kötények és foltozott pólók is Veronika öltéseit hordozták.

Veronika festett félmosolya az évek múlásával sem fakult, de a pillantása megérett, hol kemény volt, mint a dió héja, hol bársonyos, mint a kezén átsikló anyagok. Az udvaron már letekeredett fonalSORban álltak az emberek, mindenkinek akadt varratnivalója, és idővel a nyári konyha túlhevült csendjében lassan a lelkek is felszakadtak. Veronika onnantól szerelmet szabott, erkölcstelenséget foltozott, házasságokat fércelt és férfiasságokat cipzározott újra. Minden öltésnek súlya lett. Matild mindig mondta, hogy ne kísértse a sorsot. De Veronika csak hátravetette fejét, mintha kacagott volna. Matild pedig csak csodálta némán tátogó vakmerőségét.

Kántor Dániel egy márciusi pénteken jött először, kezében egy foltozni való inggel. Utána egy új nadrágot kért, majd egy gombjavesztett kabátot

→ Jancsó Ágnes (1990): nemzetközikapcsolatok-elemzéből lett kommunikációs és rendezvényszervező szakember, jelenleg kommunikációs vezetőként dolgozik. Számtalan sajtóközlemény, vállalati hír és építészettörténeti cikk után bátorságát összeszedve novellákat ír. A PesText világirodalmi fesztivál 2022-es irodalmi pályázatának döntőse.

hozott, amit konyharuhák, párnahuzatok és újabb ingek követtek. Matild minden alkalommal a kapuban állt, napszínű ruhájában hétről hétre jobban ragyogott. Sokáig várt türelmesen Kántor Dánielre, nem merte Veronikát megkérni, hogy segítsen neki, pedig csak egy csomó kellett volna a piros cérnára, és kész lett volna a szerelem. Eszébe sem jutott, hogy Kántor Dániel nem miatta jár varratni. Hetek

teltek el, mire Matild rászánta magát, hogy beálljon az esdeklők sorába. Zokogva suttogta Veronika fülébe kívánságát, aki kifejezéstelen arccal hallgatta végig. Másnap Matild a napszínű ruha ürülékkel borított cafatjait a tyúkok alatt találta meg. Kántor Dániel nem jött többet.

Piszkos fehér volt a decemberi kert, amikor Kántor Laci bácsi gyásztól sápadtan botorkált el Veronikához. Veronika először magabiztosan nyúlt a tű után, de cérnája már a fokon is nehezen fért át. Döbbsen nézett az öregre, aki rekedten mondta ki Dániel nevét. Veronika ujjai reszketni kezdtek, mintha egy beteg pillangó szárnyai lennének. Csak egyöltésnyi ideig habozott, utána keményen kifeszítette az anyagot, és erősen beledöfte a tűt. Elsőre átszúrta, de felszisszenve rántotta el a kezét. Soha nem viselt gyűszűt, kemény ujjbegyeit korábban nem kellett féltetnie, most azonban fehér porcelán-cseppek gördültek ki az apró sebből. Laci bácsi teste megrándult, rémülten nézett rá. Egy pillanat volt az egész, a cérna elszakadt.

Veronika tisztábban látta meg magát Laci bácsi szemében, mint korábban bármelyik tükörben. Arcán kivasalhatatlan ráncokat, haja helyén ritkás kócot látott, bőrén érezte ruhája foszló bársonyát és az árokpart nyirkos fűszálait. Megtántorodott, ahogy a sűrű porcelán alól előszivárogtak korábbi életének emlékei. Sikolyától minden öltés elpattant, a szoknyákból kihullottak a cipzárak, az ingekre lyukak tágultak, a nadrágok feselni kezdtek. Matild ollóval a kezében rontott be a nyári konyhába, de addigra a textilek, színes cérnák és gombok helyén újra lekvárok, szódásszifonok és tejesüvegek sorakoztak. Hirtelen ibolyaillat kúszott otthonkájá alá, és a kis lila virágok egymás után keltek ki ruhájának szövetszájai közül. ■

„Nagy ünnepséget csapunk itt, ha felérünk a felhők fölé”

A szabadság, a részvét és a szeretet rítusai
Gion Nándor „ifjúsági” tetralógiájában

→ SCHRANZ ÁRON – ZÁSZKALICZKY RÉKA

„Azt hiszem, elég érdekes és szép gyermekkorom volt [...]. Kint, Szenttamás szélén: egyik oldalon tágas, füves rét, a másik oldalon fákkal, bokrokkal benőtt, elhanyagolt temető, a temető mögött egy élénk, kis folyó, a folyó mellett egy hatalmas kőépület, a régi vágóhíd, ahol sok mindent lehetett csinálni. Más szóval elég izgalmas környezet volt, nem lehetett megunni. Innen merészkedtünk lassanként messzebbre...” (Gion Nándor)¹

A húsz éve elhunyt Gion Nándor megnyilatkozásainak visszatérő témája a gyermekkor, illetve a szülőföld által jelentett „kimeríthetetlen élményanyag”² – életművének elsődleges forrása. A *Szülőföldem, Szenttamás* (1983) című portréfilmben³ a vajdasági magyar író gyermekkorának olyan mozzanatait is felidézi, melyek valamilyen formában megjelennek ifjúsági regényeiben. Ezek, ahogy arra maga Gion is rávilágít, megtörtént és kigondolt részek sajátos ötvözetét alkotják:⁴ „De ezek már azok a gyermekkori élmények, amelyeket az ifjúsági regényeimben dolgoztam föl [...], amelyeket egyrészt – legalábbis kezdetben és indításként – éppen ezek az élmények miatt kezdtem írni. Azután persze sok minden mást is beleírtam, amit úgy éreztem, hogy kötődik vagy kötődhet ehhez a gyerekkorhoz vagy a mindenkori gyerekkorhoz.”⁵ Jelen dolgozatban az életmű kisebb-nagyobb fenntartásokkal ifjúsági regényként számon-

tartott szövegei közül négy szorosan összetartozó művet vizsgálva – *A kárókatonák még nem jöttek vissza* (1977), *Sortűz egy fekete bivalyért* (1982), *Az angyali vigasság* (1985), *Zongora a fehér kastélyból* (2003) – arra teszünk kísérletet, hogy a szövegegyüttes egyik szervezőelveként mutassuk be a gyermeki látásmódhoz kapcsolódó rítusok jelenlétét.

„Burai J. és társai először évekkel ezelőtt jelentek meg egy novellában. Egy híd alatt ültek, lábukat a vízbe lógatták és főleg a pezsmapatkányok pusztításán sajnálkoztak. Később megjelentek még egy novellában, majd két ifjúsági regényt írtam róluk, *A kárókatonák még nem jöttek vissza* és a *Sortűz egy fekete bivalyért* címűt. Ezeknek a folytatása *Az angyali vigasság*. Igaz, Burai J. és társai most már nem ülnek a híd alatt és nem lógatják lábukat a vízbe. Túlságosan hideg van ehhez, meg aztán a folyóvizek is szennyezettebbek lettek azóta. Így hát ez a könyv elsősorban felnőtteknek és felnőttekről szól” – olvashatjuk Gion *Az angyali vigasság* című elbeszélés-ciklusának fülszövegét.⁶ Ugyan a későbbi tetralógiává bővülő sorozat⁷ darabjai nem alkotnak homogént halmazt a műfajiság tekintetében,⁸ összetartozásuk több szempontból is indokolható. Az elbeszélés történetek mindegyike a második világháborút követő években játszódik, mégpedig a szerző szülőfalu-

→ *Schranz Áron* (1994): a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. Kutatási területe a századforduló, illetve a két világháború közötti időszak hazai populáris irodalma.

→ *Zászkaliczky Réka* (1997): az ELTE Bölcsészettudományi Karának végzős hallgatója osztatlan tanárképzésben, magyar–angol szakon. Kutatási területe Gert Hofmann, valamint Mándy Iván prózája.

jában, Szenttamáson⁹ – ahogyan Gion főműve, a szintén négy részből álló *Latroknak is játszott* is. A szóban forgó művek közül kizárólag *A kárókatónak még nem jöttek vissza* és a *Sortűz egy fekete bivalyért* között áll fenn magától értetődő kontinuitás,¹⁰ sőt a második kötet zárófejezete, melyben a sorozat gyerekhősei sortűzet adnak halottaikért, egyfajta cikluson belüli fináléként is értelmezhető. Nem szabad figyelmen kívül hagyni ugyanakkor, hogy

a szövegegyüttes egészét előre- és visszautalások hálózata szövi át.¹¹ Közös továbbá a gyermeki perspektíva: az „ifjúsági” tetralógia narrátorszereplője, Tamás¹² kötetenként egy-egy évszak eseményeit beszéli el, miközben jóformán csak a narratív szituáció változik – ezt *A kárókatónak még nem jöttek vissza*, *Az angyali vigasság*, valamint *Zongora a fehér kastélyból* esetében is a kerettörténet emeli az elbeszélés világába. Tamás, akire akár a szerző altere-

▲ Boglyász, 1900 k. (Fortepan/Vincent Till Baumgartner)

gójaként is tekinthetünk, ugyan több alkalommal is hangsúlyozza a sorozat gyerekcsapatában¹³ betöltött vezető szerepét („Amolyan vezérféle voltam ebben a kis csapatban, nem féltek tőlem túlságosan, de azért hallgattak rám”¹⁴), „Amolyan vezérféle voltam ebben a kis csapatban, s úgy gondoltam, bármikor helyt kell állnom, még ha kificamodott a bokám, akkor is”¹⁵), a szövegegyüttes kulcsszereplője – ahogy arra *Az angyali vigasság* idézett fülszövegében Gion

is utal – valójában Burai J., aki annak ellenére, hogy különc viselkedése miatt kortársaival is összeütközésbe kerül, körükben tulajdonképpen érvényt szerez különleges világlátásának: „Életükbe új színeket, mozgalmasságot, célokat, veszélyes kalandokat a Burai J.-vel való megismerkedésük hoz. Burai J. más, mint ők, s ez a másság leginkább a természeti és emberi világ értékei, a szép dolgok iránti átlagon felüli érzékenységében ragadható meg, abban, hogy

fokozottabban, szenvedélyesebben, a cselekedeteit is meghatározóan (a következményekkel akár nem számoló módon) él benne a gyermeki igazság- és szeretetvágy, a szenvedőkkel (legyenek azok emberek vagy állatok) való együttérzés.”¹⁶

A filiszövegben említett novellák – a *Patkányok a napon*, illetve *A postás, aki egy ujjal tud fütyülni* – együtt is megjelentek az *Olyan, mintha nyár volna* (1974) című novelláskötetben,¹⁷ három évvel *A kárókatonák még nem jöttek vissza* kiadása előtt, több szempontból is megelőlegezve az „ifjúsági” tetralógiában tetten érhető gyermeki látásmódot. Utóbbiban a részeges postás rovására kegyetlen csínyt kitervelő gyerekek „gonoszága” egy váratlan fordulat folytán „megértésbe, segítőkészségbe, részvétbe vált át”¹⁸ (megemlítendő, hogy a *Sortűz egy fekete bivalyért* című írásban hasonlóan alakul Burai J. viszonyulása Novák tanárnőhöz, a „megecetessedett vénkisasszonyhoz”), előbbiben pedig a sorozat főszereplőjének fokozott érzékenysége válik kézzelfoghatóvá a kiszolgáltatott pézsmapatkányokkal való azonosulása által: „Másnap megint a gerendákon ültünk, amikor Povazsánszki a nádasok felé vezetett. Amikor a hídhöz ért, Burai J. a víz alá bukott, a fogával kitepelt néhány vékony vízínövényt, dühösen rágta őket, és Povazsánszkira vicsorított. Olyan volt Burai J., mint egy zöld bajuszú pézsmapatkány. Povazsánszki egy pillanatra megállt, aztán hangosan elnevette magát. Burai J. ekkor kiköpte a vízínövényeket, és az egyik oszlopot kezdte rágni, és folyton Povazsánszkira vicsorított. A halász még jobban nevetett, és továbbbúszott csónakjával. A kis Burai J.-nek szálkák meredeztek a fogai közül, és pirosat köpött, mert a szálkák felsebezték a száját.”¹⁹ Figyelembe véve, hogy az *Olyan mintha nyár volna* szóban forgó novellái – a kötet *A galamb* című nyitódarabjával²⁰ kiegészítve – tulajdonképpen egy „ciklus(kezdemény)”²¹ alkotnak, arra következtethetünk, hogy Giont már ekkor is foglalkoztathatta a Burai J. karaktere által megtestesített gyermeki szemléletmód köré szerveződő, nagyobb szabású szövegegyüttes megalkotásának gondolata.

„A Vágóhíd falai belülről mindig vörösek voltak; akkor is, amikor naponta százával ölték itt a marhákat, lovakat, birkákat, meg később is, mikor már csak mi szálltuk meg az elhagyott, nagy kőépületet, belülről még akkor is vörösek voltak a falak, mintha a letaglózott állatok vére ivódott volna örökre beléjük. A vörös falakra mindenféle állatokat és madarakat rajzoltunk, sőt később a rajzokat bele is véstük a falakba” – olvashatjuk az „ifjúsági” tetralógia első részének *Bevezető helyett* című nyitófejezetében.²² Ahogy azt a szöveg retrospektív kerettörténete²³ is előrevetíti, *A kárókatonák még nem jöttek vissza* egyik kulcsfontosságú helyszíne az elhagyott Vágóhíd, melynek falait a történet gyerekhősei újra és újra telerajzolják – átlényegítve, sőt otthonossá téve az eredeti funkcióját tekintve állatok lemészárlására szolgáló teret.²⁴ Mivel a gyerekeket fenyegető Kocsmáros minden vasárnap lemosatja a Vágóhíd falait unokahúgával, Arankával, a tér birtokbavétele, „megszelídítése” hétről hétre ismétlődő rítussá válik a közösség életében, mígnem a rajzok falba vésésével mintegy állandósítják, maradandóvá teszik az általuk szépnek talált dolgokat. („A szép dolgokat falba kell vésní, hogy megmaradjanak.”²⁵)

A Vágóhíd nem kizárólag a gyerekek és a Kocsmáros (illetve a csapat védelmére kelő vadőr, Gergiján) relációjában válik a történet kitüntetett jelentőségű helyszínévé, itt játszódik le ugyanis az a beavatási szertartás, melynek következtében Burai J. a társaság teljes értékű tagjává válik. Tamás és társai napnyugta előtt rendszerint visszatérnek a szabadból a Vágóhíd falai közé, ahol nap mint nap felszabadító (tér)élményben részesülnek: „Megragadtuk a rozsdás vaskampókat, és felkapaszzkodtunk a vastag gerendákra, a nyugati oldalra, az üvegcserepek alá. A napkorong ekkor már vörösödött ott lent nyugaton. A Vágóhíd falai izzani kezdtek. Aztán egyszerre mintha lángot vetettek volna. Lángba borult a régi Vágóhíd, lángoltak a vörös falak, parázslottak a vastag gerendák, parázslott, lángolt kezünk, lábunk, az arcunk, a meztelen felsőtestünk. Gyönyörűséges és félelmetes volt ilyenkor a régi Vágóhíd. Üvölténi kellett.”²⁶ Burai J. – mikor először üvöltött együtt a többiekkel – Tamásék megdöbbenésére újraértelmezi a

gyerekek megszokott napzáró rítusát, és az artikulálatlan hangorkánt különféle állathangok utánzásával vegyíti; hasonlóképp, mint a már említett és idézett *Patkányok a napon* című novellában, tulajdonképpen azonosulva a vágóhídon leölt állatokkal.²⁷ A közösség normáival ütköző magatartása miatt Hodonicki Oszkár, majd Tamással is össze kell mérnie erejét, s bár a második, vesztes párharc után kénytelen elfogadni a társaság vezérének fölényét és játékszabályait, beavatását követően végső soron ő határozza meg a csapat irányultságát.

Burai J. sajátos viszonyulása a gyerekközösség rituáléihoz nemcsak *A kárókatona még nem jötték vissza*ban érhető tetten, hanem például a *Sortűz egy fekete bivalyért* egyik ismétlődő mozzanatával, a Hofanesz család kriptájának körüljárásával kapcsolatban is. A gyerekek – miután felfedezik a csecsemőként elhunyt négy lány sírját, és vissza-visszatérnek hozzá – arra lesznek figyelmesek, hogy az együttérzés vagy, ahogy ők mondják, az „őszinte sajnálkozás” mintegy szerencsét hoz nekik: „Többször is elmentünk a sírhoz, és egyszer csak valaki közülünk észrevette, hogyha őszintén sajnálkozunk a szegény Hofanesz családon, jobbra fordulnak a dolgaink: az ideges emberek megnyugszanak körülöttünk, az iskolában megússzuk a legnehezebb órákat, otthon kevesebbet okvetetlenkednek velünk, teljesül egy-két kívánságunk, meg ilyesmi. Nem tudom, hogy ki mennyire hitt ebben az egészben, mindenesetre érdemesnek tartottuk időnként elzarándokolni a Hofanesz kislányok sírjához...”²⁸ A kiszolgáltatottakkal, a szenvedőkkel mélyen együttérző Burai J. ezzel szemben „cirkuszként”, „hülyeségként” aposztrofálja a kripta körüljárásának liturgiáját,²⁹ barátait pedig „babonás vénasszonyokhoz” hasonlítja, s csak az elbeszélte történet legvégén hajlandó részt venni a szertartásban, mely ekkor voltaképpen egy másik rituálé, a halottaikért adott sortűz megvalósításának célját szolgálja. Ahhoz ugyanis, hogy újabb puskagolyókat találjanak az iskola padlásán, „egy kis szerencsére” is szükségük van. Érdemes megemlíteni, hogy a babona, a különféle hiedelmek a sorozat egészét tekintve nem kizárólag a gyermekek világában érhető tetten – gondol-

junk itt elsősorban *Az angyali vigasság* bizonyos (főként a boszorkánynak vélt Veleznével kapcsolatos) cselekményelemeire –; az elbeszélésciklusban megjelenő mágikus gondolkodást egy-egy szereplő helyteleníti csupán, a „szándékolt naivitásra törekvő” narrátor nem foglal állást ezzel kapcsolatban,³⁰ az események alakulása pedig esetenként mintha az asszony jóslatainak érvényességét igazolná.

„– Jó az, ha az embernek van egy biztonságos helye – magyarázta Burai J. – Félrehúzódhat, végiggondolja, hogy mi mindent csinált, és hogy miket kellene csinálnia. Ilyen helyen mindenféle szép dolog eszébe jut az embernek” – olvashatjuk *A kárókatona még nem jötték vissza* részletét, amely az „ifjúsági” tetralógia mottójának is beillene.³¹ Burai J. megjelenésével gyakorlatilag véget ér Tamásék jóformán problémamentes élete, a sorozat gyerekhősei – miközben kénytelenek szembesülni a szenvedéssel és a halállal –, ha nem is feltétlenül tudatosan, de olyan ügyek sorozatában vesznek részt, melyekkel szebbé, elviselhetőbbé teszik a történeteknek „a háború szelét még magán viselő, megváltásra váró”³² világát: hatalmas tornyot építenek Gergióval, hogy felmehessenek a „felhők fölé”, kiszabadítják a Sági-tanyán fogságban tartott kárókatonákat (*A kárókatona még nem jötték vissza*), segítenek megtalálni Schank Frici elásott barackpálinkáját, hogy örömet szerezzenek a szerencsétlen Fekete Péternek (*Sortűz egy fekete bivalyért*), estéről estére hordozzák az angyali vigasságot (*Az angyali vigasság*), vagy otthonossá próbálják tenni a megalázott és megnyomorított Torontál nővérek környezetét (*Zongora a fehér kastélyból*), stb.

A gyerekek imént felsorolt cselekedetei közül kitüntetett figyelmet érdemel az angyali vigasság hordozása, mely mint visszatérő, az elbeszélésciklus kohézióját erősítő és szimbolikus erővel bíró motívum³³ egyúttal olyan alkotóelemeket foglal magában, melyek az „ifjúsági” tetralógia egészének is meghatározó összetevői (pl. zene, evés-ivás). A téli hideg miatt kétségkívül emberpróbáló feladatban a gyerekek elsődleges motivációja természetesen teljességgel

hétköznapi, az ajándékgyűjtés profán célkitűzése mellett ugyanakkor megjelenik más indíttatás is – az örömszerzés, mely alapján véve a leginkább elesettek, magányosok felé irányul: „Mégiscsak szép volt az a tél. Különösen a karácsony előtti napokon, amikor mi esténként háztól házig mentünk, bezörgettünk az ablakokon, és megkérdeztük az embereket, hogy meghallgatják-e az angyali vigasságot. Persze hogy meg akarták hallgatni, és mi akkor elénekeltük a karácsonyi dalokat, aztán mentünk tovább, és számolgattuk, hogy hány nap van még hátra karácsony estéjéig, amikor majd ajándékot és némi aprópénzt kapunk azért, amiért olyan lelkesen énekeltünk az ablakok alatt a szép fehér hóban. Rengeteg hó esett azon a télen, gyönyörűen tiszta és fehér volt minden, és azt hiszem, nagyon szépen énekeltünk, mert ez így illik az ilyen téli estékhez, és legszebben Péntek Verának és a kis Vécsey Jánoskának énekeltünk, pedig tőlük nem várhattunk semmiféle pénzt vagy ajándékot, tekintettel arra, hogy nekik maguknak nem volt semmijük...”³⁴ Nem kerülheti el a figyelmünket azonban, hogy az „üzleties szellemű énekés” is a falu életének szebbé tételét szolgálja, még ha ezzel a gyerekek nincsenek is teljességgel tisztában; egyrészt az ének közösségformáló ereje révén,³⁵ másrészt annál fogva, hogy az angyali vigasság szokása lehetőséget biztosít a felnőtteknek arra, hogy „házukba fogadják” a karácsonyi üzenet hordozóit. Például Povazsánszki, a halász, aki már a *Patkányok a napon* című novellában is „kemény és kegyetlen” emberként jelenik meg, sült hallal és mákos kaláccsal fogadja a gyerekeket, sőt a kalácsok egyikéből az anyja által sanyargatott

„szerelemgyerekek”, Péntek Verának is szán egy darabot. A halással kapcsolatos előítéleteket átformáló jelenet *A kárókatonák még nem jöttek vissza* tükreben többletjelentéssel gazdagodik, az „ifjúsági” tetralógia első kötetében ugyanis a halsütés (illetve a vendéglátás motívuma) egyértelműen Gergján krisztusi alakjához³⁶ kötődik – a vadőr halálának estéjén, a „nagy ünnepség” napján is sült hallal vendégeli meg a gyerekeket.

Az „ifjúsági” tetralógia gyermeki látásmóddal összefonódó rítusai – amellett, hogy szabadságot, részvétet és szeretet hoznak a szövegegyüttes történeteinek nyomorúsággal terhelt világába – a gyerekek számára fogódzóként szolgálnak; általuk nemcsak szebbé, elviselhetőbbé válik az élet, hanem áttekinthetőbbé is, a mágikus gondolkodásmód ugyanis mintegy megteremti a világ kontrollálhatóságának érzetét. „– Okvetlenül kell a torony, hogy az ember felkapaszkodjon a magasba, egészen oda, ahol a darvak szállnak, aztán még magasabbra... Hogy messzire lásson az ember, hogy mindent lásson lent és fönt, hogy közelről beszélgessen a darvakkal, belemarkoljon a szélbe, hogy megnézzze magának az eget is...” – hadarja Burai J., hogy meggyőzze társait, érdemes segíteni Gergjiannak az „évig érő torony” megépítésében.³⁷ Ugyan a „nagy ünnepség” tragédiába torkollik, az „erős oszlopokból és gerendákból” épített Gergján-torony továbbra is „szilárdan áll”, sőt – Burai J.-nek és az őt segítő gyerekeknek köszönhetően – egyre magasabb. ■

JEGYZETEK

- 1 GION Nándor 2022. Az ifjúsági regény nem lehet unalmas. Beszélgetés a Neven-díjas Gion Nándorral. In: uő: *Minden leírt betű hitvallás. Az író mint közéleti ember*. Napkút Kiadó, Budapest. 157. o.
- 2 GION Nándor 2012; 2016. „...Kimeríthetetlen forrás...” In: uő: *Véres patkányirtás időmitott görényekkel. Naplók, interjúk és más írások*. Noran Libro, Budapest.
- 3 A Magyar Televízió 1984. november 18-án bemutatott portréfilmjének szövege az életműkiadás (2022 szeptemberében megjelent) befejező kötetében olvasható (lásd: Szülőföldem, Szenttamás. Bemutatja: Gion Nándor. In: GION 2022, 224–236. o.).
- 4 *A kárókatonák még nem jöttek vissza* című film kapcsán. In: uo. 210. o.
- 5 Uo. 229. o.
- 6 GION Nándor 1985. *Az angyali vigasság*. Forum Kiadó, Újvidék.

7 A sorozat utolsó darabja, a *Zongora a fehér kastélyból* megközelítőleg egy évtizeddel a születése után, 2003-ban (tehát posztumusz) látott napvilágot a *Forrás* folyóiratban. Önállóan tavaly jelent meg először a Napkút Kiadó *Gion Nándor Regényei* című sorozatának ötödik köteteként.

8 A szövegegyüttes az *Engem nem úgy hívnak* (1970) és a *Postarablók* (1972) mellett az életműkiadás harmadik, Gion ifjúsági regényeit közreadó kötetében kapott helyet, a művek illetően besorolása mindazonáltal többszörösen is problematikus. A szerző megállapítása, miszerint „ez a könyv elsősorban felnőtteknek és felnőttekről szól”, nem kizárólag az *angyali vigasság* kapcsán értelmezhető, sőt az „ifjúsági” tetralógia záródarabjának vonatkozásában mintha hatványozottan is helytálló lenne. Arról nem beszélve, hogy *Az angyali vigasság* esetében

- nemcsak az ifjúsági jelleg kérdéses, hanem a szöveg regényszerűsége is; első kötetkiadását „novellák” műfaji meghatározással adták közre, az *Egy regény vége* című (a legutóbbi szövegkiadásokban szereplő) zárófejezet nélkül. Tekintettel arra, hogy „novellái” – amellet, hogy önállóan is olvashatók és értelmezhetők – koherens szövegegyüttest alkotnak, jelen tanulmányban *Az anyagi vigasságra* elbeszélésciklusként hivatkozunk.
- 9 A *Latroknak is játszottal*-szemben Gion „ifjúsági” tetralógiájában egyszer sem szerepel Szenttamás neve, *A sortűz egy fekete bivalyért* helyszínei alapján ugyanakkor egyértelműen azonosítható a szerző szülőfalujával.
- 10 „Elmúlt egy bitang rossz nyár, szeretnénk volna minél gyorsabban elfelejteni, mert azon a nyáron megölték valakit, akit nagyon kedveltünk. Szép őszre vágytunk, hogy elfeledtesse velünk a halált meg az egyéb szomorú dolgokat, és az ősz szépnek is ígérkezett, mi örültünk neki, mert ekkor még nem tudhattuk, hogy éppen olyan rohadt lesz, mint a nyár, és hogy ismét meg fog halni valaki” – olvashatjuk a *Sortűz egy fekete bivalyért* első bekezdését (GION Nándor 1982. *Sortűz egy fekete bivalyért*. Forum Kiadó, Újvidék. 5. o.).
- 11 Hogy egy konkrét példát is említsünk, a *Sortűz egy fekete bivalyért* következő részletében az elbeszélő egyrészt visszautal a *kárókatónak még nem jöttek vissza* cselekményére, másrészt mintegy megelőlegezi *Az anyagi vigasság* egyik epizódját: „Éreztem, hogy baj lesz. Nemcsak az, hogy felrobban a Szelíd Róka, ami magában is borzasztó dolog, hanem meg valami más, aminek biztosan Burai J. lesz az oka, láttam rajta, hogy akar valamit, talán még ő sem tudja, hogy mit, de csinálni fog valamit, az biztos, jól ismertem Burai J.-t, mindig megsajnálta valakit, vagy valamit, mindig segíteni akart, és ebből leginkább baj származott; egyszer majdnem lelőttek bennünket a kárókatónak miatt, régen leölt állatokra emlékezett nyerítve és bégetve, majdnem vízbe fulladt egy kóbor kutya miatt... Vagy ez már később történt? No mindegy.” (Uo. 57. o.)
- 12 Ugyan Tamás neve kizárólag a sorozat első két részében szerepel, ráadásul a *Sortűz egy fekete bivalyért* címűben is csak egyszer (uo. 179. o.), elbeszélői pozíciójának a szövegegyüttes egészen átívelő azonossága – például az elbeszélő történetek gyermekszereplői között fennálló kapcsolatrendszerből vagy éppen az „ifjúsági” tetralógiát átszövő utaláshálózatból kiindulva – teljességgel nyilvánvaló.
- 13 Míg a *kárókatónak még nem jöttek vissza* színpadon Virág Péter, Hodonicki Oszkár és Bognár Aranka alkotja Tamás – Burai J.-vel kiegészülő – csapatát, a *Sortűz egy fekete bivalyért* címűtől a sorozat befejező darabjágé lényegében a Tamás – Burai J. – Szível Sanyi hármas kalandjait követhetjük nyomon, Péter, Oszkár és Aranka az „ifjúsági” tetralógia egészét tekintve mellékszerepbe szorul („...ez időben azonban Virág Péterék elmaradoztak mellőlem, és ebben nagyrészt igazuk volt, akkortájt ugyanis minduntalan valami kellemetlen dologba keveredtem, és óhatatlanul belekevertem másokat is...” – GION 1985, 27. o.).
- 14 GION Nándor 1977. *A kárókatónak még nem jöttek vissza*. Forum Kiadó, Újvidék. 22. o.
- 15 GION 1985, 71. o.
- 16 ELEK István 2010. A szeretet vigasztaló ereje. Gion Nándor ifjúsági regényeiről. In: Gion Nándor: *Az anyagi vigasság. 6 regény*. Szerk. Füzi László. Noran Libro, Budapest. 523–524. o.
- 17 A novellák az *Olyan, mintha nyár volna* megjelenését követő évben a *Különös ajándék – Jugoszláviai magyar elbeszélők (1975)* című antológiában is napvilágot láttak. Érdemes továbbá megemlíteni, hogy az utóbbival (*A postás, aki egy ujjal tud fűtyülni*) szemben a *Patkányok a napon* nem kapott helyet a *Jéghegyen, szalmakalapban* (1998) című, a szerző életében kiadott válogatott novelláskötetben. E szöveg egyébként a *Magyar Szó* 1968. március 31-e számában jelent meg először; *Szálkás oszlopok* címmel szerepel továbbá a posztumusz kiadott *Mit jelent a tők alsó?*-ban (2004), mely többségében kötetben korábban nem publikált novellákat tartalmaz.
- 18 ERDÉLYI Erzsébet – NOBEL Iván 1993. Disputa Gion Nándor A postás, aki egy ujjal tudott fűtyülni című művéről. In: uők: *En otthon vagyok költő... 18 disputa határon túli alkotókkal verseikről, novelláikról*. Kis-Lant, Budapest. 79. o.
- 19 GION Nándor 1974. Patkányok a napon. In: uő: *Olyan, mintha nyár volna*. Forum Kiadó, Újvidék. 22. o.
- 20 A *galamb* című novellában szereplőként nem jelenik meg Burai J., a szöveg narrátorszereplője ugyanakkor feleleveníti alakját: „Gyerekkoromban nagyon népszerű volt egy La paloma című dal. Egyik barátom, Burai J.-nek hívták, mindig ezt dúdolta: naphosszat kóborolt a folyó mellett, és a La palomát dúdolta, miközben kiszabadította a pézsmapatkányokat a csapdákból. Ő mondta nekem, hogy a paloma spanyolul azt jelenti, hogy galamb.” (GION 1974, 14–15. o.)
- 21 ELEK Tibor 2009. Novella – novellaciklus (-fűzér) – (majdnem) regény kérdései. Gion Nándor Ezen az oldalon; Olyan, mintha nyár volna című műveiben. *Jelenkor*, LII. évf. 2. sz. 167–177. o. 174. o. Web: <https://www.jelenkor.net/archivum/cikk/1653/novella-novellaciklus-fuzer-majdnem-regeny-kerdesei>. (Megtekintés: 2022. november 22.)
- 22 GION 1977, 5–6. o.
- 23 A *kárókatónak még nem jöttek vissza* kerettörténetében a szövegegyüttes narrátorszereplője, Tamás felnőttként visszatér gyermekkorának meghatározó helyszíneire.
- 24 Ahogy arra Kurcz Ádám István is rávilágít az ifjúsági regény kapcsán, metaforikus jelentését tekintve a Vágóhíd nem kizárólag állatok halálára vonatkozhat: „A *vágóhíd* szó köznyelvi szerkezetekben is szerepel a tömeges, erőszakos, értelmetlen emberhalálra utaló fordulatokban, különösen a háborúval kapcsolatos kifejezésekben. Gion is használ ilyeneket [...]” (Kurcz Ádám István 2017. *Gion Nándor művei és műhelytitkai*. Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, Budapest. 234. o.) Ez különösen fontos annak fényében, hogy az „ifjúsági” tetralógia a második világháborút követő években játszódik.
- 25 GION 1977, 80. o.
- 26 Uo. 43. o.
- 27 „És mi üvöltöttünk torkunk szakadtából, visszhangzott a Vágóhíd, minden égőörvölt, még a fogaink is vörösek voltak, mintha nyers húst ettünk volna. Csapkodtuk a gerendákat, himbálóztunk ott fent a magasban, úgy üvöltöttünk. Burai J. is velünk üvöltött. De később hirtelen átváltott, és bégetni kezdett, mint a birkák. Aztán bőgött, mint a tehenek, rőfögött, mint a disznók, és nyerített, mint a lovak. Aztán megint bégetett, mint a birkák. Elhallgattam. A többiek is észrevették, hogy Burai J. állathangon üvölt. Elhallgattak. Burai J. is abbahagyta a bégetést.” (Uo. 43–44. o.)
- 28 GION 1982, 24. o.
- 29 „– Kezdjük – mondtam, és intettem Burai J.-nek. – Csináld azt, amit mi. Lesütött szemmel háromszor körüljárta a sirt, és háromszor elmondta: »Szegény Paula, szegény Angéla, szegény Blanka, szegény Noémik«. Aztán gyöngédien megsimogatta mindkét gömbökac törzsét. Sajnos, nem tudtuk kellő meggyőződéssel csinálni, zavart, hogy Szívelék bámultak bennünket, de reméltem, hogy még így is jobbra fordulhatnak a dolgok.” (Uo. 28. o.)
- 30 „Ennek a felnőttnézőpontnak, miközben többet és másként is lát, tud (már-már mindent), mint a gyermeké, rálátása van például az összefüggésekre, tudja, hogy mire gondoltak a hősei adott pillanatokban, aközben megőrizte annak az ártatlanul leegyszerűsítő, gyermekien átformaló »naivizáló« látásmódját is...” (ELEK 2010, 529. o.)
- 31 GION 1977, 36. o.
- 32 ELEK 2010, 527. o.
- 33 „Az anyagi vigasság hordozása olyan rendre visszatérő, nemcsak a regénykohéziót szolgáló, hanem szimbolikus erejű motívummá válik, amely azt sugallja, hogy a felnőttek sokszor embertelenül kegyetlen, nyomorúságos és tragikus világot a gyermeki jelenlét és szemlélet képes humanizálni.” (Uo. 530. o.)
- 34 GION 1985, 93. o.
- 35 Ahogy azt már említettük, a zene – különféle vonatkozásaiban – meghatározó szerepet tölt be az „ifjúsági” tetralógia egészében. Bizonyos jelenetekben mintegy mágikus erővel rendelkezik, képes megteremteni a világ realitásából való kilépés/menekülés lehetőségét (*A kárókatónak még nem jöttek vissza, Zongora a fehér kastélyból*), másutt pedig, ahogy *Az anyagi vigasságban* is, elsősorban közösségformáló szerepben jelenik meg (*Sortűz egy fekete bivalyért*).
- 36 KURCZ 2017, 242–245. o.
- 37 GION 1977, 69. o.

A rög halott

lkervers

→ FERENCZFI JÁNOS

Lásd, a rög halott.
Mélyét roppant fagy
Szakasztja, zúzza,
Mint büszke sziklaszálát
Önterhe súlya.
Kívül hideg sár
Verejték lágyítja,
Míg megszűnik lenni
Mi volt...

Mégis,
Az áldott nap sugara
Benne új csíra életét
Fakasztja,
Hogy majd büszkén emelje
Magvait nyáron át
Magasba.

Habár a rög halott.

Látod, rög vagyok.
Roppant lelkem fagy
Szakasztja, zúzza,
Mint málló parti szirtet
Viharok súlya.
Végül sárhideg
Verejték lágyít el,
Félelem szorítja
Szívem...

Mégis,
Az áldás napsugara
Bennem új élet csíráját
Fakasztja,
Hogy majd bátran emeljem
Szent nevét örökké
Magasba.

Lásd, csak a rög halott.

A párnás fólia

A térkitöltő, mint a chips, ropog,
És pukkanó a párnás fólia.
Ünnep ez. Miről kell szólnia?
Hogy élményekre éhes szív dobog

A gyermeklelkű, örök álmodóban,
Ki titkot sejt, és alkalomra vár,
Lelke ünnepelőruhába bújva már,
Ő álmot él, lelkében annyi jó van.

A sors párkái egyre gombolyítják
Az életünk enyésző fonalát,
Az álmaink is régiségnek látják

Az ifjaink, kik fújnak új danát.
Az ünnepet, bár más reménnyel várják,
Velünk pukkantnak párnás fóliát.

Bűnös város

Valaki ismeri ezt a várost,
Valaki tudja a bűneit.
Valaki kihozott engem innen,
És mégis úgy érzem: nem segít.

Falait már százszor építették,
S kövenként már százszor szertehullt.
Ezernyi kövében ott a kétség,
Körülbolyong és kísért a múlt.

Valaki mégis elküldött engem,
Hogy hirdessem itt az Ő nevét!
Emeld a bűnös várost a fénybe!
Ó, jöjj el miközénk, Békesség!

Istent akartam

Istent akartam – Istent elérni végül!
Rossz Bábelem is ezért épül,
S ezért hullok a mélybe,
Ha a sorsom vele végleg kibékül.

Imádság a küszöb előtt

→ URBÁN GYULA

Én, élethez kevés; halálhoz sok;
a nyomda vagy képernyőm szakavatott,
gyúrt absztrakcióinak tévelygő birtoklója,
ülők, elfogadva a hitető
vakutcákba torkoló
keresztútja tövében,
gazdagon becsapva
államfők, különféle aláírások, vízjelek
papír-zöld semmiségei között.

Ágamra nem száll madár;
fészek se épül.
És nem hull rám átszűrt napsugár
se innen, se onnan.
Az örök vesztes tályogjai gyülekeznek bőrömön.
Öreg vagyok: itt már nincs forradalom.
Felsóruháimba kapaszkodom.
És várok;
most már meztelenül,
én, véres arcú
valaha
Isten-evő.

Istenes családi anekdota

Nagyapám
bizonyos szőlőtővek gyökerei közé
száz-száz napoleon-aranyat rejtett.
S noha huszárezredesként vonult be,
nyakát szegte, s elillant Fecske lovával együtt.

A család mindezek ellenére
bizakodva tekintett a jövőbe.

Az ágyúdörgések elhalása után
csak ástunk és ástunk.
Hajunkról friss must csorgott az arcunkba.

Őszig semmit se találtunk.

Semmit se vetettünk.
Semmit se arattunk.

Télen többen éhen haltak közülünk.
Így halt ki lassan a nemzetségünk.

Krisztus megállt a Tekintetes Úr szőleje fölött,
s megcsóválta a fejét.

Éjféli meditáció

Uram,
hozzád kesergő szavam
testem-lelkem elveszejtése árán is
kizárólagos,
mint a szerelem:
szerenád, epekedő lantszó,
ablakid alatti kószálás nélkül.

Mégis a te gyertyádat várom.

Az utcán senki. A virágok is összetöpörödnek.
A tér üres. Harang se kondul.
A te hangtalan biztatásaid s feleleteim
immár a kenyerem.
Zsoltárszag nyitja meg orrom.
A szájam-fülem zárva.
Érzékeim megmagyarázhatatlanul
leválnak a közelgő hajnalról.
Összekuszálódnak, szerepet cserélnek,
akárcsak a reggeli fények, emberek.

Nincs itt helye idegen hatalmaknak, isteneknek.
Szabadságom; ígéreted, s ígéreteim megtartása,
s a hozzád könyörgő lélek e világi jogosultságainak
teljes feladása.

Viszonzás nélkül.

▲ Olajos György: Hybris – 2020. március 6. (papírmetszet, 700 x 500 mm, fotó: Olajos Ilka)

▲ Olajos György: Hybris – 2020. április 24., részlet (papírmetszet, fotó: Olajos Ilka)

Püspökfalat

→ URBÁN GYULA

A vasárnapi arany húslevesen
tajtékot vet a templomtorony buzogánya.

S ez így van mai napig:
egy korty gyönyörűség,
egy korty koponyát beszakajtó kivagyiság.

A polgárságnak új religio kellett,
melybe belehalt harmincmillió paraszt.

A templomokon egy új jégkorszak süvöltött ke-
resztül.
Tintoretót s a többiekét hóborította.

A szeretet bizonyos zugokban még éldegélt –
de a püspökfalat maradt.
Igét hirdetni retorikai gyöngyszem,
ha az előcsarnokban burukkoló galambok,
a birkák rimánkodása,
s a pénzcsoörgés időnként meg nem zavarja;
De az ámenig azért nagy nehezen eljuttok.

A többi már rutin
egészen a Himnuszig.
Istenem, hány forró kézzel paroláztok
epés, túlfinomult ujjaitokkal.
És nincsenek érdeklődő, szíveikig ható megszokott,
meghitt beszélgetések.
Siettek; mindig is siettetek.
Bőrülékes, kikapcsolt telefonú, sötét termekben
keveritek
a holnapra-valót.

Úgyhogy az irigykedve szemlélt, széttaposott cipőjú
pápa szentebb nálatok
még a toalettben is.

Templomaitok intézményekké váltak,
mint a Shell, Esso vagy NAVA.

A legszörnyűbb bűn terhel benneteket:
az Úr Szavával való visszaélés.

Pedig ti is az Ő hatalmának eszközei vagytok.

Böjti szél fú.
A csontok reátok vallanak.

Valaki áll az ajtóban.

Ti visszavonulhattok.

Én maradok

Menekítsük ki Mártát a konyhából¹

→ SOMOGYI LÁSZLÓ

Márta és Mária mint testvérpár az Újszövetségben Lukács evangéliumának 10. részében, valamint János evangéliumának 11. és 12. részében bukkan fel. A Lukács evangéliumában olvasható perikópa jól ismert a keresztény hívők körében. Maga a történet arról szól, hogy Jézus és tanítványai vendégeskednek Mária és Márta otthonában. A két nő közül az egyik a vendéglátás gyakorlati teendőit végzi, a másik azonban Jézust hallgatja – zsidó szóhasználattal – a „lábához telepedve”, azaz tanítványként. Márta méltatlankodását, miszerint testvére nem

segít neki a munkában, Jézus visszautasítja azzal, hogy Mária a „jobbik részt választotta”, és „ez nem vétetik el tőle”. Hogy mi történik ezután, nem tudjuk. Vajon Márta megnyugszik, és visszakullog a konyhába sütni-főzni? Esetleg ő is odatelepszik Jézus lábához, és nem érdekli, hogy odaég-e az étel?

A két nő személyét többnyire azonosítják a János evangéliumában ismert testvérekkel, akiknek fiútestvérét, Lázárt Jézus feltámasztotta. Lukács evangéliumában azonban Márta csak egyszer, az említett részben bukkan fel mint Jézus és tanít-

▲ Diego Velázquez: Krisztus Mária és Márta házában, 1618 (olaj, vászon, 63 x 103,5 cm, National Gallery, London)

→ Somogyi László (1955): okleveles élelmiszeripari mérnök, a Szent István Egyetem tanszékvezető egyetemi docense volt nyugdíjba vonulásáig. Élelmiszer-tudományi oktató-és kutatómunkája mellett évtizedek óta rendszeresen foglalkozik bibliai teológiával. Cikkei jelentek meg az *Unitárius Élet* és a *Credo* folyóiratokban. Rendszeres előadója volt a Magyaror Unitárius Egyház által szervezett *Korunk unitarizmusa* című konferenciasorozatnak. Jelenleg a történeti Jézus vonatkozásában *third quest* irányzatú kutatást végez.

ványai vendéglátója. Ez az epizód az „Úton Jeruzsálembe” nagyobb egység (Lk 9,51–19,27) része (10,38–42), az irgalmas samaritánus példázata és a Miatyánk szövege közé építve. A magyar biblia-olvasók, különösen azok, akik több fordításban is olvassák a Szentírást, meglepődhetnek azon, hogy a történet más szöveggel fordul elő a katolikus és a protestáns bibliafordításokban.

Kétfajta szöveg, kétfajta értelem?

Bár többféle katolikus és protestáns fordítás is ismert, a legszembetűnőbb eltérés a Szent István Társulat kiadásában megjelent és az úgynevezett Jeruzsálemi Biblia szövegét alapul vevő kiadás szerinti szöveg, valamint a Magyar Bibliatársulat új fordítása között mutatkozik.

A Szent István Társulat kiadásában megjelent szöveg: *„Útjukon betértek egy faluba. Egy Márta nevű asszony befogadta házába. Ennek volt egy húga, Mária. Ez odaült az Úr lábához, és hallgatta a szavait. Márta meg sürgött-forgott, végezte a háziasszonyi teendőket. Egyszer csak megállt: »Uram – méltatlankodott –, nem törődöl velem, hogy húgom elnézi, hogy egyedül szolgáljalak ki? Szólj neki, hogy segítsen nekem!« Az Úr azonban így válaszolt: »Márta, Márta, sok mindenre gondod van, és sok minden nyugtalanít, pedig csak egy a szükség. Mária a jobbik részt választotta, nem is veszik el tőle soha.«”*

A Magyar Bibliatársulat új fordítású Bibliája szerinti szöveg: *„Amikor továbbhaladtak, betért egy faluba, ahol egy Márta nevű asszony a házába fogadta. Volt ennek egy Mária nevű testvére, aki leült az Úr lábához, és hallgatta beszédét. Mártát pedig teljesen lefoglalta a sok munka. Ezért odajött, és így szólt: Uram, nem törödsz azzal, hogy a testvérem magamra hagyott a munkában? Mondd hát neki, hogy segítsen! Az Úr azonban így felelt neki: Márta, Márta, sok mindenért aggódsz és nyugtalanoksz, pedig kevésre van szükség, valójában csak egyre. Mária a jó részt választotta, amelyet nem vehetnek el tőle.”²*

A két szöveg első pillantásra azonosnak tűnik. A 38–40. versek a két változatban csak stílári különbségeket mutatnak. A 41–42. versekben fellelhető eltéréseket azonban már nem lehet csupán formá-

lisnak tekinteni. Különösen igaz ez a 42. versre. Az egyik szerint „csak egy a szükség”, a másik szerint „kevésre van szükség, valójában csak egyre”. A „csak egy a szükséges” változat egyértelműen azt jelzi, hogy egyedül Jézus tanításának hallgatása a lényeges. A „kevésre van szükség, valójában csak egyre” nem vonatkozhat a tanításra, hiszen egy tanítás nyilván nem lehet „kevés”, „valójában csak egy”. A logikus olvasat ebben az esetben a vendéglátásra, pontosabban az étkezésre vonatkozik. Eszerint Jézus az ennivalóra mondja, hogy kevesebb is elég, sőt valójában csak egy féle étel is megfelel.

A két változat különbsége éppen ezért tartalmi különbözősége utal. Joggal merül fel a kérdés, hogy a rövidebb vagy a hosszabb olvasatot kell-e eredetinek tekinteni. A kommentárok megoszlának ebben a kérdésben. Geldenhuys meglehetősen fundamentalista kommentárjában a rövidebb szövegváltozatot tartja hitelesnek.³ A rövidebb változat mellett érvel Spinetoli is, de rávilágít a szövegvariánsok okozta bizonytalanságra.⁴ Green szintén a rövidebb változatot tartja hitelesnek.⁵ Vannak azonban olyan kommentárok is, amelyek a hosszabb olvasatot tartják eredetinek. Így Marshall,⁶ aki rámutat, hogy nehezen képzelhető el egy egyszerűbb szöveg (a rövidebb olvasat) utólagos megnehezítése azáltal, hogy az eltérő értelmű „kevésre, valójában csak egy” változatra cserélnek egy eredeti gördülékeny szöveget. A magyar nyelvű kommentárok közül Pröhle professzor műve⁷ a hosszabb olvasatot adja, és részletezi a kétféle változat különbségét is. A kiváló katolikus exegéta, Kocsis Imre azonban a rövidebb olvasatot tartja logikusnak.⁸

Az egyes szövegváltozatok elemzéséhez érdemes a Biblia kéziratait áttekinteni. Közülük összesen négy variánsban fordul elő a kritikus szakasz, azaz a 41. és a 42. vers.⁹ Közöttük a *Codex Bezae* (D kódex) egyszerűen átlépi a „csak egy” vagy „kevés, lényegében csak egy” variánsok problémáját azzal, hogy kihagyja a kérdéses szakaszt. A maradék három közül az egyik a rövidebb („csak egy a fontos”) szöveget hozza, a maradék kettő – ezek egymás variánsainak tekinthetők („kevés”, illetve „kevés, valójában csak egy”) – pedig a hosszabb olvasat-

tot.¹⁰ A rövidebbet a mérvadónak tekintett kódexek (C: *Ephraemi*) és egyes korai papiruszok (p⁴⁵: *Chester Beatty*, p⁷⁵: *Bodmer*) is tartalmazzák. A hosszabb változatot többek között a *Codex Sinaiticus* (Σ), a *Codex Vaticanus* (B) és a p³ papirusz tartalmazza. A régi kéziratok között a *Bodmer* papirusz a legrégebbi, és ennek felfedezése és kritikai elemzése után a mérvadó görög szöveget kiadó United Bible Societies a rövidebb változatot közli.¹¹ Valóban, a rövidebb változat gördülékenyebb, és jobban illik az evangélista mondanivalójához, mégsem ezt célszerű eredetinek tekinteni. Az a tény, hogy egy adott kézirat korábbi, mint egy másik, nem jelenti automatikusan azt, hogy eredetibb is. Általános írásmagyarázati elv, hogy szövegvariánsok esetében a nehezebben olvashatót kell az eredetihez közelebb állónak tekinteni, hiszen a könnyebb olvasat a szöveg utólagos kozmetikázására utal.

Esetünkben a hosszabb változat a nehezebben olvasható, hiszen nem illeszkedik gördülékenyen a „jobbik részt választani” mondanivalójához. Fee a patrisztikus korból származó idézések elemzése mint külső bizonyítékok alapján a hosszabb olvasatot tartja eredetinek.¹² Ugyanerre a következtetésre jut Wassermann is, aki a külső bizonyítékok mellett belső bizonyítékokat is megnevez.¹³

Az eredeti történet

A jelenleg rendelkezésre álló szöveg szerint az elbeszélés kerete az, hogy Jézus és tanítványai úton Jeruzsálem felé betérnek egy faluba, ahol egy Márta nevű nő vendégül látja őket a házában. Ez a keret azonban számos problémát felvet. Ha Márta és Mária valóban Lázár testvérei – mint ahogyan ez János evangéliumában olvasható –, akkor Betániában lakanának, legalábbis, ha János adatai helytállóak. Betánia azonban Jeruzsálemtől délre fekszik, nem lehet Galilea és Jeruzsálem között. A másik bizonytalan pont az, hogy Márta a háztartás „úrnőjeként” szerepel (maga a *Márta* név jelentése is ’úrnő’), márpedig

Palesztinában ilyen gazdaság elképzelhetetlen. A zsidó családok férfiközpontúak voltak, és jellemzően több generáció élt egy fedél alatt. Márta mint a ház úrnője hellenisztikus környezetben képzelhető el, és nem palesztinai viszonyok között. Ráadásul, hogy egy nő férfit (sőt a tanítványokat is beleszámítva tizenháromat [!]) invitáljon a házába, fel sem mérülhetett. A földrajzi és szociológiai tévedések is közrejátszottak abban, hogy számos kommentárban az egész perikópa történeti alapot nélkülöző lukácsi alkotásnak minősül.¹⁴ Kétségkívül a jelenlegi szöveg úgy céljában, mint mondanivalójában Lukács, illetve a szerzőcsoport műve, mégsem minősíthetjük merő fikciónak az egész történetet. Lukács módszerére

– evangéliumának bevezetője szerint is – az jellemző, hogy a szorgos munkával összegyűjtött hagyománymozaikokat a sajátos teológiai célnak megfelelően történetekké fűzte össze.

Ugyanez feltételezhető a jelenlegi perikópa esetében is. Feltehető, hogy volt valami, akár egy szájhagyomány útján megmaradt foszlány, amely közel állhatott a hiteles történethez. Ezt Lukács felhasználta és beillesztette az általa logikusnak gondolt környezetbe. Az eredeti történet, amelyet Lukács felhasznált, az alábbiak szerint rekonstruálható.

Jézus (talán egyedül, tanítványok nélkül) vendégeskedik egy házban. Nem szükséges, hogy Márta legyen a ház tulajdonosa, sőt inkább az a valószínű, hogy nem ő az, ha egy tipikus palesztinai otthonra gondolunk. A vendéglátásra való készülődés során a család egyetlen megnevezett nőtagja (Márta) erejének megfeszítésével kíván megfelelni a társadalmi elvárásnak, a „derék asszony”¹⁵ szerepének. Márta úgy éli meg, hogy akkor tölti be jól a szerepét, akkor kapja meg társadalmi megbecsülését, ha a lehető legmagasabb szinten valósítja meg a vendéglátás bőségét és minőségét.¹⁶ Példaképe lehet Sára öznya, aki bőséges lakomát készített a három titokzatos vendég számára (1Móz 18,6). Mártát tehát elborítják a vendéglátás feladatai, „teljesen lefoglalja a sok

„A vendéglátásra való készülődés során a család egyetlen megnevezett nőtagja (Márta) erejének megfeszítésével kíván megfelelni a társadalmi elvárásnak, a »derék asszony« szerepének.”

▼ Joachin Beuckelaer: A négy elem – Tűz (háttérben a Mária és Márta-jelenettel), 1570 (olaj, vászon, 157,5 × 215,5 cm, National Gallery, London)

munka”. Jézus ebbe a szituációba szól bele, lebeszélve Mártát a sürgölődésről. Jézus mondanója az, hogy nincs szükség nagy eszem-iszomra, a kevés is elég, sőt csupán egy tál étel is bőven elegendő (Farkas József református lelkész szellemes megfogalmazásával: „csupán egy szelet zsíros kenyér”).¹⁷ Ebben a változatban a történet fókusza nem is az étel mennyisége, hanem a háziasszony szerepe.

Jézus mondanójának lényege az, hogy bár Márta szorgalma dicséretes, de emberi értékét nem háziasszonyi mivoltának színvonala méri. Szavaival Jézus a szerepből való kilépésre bátorítja. A menynek országában nincs olyasfajta elvárás a nőkkel szemben, amelyet Márta most sajátjaként él meg. Nem kell magáévá tenni a megfelelés kényszerét. Ezzel mintegy kiszabadítja a nőt a társadalmi elvárások szorításából. Jézus mondata csökkenti a társadalmi szerep fontosságát, sőt továbbgondolva negligálja is azt. A történetileg is megfogható mag

valószínűleg csak ennyi, de Jézus mondatának jelentősége óriási. Átlép egy határt: az akkori társadalom értékrendje által a nők számára kijelölt határt. Fontos látni, hogy ennek a történetnek a szereplői csupán Márta és Jézus. Mária jelenléte nem szükséges ahhoz, hogy megtörténjen a határátlépés. Nem őrződött meg olyan mozzanat a hagyományban, amely szerint Jézus példaképkül állította volna Máriát Márta elé, mint aki helyesen választotta a „jobbik részt”. Hogy Márta mit kezd a jézusi szabadsággal, az már az ő választása. Neki kell átgondolnia saját szerepét, értékrendjét. Természetesen nem lehet kizárni egy másik személy jelenlétét sem a történetből, és a 40b versben olvasható méltatlankodás akár történetileg hiteles is lehet, de a lényegen nem változtat. Az elbeszélés csattanója Jézus radikális mondatában van. Az evangéliumokban viszonylag sok olyan történettel találkozunk, amelyekben Jézus kitüntetett figyelemmel fordul a nők felé. Legyenek

bár betegek, kétségbeesettek, megvetettek, öregek vagy fiatalok, zsidók vagy nem zsidók, Jézussal való találkozásuk életük döntő eseménye.

Jézusnak a nőkkel, a női szereppel, általában az 1. századi palesztinai nők életével kapcsolatos határátlépéseit jól foglalja össze Czire.¹⁸ Ezek a határátlépések egyrészt etnikaiak (a samaritánus asszony vagy a szirofóniai anya esetében), másrészt a társadalmi nemhez kapcsolódók (Jézus megszólít nőket), illetve vallási-tisztasági előírásokat érintenek (a vérfolyásos asszony).

Feltűnik Mária

Ha a történet alapja – legalábbis fő vonalaiban – megfelel az előzőekben felvázoltak, joggal merül fel a kérdés: hogy kerül ide Mária? Mindazoknak, akik nem ragaszkodnak az evangéliumharmónia mindenáron való megteremtéséhez, nem kell bizonyítottnak venniük, hogy a Lk 10,38–42-ben szereplő Mártának van egy Mária nevű testvére. Mária nevű nőalak több helyen is feltűnik az evangéliumokban. Hogy Jézus követői között számos nő is volt, az nem csupán az evangéliumokból, hanem több nem kanonizált iratból is kitűnik. Közöttük a Mária és a Márta nevek mint a korai gyülekezetek fontos szereplői több apokrif iratban is előfordulnak. Az Apostolok levelei elnevezésű 2. századi irat szerint Mária Magdolna, Sára és Márta adnak elsőként hírt a feltámadásról. Márta és Mária neve a 2. században keletkezett *Pistis Sophia* iratban is pozitív összefüggésben fordul elő mint a rejtett tudás és titok megfejtői. Ismeretes, hogy Fülöp evangéliumában Mária Magdolnának kiemelt szerepe van. A nemrégiben felfedezett Mária evangéliuma pedig egyenesen Jézus bizalmas tanítványaként tünteti fel Máriát. A nem kanonizált iratok esetében nem a történeti hitelesség vagy annak hiánya az érdekes, hanem az, hogy az őskeresztény világban téma volt a nők szerepe.

Az úgynevezett pogánykeresztény gyülekezetek jellemző formája az egy-egy jobb módú személy háza köré szerveződött közösség volt. Ezekben a gyülekezetekben a házigazda vezető szerepet tölthetett be. Közöttük több nőről is van tudomásunk. Ilyen volt Lídia, a bíboráros asszony Filippiben,

Priscilla (Priszka), aki férje, Akvila mellett tevékenykedett Efezusban, továbbá a Kolossé-levélben említett Nimfa.¹⁹ A nők ezen túlmenően missziós feladatokat is elláttak, mint ahogy Róm 16 felsorolásából is kitűnik, így Mária, Júnia, Trifaina és Júlia, 2Tim 4,21-ben pedig Klaudia és Pudensz van megemlítve. Róm 16 tanúsága szerint a Korinthus melletti Kenkhrea gyülekezetének diakónusa is nő volt: Fébé. A hellenizmus talaján szerveződött gyülekezetekben a nők – átmeneti időre – vezető szerepet is betöltöttek. A már említett Mária evangéliumában és az *Apostoli egyházrend* című, 2. század végi – 3. század eleji iratban fordulnak elő viták arról, hogy kiszolgáltathatják-e nők az eukharisziát, azaz elláthatnak-e egyfajta vezető szerepet is.²⁰ Ezek a példák is azt mutatják, hogy a történeti hitelességtől függetlenül az iratokban szereplő témák azok, amelyek jelzik, hogy Jézus után még hosszú ideig jelentős lehetett a nők egyházi szerepe a kereszténységben.

Az evangéliumok és a kánonon kívüli iratok szövegeiben Mária és Márta neve a leggyakoribbak, többnyire együtt fordulnak elő. Van olyan vélemény, amely szerint missziós pár lehettek, hasonlóan, mint Pál és Barnabás (majd Barnabás helyett Szilász).²¹ A két nő szoros összetartozása miatt a hagyomány egy vonulatában testvérként szerepelnek. A kanonikus evangéliumok (Lukács és János) is ezt tekintik hitelesnek, szövegük szerint a két nő vértestvére egymásnak. Az itt szereplő ἀδελφή ('nő-testvér') kifejezés azonban nem jelent feltétlenül vér szerinti rokonságot. Gondoljunk arra, hogy nem csupán az Újszövetségben, de a mai (főleg protestáns) gyakorlatban is a hívők testvérnek, esetleg nő-testvérnek nevezik egymást. Akár vér szerinti, akár lelki testvérek, Márta és Mária a korai gyülekezetek fontos alakjai.²² Lukács tehát a „kevésre van szükség, valójában csak egyre” mondanivalójú hagyományt ötvözte a Mária-Márta-hagyománnyal. Mártát egy ház tulajdonosává tette, amiben szerepet játszhatott a Márta név 'úrnő' jelentése is. Márta mellett szükségképpen megjelent az ő (lelki) testvére, Mária. Lukács elbeszélésében a két nő két viselkedési stílust, a keresztény nő két típusát testesíti meg.

Ezek a típusok ellentétesek egymással, konfliktusuk pedig tükrözi azt a vitát, amelynek megoldását az evangélista bemutatni kívánja.

Az örömhírből tanítás lesz

Lukács evangéliuma egyöntetű vélemény szerint Kr. u. 70–90 között Palesztinán kívül nyerhette el végső formáját.²³ Ez az idő a nagy zsidó háború utáni időszakra datálódik. Jeruzsálem romokban, a zsidó társadalom válságát éli, a keresztények többnyire kimenekültek Júdea és Galilea területéről. A Jézust követő csoportok jellemzően a hellenisztikus kultúra területein éltek. Ebben a helyzetben Lukács érdeklődése és problémái egészen mások, mint amelyek a zsidó háború előtt, Jézus idejében voltak „aktuálisak”. Lukács a jövőre is gondol. Megkerülhetetlen Conzelmann megállapítása: „Jézus az idő közepe.”²⁴ A Jézus halála és feltámadása után kezdődő idő az „egyház ideje”, sajátos feladatokkal és küldetéssel. Következésképpen Lukács a gyülekezetek helyes viselkedésére összpontosít. Azokra a kérdésekre, problémákra igyekszik választ találni, amelyek a keresztényeket foglalkoztatták. Így célszerű szemlélni a Márta–Mária-történetet is Lk 10,38–42-ben. Lukács teológiát ad, és nem csupán tudósít. Mondanivalóját természetesen nem tudja az eredeti, galileai környezet sajátosságai szerint megfogalmazni, hiszen nem élt ott, és nem is ismeretesek előtte a galileai gyülekezetek kérdései. Nála a történetek külső jegyei és mondanivalója saját hellenisztikus környezetéhez igazodik.

Feltehetően Lukács szándéka az, hogy állást foglaljon a nők gyülekezeti szerepének témájában. A vita abban állhatott, hogy milyen szerepet tölthetnek be a nők a gyülekezetekben. Ismeretes egyrészt Pál apostol szigorú kijelentése: „...az asszonyok hallgassanak a gyülekezetekben...” (1Kor 14,34a), másrészt azonban a már említett példák szerint is számos nő jelentős szerepet játszott egyes gyülekezetekben. Lukács számára Márta háza természetszerűen egy gyülekezet otthonát jelentette. A Lk 10-ben leírt jelenet eszerint nem vendégség volt, hanem egy gyülekezet meglátogatása. A gyülekezet vezetői Márta és Mária voltak. Márta tevékenykedése ebben az

elbeszélésben nem a sütés-főzés, hanem az eukharisztikus asztalközösség, mai szóval az úrvacsora előkészítése. A görög szövegben szereplő διακοινίαι, illetve διακοινεῖν kifejezések, illetve főnévi alakjuk, a jól ismert διακοιλία (diakónia) elsődleges jelentésében valóban a ’felszolgálni’, ’az asztal körül szolgálni’ igét takarja, de éppen ez a szó bizonyult alkalmasnak arra, hogy a szolgálat általánosabb, szellemi töltetű jelentését hordozza. Olyannyira, hogy mindazokat, akik az „asztal körül szolgáltak”, azaz vezették az eukharisztikus asztalközösséget, diakónusnak kezdték nevezni. Ez a gyakorlat hellenisztikus környezetben alakult ki (maga az elnevezés is görög, és nincs héber vagy arám megfelelője). Márta az eukharisztikus asztalközösség előkészítését végzi ebben a szcenárióban, Mária pedig ájtatos hallgató lesz. Márta Jézushoz intézett duzzogása feltehetően a pogánykeresztény gyülekezetek kérdését tükrözi. A lukácsi szöveg szerint Jézus azt tartja helyesnek (és ez mintegy útmutatás a gyülekezeteknek), hogy a nők a hallgatag tanítvány szerepét vegyék fel mint hozzájuk illő magatartást, és ne akarjanak diakónusok, azaz vezetők lenni.

Lukács szándéka az elbeszéléssel abban összegezzhető, hogy Jézus tekintélyével támassza alá meggyőződését a nők gyülekezeti szerepéről. Ez az üzenet a gyülekezetek nőtagjainak szólhatott: a bizonyos szinten vezetőnek minősülő diakónus szerepe helyett a csendesen figyelő tanítványság illik jobban hozzájuk. Egyet kell érteni Elisabeth Schüssler Fiorenza összegzésével: „...ez a patriarchális szöveg nem Isten ígéje, hanem Lukács szava.”²⁵ A nők szerepének lukácsi értékelését az is jellemzi, hogy az Apostolok cselekedetei 6. részében felsorolt diakónusok mind férfiak. Hagyományosan Lukácsot Pál követőjének tartják, hivatkozva arra, hogy a páli levelekben többször is említést tesznek róla. Még ha nem is lehet erős és közvetlen kapcsolatot kimutatni Pál és Lukács között, de Pálnak a nőekkel szembeni kritikus hozzáállása hatással lehetett Lukácsra is.

Lukács által, hogy kiegészítette az eredeti, jézusi történetet Mária szerepeltetésével, akarva-akaratlanul elvette annak erejét. A társadalmi szerepek

felforgathatóságának örömhíre helyére a „Jézust hallgatni mindennél fontosabb” parainetikus üzenet került. Megváltozott a szöveg jellege is, és ennél a perikópánál is érvényesült Charles Dodd megállapítása: a *kérügmából didaché* lett.²⁶ A kereszténység elterjedése, még inkább államvallássá alakulása után teljesen eltűnt a lukácsi helyzet, a bekövetkezett változások, átalakulások értelmezhetetlenné tették a kérdéses szakaszban felvetett problémát. Az erősen patriarchális társadalom nőképeének megfelelően Márta visszakerült a konyhába, Mária pedig a „Krisztus menyasszonya” szerephez adott bibliai mintát. A protestantizmusban a nők szerepe ismét megerősödött. Ez a megerősödés azonban inkább a feladatok sokasodásában mutatkozott meg. A keresztény nő nem csupán népes családjában, de a gyülekezeti életben is feladatokat kapott. A kora újkor és az egyre erősebb kapitalizálódás a vallásos, főleg a protestáns polgárvilágban megalkotta a „szolgálónő” típusát. Ebben a világban Márta csendesen (ez fontos és jellemző szava lett a protestáns etikának), de annál szorgalmasabban sürgölődött, persze elsősorban a konyhában. A vasárnapi iskolák tanítónői, a családi és gyülekezeti betegek ápolói és mindenféle háztartási feladat áldozatos munkatársai az örök Márták. Szerepük nem csupán alárendeltségüket betonozta be, de az elismeréstől is el lettek zárva.

„Kerülő úton, de Márta visszakerült a konyhába, ráadásul most lényegesen több feladata van, mint pusztán az étkezésről való gondoskodás.”

Zárszó

A metaforikusként is értelmezhető bibliai Márta alakja kanyargós utat járt be. A konyhában igyekezett derék és jó háziasszony lenni. Kötelessége a vendéget – legyen akár híres, akár ismeretlen – jóllakatni, illetve biztosítani a vendégszeretet kötelező kellékeit: elsősorban a terített asztalt. Jézus szavaira ez a szerep széttöredezett: kevesebb is elég, valójában csak egy.

Mártát Lukácsnál diakónusként látjuk viszont, aki gyülekezetének agilis vezetőjeként épp az eukharisztikus közösséget készíti elő. Lukács Jézusa szelíd

korholással fosztja meg ettől a feladattól: az ige-hirdetést áhítatos csendben hallgató Mária mutatja az asszonyok illő helyét a gyülekezetben.

A bibliai kor után Márta szépen visszakerül a konyhába, feladata a család ellátása, a többnyire három nemzedékről való gondoskodás. Az újkor beköszöntével Márta feladatai egyre sokasodnak. Már nemcsak a családot, de a gyülekezet tagjait is ki kell szolgálnia, betegeket kell ápolnia, vasárnapi iskolát kell vezetnie. Ő a gyülekezeti szeretetvendégségek elmaradhatatlan tea- és szendvicskészítője, mindenféle lelki és testi terhek ápolója, a megszállhatatlan háztartási feladat ellátója. Azaz abban a szerepben van, amelytől mintegy kétezer éve Jézus meg akarta őt szabadítani. Kerülő úton, de Márta visszakerült a konyhába, ráadásul most lényegesen több

feladata van, mint pusztán az étkezésről való gondoskodás. Mi több, még a szerepe is leértékelődött. Az évszázadok során a nők vallásos életét az engedelmisség, a hallgatás és az „önfeláldozó szolgálat” (valójában a szolgaság) jelentette. Csupán néhány nagyszerű nőalak munkája mutatta meg, hogy ez így nincs rendjén.²⁷ Mártán keresztül a mai olvasó is megkapja a kioktatást: az rendben van, hogy gürcölsz a konyhában, de ne gondold, hogy ezzel valami kimagaslót tettél. A szöveg azonban nem hagyja magát: a „*kevésre van szükség, valójában csak egyre*” szövegváltozat újra és újra megkérdőjelezi a hagyományos olvasatot, és újragondolásra készíti a ma olvasóját is. Öröndetes, hogy az új protestáns bibliafordítás már ezt, a nehezebb olvasatot jelentő változatot szerepelteti. A hosszabb változat az ige hirdető és az igeolvasók számára is a jézusi felszabadító örömmüzenet irányába mutat.

A társadalmi helyzet mára sokat változott. A protestáns felekezetekben a női papság teljesen elfogadottá vált, jóllehet a nehézségeiről nem egy lelkész nő beszámol.²⁸ Örömteli, hogy Magyarországon is van női rabbi, sőt nem csupán a teológiai professzorok, hanem a világi teológusok között is van nő. Remélhe-

tőleg a vallásos szféra is mozdult a nők hagyományos szerepének (pozitív) megkérdőjelezése irányában. Reménység szerint eltűnnek azok a férfimegnyilatkozások, amelyek a nők munkájának nagyra értékelésébe csomagolják azt a véleményüket, hogy jól van az ügy, hogy a család, a szakma, a szeretetszolgálat, továbbá a takarítás, a rendrakás és a véget nem érően sorolható többi feladat természetesen a nőkhöz tartozik. Talán oldódnak a görcsök, talán nem hangzik a nők erejének megtartásáért ima abból a célból, hogy változatlanul kiszolgáljanak minket, és megszakadjanak a munkában. Aligha lehet elvitatni Kaff-

ka Margit *Az asszony ügye* című esszéjének jogosságát, amelyben a már említett Példabeszédek könyvében szereplő „derék asszony” dicséretére utal:²⁹ „Adjatok a serény asszonynak az ő munkája gyümölcséből! – oktat a Példabeszédek könyvében anyósi szigorral Lémuel király anyja, miután harmincegy versben sorolta el az asszony töméntelen sok kötelességét.” A több mint száz éve írt sorok megdöbbentően aktuálisnak vélhetők.

Jézus felszabadító szavai ma is fontosak. A feladat már csak emiatt is megmaradt: menekítsük ki Mártát a konyhából! ■

JEGYZETEK

- 1 A cím szándékosan rimelni kíván Warren tanulmányának címére: WARREN, Carter 1996. Getting out Martha from the Kitchen. *Luke* 10:38–42. *The Catholic Biblical Quarterly*, 58. évf. 2. sz. 264–280. o.
- 2 A revidált Károli-Biblia (2017) azonban a rövidebb szöveggel közli a 41–42. verseket.
- 3 GELDENHUYS, Norval 1977. *The Gospel of Luke*. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids.
- 4 SPINETOLI, Ortensio da 2001. *Lukács. A szegények evangéliuma*. Ford. Turay Alfréd. Agapé Alapítvány, Szeged.
- 5 GREEN, Joel B. 1997. *The Gospel of Luke*. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids.
- 6 MARSHALL, I. Howard 1978. *The Gospel of Luke*. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids. (The New International Greek Testament Commentary.)
- 7 PRŐHLE Károly 1991. *Lukács evangéliuma. Fordítás és magyarázat*. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest.
- 8 KOCIS Imre 1995. *Lukács evangéliuma*. Szent István Társulat, Budapest.
- 9 WASSERMANN, Tommy 2018. Bringing Sisters Back Together. Another Look at Luke 41–42. *Journal of Biblical Literature*, 137. évf. 2. sz. 439–461. o.
- 10 Más szerzők több, öt-hat féle szövegvariánst különítenek el, lényegi eltérést azonban nem mutatnak Wassermannhoz képest, lásd például: LALAND, Hákon Erling 1959. Die Martha–Maria–Perikope Lukas 10,38–42. *Studia Theologica. Nordic Journal of Theology*, 13. évf. 1. sz. 70–85. o. WITHERINGTON III, Ben 1984. *Women in the Ministry of Jesus. A Study of Jesus' Attitudes to Women and Their Roles as Reflected in His Earthly Life*. Cambridge University Press, Cambridge.
- 11 METZGER, Bruce M. (szerk.) 1971. *A Textual Commentary on the Greek New Testament*. United Bible Societies, Princeton. 247. o.
- 12 FEE, Gordon Donald 1993. Textual Criticism of the New Testament. In: uő – Eldon Jay Epp (szerk.): *Studies in the Theory and Method of the New Testament Textual Criticism*. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids. 3–16. o.
- 13 WASSERMANN 2018, 446–460. o.
- 14 Így vélekedik például LÜDEMANN és FUNK–HOOVER (lásd LÜDEMANN, Gerd 2014. *Jesus nach 2000 Jahren*. Klampen Verlag, Lüneburg. 4–5. o.; FUNK, Robert W. – HOOVER, Roy W. – The Jesus Seminar 1997. *The Five Gospels. The Search for the Authentic Words of Jesus*. Harper, San Francisco.)
- 15 Utalás a Példabeszédek 31,10–31-ben levő *A derék asszony dicsérete* című részre.
- 16 Az 1. századi Palesztinában a nők társadalmi státuszát jól jellemzi Malina munkája (lásd MALINA, Bruce J. 1996. *The Social World of Jesus and the Gospels*. Routledge, London. Különösen: 114–116. o.).
- 17 Hangfelvételen lásd: <https://tobbazelet.hu/uploads/mp3/1977/FJ770206-v.mp3>. (Letöltés: 2022. november 11.)
- 18 CZIRE Szabolcs 2016. A Názáreti Jézus radikális viszonya a nőkhöz. *Keresztény Magvető*, 122. évf. 1. sz. 19–38. o.
- 19 Az egyes kéziratokban levő eltérő hangsúlyozás megengedi, hogy a kérdéses személy neve esetleg Nimfás, tehát férfi legyen. A United Bible Societies azonban a nőnemű olvasat mellett döntött, támaszkodva a *Codex Vaticanus* (B kódex), néhány szír és koit kézirat, továbbá számos unciális összevetése alapján (lásd METZGER 1971, 627. o.).
- 20 SCHÜSSLER FIORENZA, Elisabeth 1994. *In Memory of Her*. Crossroad Publishing Company, New York. 327. o.
- 21 D'ANGELO, Mary Rose 1990. Women Partners in the New Testament. *Journal of Feminist Studies in Religion*, 6. évf. 1. sz. 65–86. o.
- 22 Érdemes megjegyezni, hogy míg Lukácsnál Mária a pozitív alak, Jánosnál Márta, aki Jn 11,27-ben „krisztológiai hitvallást” tesz, ugyanúgy, mint Péter Cézára Filippinél.
- 23 A magyar nyelvű szakirodalomból lásd VARGA Zsigmond J. 2000. *Újszövetségi bevezetés*. Református Zsinati Iroda, Budapest. 151. o. FARKASFALVY Dénes [é. n.]. *Bevezetés az újszövetségi szentírás könyveihez*. Szent István Társulat, Budapest. 106. o.
- 24 CONZELMANN, Hans 1953. *Die Mitte der Zeit*. J. C. B. Mohr, Tübingen.
- 25 SCHÜSSLER FIORENZA, Elisabeth 1992. *But She Said. Feminist Practices in Biblical Interpretation*. Beacon Press, Boston. 69. o.
- 26 DODD, Charles 1936. *Apostolic Preaching and its Developments*. Hodder & Stoughton, London. 114. o.
- 27 A teljesség igénye nélkül: Brunszvík Terézia, Teleki Blanka és unokahúga, De Gerando Antonina, Veres Pálné, Leövey Klára elévülhetetlen érdemű munkát végeztek a nők társadalmi lehetőségeinek kiszélesítése érdekében elsősorban az oktatás és a művelődés terén.
- 28 Két tanulmányt érdemes megemlíteni példaként a sok közül: TÖRÖK Emőke – BÍRÓ Emese 2021. Azonos elhívás – eltérő esélyek. *Szociológiai Szemle*, 31. évf. 4. sz. 63–88. o. LABORCZI Dóra 2019. Tyúkanyók, vénkisasszonyok és csinibabák helyett szolgatársak. *Credo*, 25. évf. 1–2. sz. 5–47. o.
- 29 A zsidó hagyományban a szombatköszöntő otthoni szertartása szerint a férj felolvassa *A derék asszony dicsérete* című bibliai szakaszt. Ez az önmagában szép gesztus azonban rámutat arra, hogy a „derék asszony” valójában az egész háztartás terhére hordozza. Joggal merül fel a kérdés: és hol van a férj? Amúgy tudjuk: a városkapuban ül (Péld 31,23).

A terítő

→ PETRŐCZI ÉVA

„De a márvány mélyén az Arc még várja, hogy
megtörjön rajta a varázslat. Még akkor is várja,
amikor húszévesek leszünk, s azok is fölfedezik
majd, akik miutánunk lesznek gyerekek.”

(Valéry Larbaud: *Az óra és az arc*;
ford. Benyhe János)

Nekem két ilyen,
nem halványuló szépségű,
egymással szembenéző,
nagybetűs Arc adatott.

Mindkettő sok-sok félelmet felold.
Igaz, ők ketten nem
a kandalló márványában laknak,
hanem egy remekbe szövött,
vagy százéves csoda,
egy lelkeszi Trabant tetejéről
(pillanat-garázs lett aznap este
belőle, mert a hó szakadt!)
elkunyerált, mára barnából bézsbe hajló,
méltóságteljesen kopott
asztalterítő lett a hely,
amely mindkettejüknek örök
otthont adott, befogadta a sorsukat
s látványukat.

A nappalinkat mindig
fénybe vonó s felderítő,
két finom, görögös-csigás hajú
női profil még akkor is
szeretni fogja utódaimat,
amikorra belőlem már csak
betűk garmadája marad.

De ők, ott, ketten,
az ős-moketten,
átvállalják a mosolyomat.

Vallomás, élethosszig

Óseim változatos seregletének

→ PETRŐCZI ÉVA

Anathémák súlya alatt
illene most roskadoznom,
hiszen se szilárd státuszom,
se posztom,
se egy-két
ingatag, biodíszletnyi,
könnyen szétmálló
kiscsoportom.

Csak annyi,
hogy magyar vagyok.

Ti meg, óseim – sokfélék.
De ettől és ezért
nem fakad föl bennem
semmiféle félelem.

Ti mind, akiknek vére
bennem csörgedez,
és minden rangsor nélkül
mindnyájan itt vagytok velem.

Koppan, esik, fáj

→ TÜRJEI ZOLTÁN

Csak ennek a fizikának ezek a hülye törvényei ne lennének! Nehéz kijönni velük – főként részegen. Most, hogy végre sikerült leinnom magam, elhajítanám őket a francba. De az illúzió mámorra hamar visszaüt. Koppan, esik, fáj. Pedig ilyenkor érzem igazán: semmi közöm az anyaghoz! Szétfeszítem a molekuláris biológia határait. Nem, nem az vagyok, aki motyog itt magában, és hanghullámokat meg rezgéseket generál! Magam vagyok az élő fluidum! Átfolyok mindenben, és szempillantás alatt járom körbe a transzcendens világot a világszellemmel a Szentlélekkel és a borzongással kézen fogva. Pedig csak egy kis rövidet ittam sörrel leöblítve. Meny-

nyei Atyám, mi minden elfér a Te eged boltozatja alatt! Kérlek, bocsásd meg nekem vétkeimet, és szabadíts meg a gonosztól! De most tényleg! Az ördögbe a gonosszal! Hagyjuk a vétkeimet valaki másra! Velem törődj, ne a bűneimmel! Lehet, hogy olvastam Hrabalt, talán még József Attilát is, de hidd el, ittam rövidet, és sörrel öblítettem, már nem feszélyez az anyag a szaros törvényeivel. A lét ugródeszkáján vagyok, az örökkévalóság gátján, nem holmi panellakásban. Már nem bukom fel, csak azért, mert valami a lépésem útjába kerül. Vagy ha igen, az csak a látszat. Az asztal alatt is Téged kereslek, Uram! ■

▲ Alexanderplatz, Népek Barátsága szökőkút (Brunnen der Völkerfreundschaft), Berlin (Forstejan/Urbán Tamás)

→ **Türjei Zoltán** (1976): költő, tanár, az „Artisták cérnaszálon” költői csoport tagja. Legutóbbi kötete *Térkép helyett* (Magyar Napló, 2014) címmel jelent meg.

Barátság

→ ZSILLE ÁKOS

Egy résnyire nyitott ajtón át kukucskálok be szüntelenül a szobába, ahol frissen mosott ágyneműt vasal anyám, apám pedig dohányzik némán, egykedvűn, és én eljátszom a gondolattal, hogy vajon mi lenne, ha rájuk csuknám az ajtót, és elszaladnék messzire, egészen addig, amíg megtalálom a legjobb barátomat, aki semmit nem kérdez, csak elkísér egy moziba, ahol az életemet vetítik színes, szélesvásznú filmen.

Fokozódó üzenet

Már előttem van, fokozódik az a helyzet, aminek üzenete a csendes elmúlás varázsa, de előtte még sok tartalmas napnak a kitöltése vár rám, és én hiszem, hogy ez még jó ideig itt tart engem ebben a kavalkádban.

A mosolyodra vágyom közben, egy szelíd, hittel teli érintésre, ez a melegség az, ami fontosabb, mint a világ bölcsessége.

Nincs már nagyon sok idő, elsajátításra vár a lecke, egymásra nézve válik hitté és bizonyossággá a kimondhatatlan kódfejtő címe és neve.

▼ Tornászok, 1930 (Fortepan/Formanekné Nagy Zsuzsanna)

→ **Zsille Ákos** (1964–2022): költő, újságíró, a *NoPrint* magazin főszerkesztője volt. Két verseskötete jelent meg eddig magánkiadásban *Posztmodern gésa* (2020) és *Lélekfotográfiák* (2021) címmel, harmadik és egyben posztumusz kötete jövőre jelenik meg.

Örömtüzek

Nem várat magára a bánat, elkergetni akarom,
jeges kódarabbal dobom meg, de csak egy ablak
törik be a teret övező házban, ahol merengve várlak,
leszámolok azokkal az oktalan átkokkal, és az oko-
zott veszteségeimmel is, amik árnyékként követtek
számtalan éjen és nappalon át,
szilánkos lábnyomokon visítva önmagamát mar-
cangolom.

Talán ez az a pillanat, ami megfoghatatlanul piszkál
és nem várat, hanem felszólít az odaadásra,
iszonyú titkokat megfejthetetlenül vonszolok és
taszigálok, mindhiába,
aztán térden állnék csupán, de képtelenül, még csak
állni sem tudok,
csak ülve várom, hogy levadásszon a titkos csodálat,
ezüstös képzelet fonja át a lelkem, és a távolban
már örömtüzeket látok, amiket a szentek gyújtanak
és felvigyáznak.

▲ Tornászok, 1930 (Fortepan/Formanekné Nagy Zsuzsanna)

Rossz voltam, s te azt mondtad, jó vagyok¹

Gondolatok A világ legrosszabb embere című játékfilmről

→ SZÖVÉNYI-LUX BALÁZS

A világ legrosszabb embere, norvég-francia-svéd-dán-amerikai vígjáték, filmdráma. Rend. Joachim Trier. 2021.

Egy meglehetősen drága félszáraz pezsgőt kortyolgatok. Laza eleganciával támaszkodom a korlátnak, hajam dús kontyban, vállaim kilógnak a vörös ruhából – megszokott mozdulatokkal kortyolgatok. Lenézek a bágyadt szélben: Oslót nemsokára elnyeli az északi féltéke sötétje, az a homályos szűkség, melyet Norvégiában éjszakának hívnak. Körbenézek: gazdag zakók pezsgőznek, értekeznek, csörömpölnek, vitatnak és hörpintenek, és látom, minden úgy van, ahogy lennie kell, ahogy eddig is volt. A közepszerűséget ünneplik körülöttem, és én tökéletes apátiában szemlélem a lemenő napot.

Úgy kezdődik, hogy mindjárt harminc vagyok. Álmain nincsenek, gyakorlatiasan tanulok, mindig egyet előrelépve, de folyton megtorpanok, rágom a tollam, tépkedem a lapot. Előbb azt gondolom, remek orvos lesz belőlem, hiszen anyám szerint értelmes-értékes nő vagyok (apámnak mindegy, neki ez is, az is jó, csak ne legyek a nyakán). Aztán megunom a testek kibevezését, az agy boncolgatása közben rádöbbenek, hogy természetesen a lélek érdekel, az emberi rezdülések megszűrése és értelmezése – máris pszichológiát tanulok. Anyám büszke, az egyetlen nagylánya továbbra is értelmes (majdnem) felnőtt nő, apám csak legyint, szerintem még mindig tizenöt éves kézilabdásnak lát engem. Közben szakítok, a pasim valamiért nem ért már engem, minek ez a sok csapongás, megváltoztál, mondja, megváltoztunk, mondom neki, sebj – jöhet a pszichológia, kalandozással, könnyű testi zűrökkel, nyári kóktelőzással. Aztán megtorpanok.

Ismét, indulatos áhítattal kiabálok az ikeás konyhában, hogy a rohadt életbe, anyukám, én igazából vizuális típus vagyok, hagyjuk a háromszáz oldalas szürke tankönyveket, nekem kamera kell, ek-sön és filing! Anyám bölögot (mi más tehetne szegény) – én drága fényképezőt veszek, hajszínt váltok, harmincéves vagyok, posztolok az Instára, hesteg: művészlélek vagyok. Valamelyik esti partin találkozom egy képregényrajzolóval, csupa provokációt alkot, erotikus állatokat, vérbő erőszakot – berúgunk, lefekszünk, vonz az intellektusa, kötöttségek nélkül szórakozom vele. Álmaim továbbra sincsenek, morális kérdéseim háttérbe szorulnak: norvég vagyok, az élet az enyém, ahogy a testem is, a vágyaim is – hazám a lehetőségek tárháza, a végtelen és az ezerfelé ágazó útvonalak szülötte vagyok.

Film készül az életemből – biztosan irigykedik rám a nagyérdemű, hiszen arányosan nézek ki, magas és bájos műalkotás vagyok, kellően ruganyos testtel és vonzó barna hajkoronával. Kapcsolatom a rajzoló sráccal (Aksel a neve) irigylésre méltó, intellektuális kihívás, szexuális finomság; életem legnagyobb problémája eltörpül bármelyik európai és nem európai ember drámája mellett. Én mégis bizonytalan vagyok, gyakorlatilag mindenben, a saját képességeimben, a mellbimbómat csókolgató *Homo sapiens*-ben: az élet *dolby digital*-ban harsog körülöttem, és mintha semminek nem tudnék igazán örülni. Folyton valami többre vágyom. Azt

nem tudom, mi lehet a több: több találkozás, utazás vagy többféle élmény, hiszen a testem igénybe vett felület, ismerem az örömet, a vágyat, az ízekeket, a szagokat, a bódulatot. De ahogy a feminizmus és az orális szex kapcsolatát elemzem, hogy oké-e, ha egy nő szereti, sőt élvezi az ilyen aktust (szabad-e ma ilyet leírni, vagy máris rossz feminista vagyok?) – sétálok a hosszan kanyargó úton hazafelé, hajnalodik a város, császkálok: fájóan üres vagyok. Valódi kapcsolódásra vágyom, karcolásokra: érezni szeretném, hogy a levegő értelmesen működteti a tüdőmet – érezni, hogy tétje van a kapcsolataimnak, az érintéseknek, az időnek, amely megadatott. Megérteni, ki vagyok ebben a zaklatott században. Hogy több vagyok, mint egy zűrös, fölösleges és igencsak anyagias tévedés, melyet sokba kerül működtetni és fenntartani. Mert az is lehet, hogy én vagyok a világ legrosszabb embere: mert mindenem megvan, és (pontosan: és, nem pedig: *de*) boldogtalan vagyok.

Az életéről szóló filmalkotást Joachim Trier írja és rendezi (nem, nem a *híres-hírhető Lars von fia*), aki az *Oslo-trilógiával* írta be magát az európai filmkultúrába. Az új generációs rendező híres realista, olykor egészen nyers ábrázolásmódjáról, melyet rendre formai játékkal és fantasztikus pillanatokkal vegyít. Játssza a művészetet, nem görcsöl, nem hantázik. A *Thelma* (2017) természetfeletti irányához képest most jóval földhözragadtabb, az *Oslo, augusztus* (2011) pesszimista kifutása helyett pedig empatikusabb, reménytelibb irányba kalauzolja a történetemet. Életerős lendülettel veti bele magát a karakterem illusztrálásába, egyik zenés szekvencia követi a másikat, a nyitány kezdőenergiáját áthatja az alkotás szeretete, a filmnyelv apró alkotóelemeinek örömteli használata. Olyan szabadon lélegző hatása van a képeknek, az ütemeknek, mintha nem lennének korlátok, mintha bármelyik irányba elindulhatnék, a kamera hozzám igazodna, a zene a lelkem dolgaihoz idomulna. Nincsenek szabályok. Csodálatos látni, ahogy egy klasszikus, szép és kiszámított kompozíciókkal elmesélt beszélgetés után (mintha a gondolataim cikázását követné a stílus), mint a mesében, megáll az idő körülöttem. Igen, ilyen plasztikusan: az egyik pillanatban a párommal

teázunk, a másikban megáll a víz a teaforralóban, megáll a néni a kanyargós századfordulós lépcsőn, megáll az öltönyös öreg a bank előtt – megáll egész Oslo, és csak én mozdulok. És én kifutok a kanyargós, aszfaltozott domboldalon, és végigfutom a várost, mely egy egész napra miattam merevedik le, csak miattam, hogy én kipróbálhassam, milyen lenne az életem, ha mással lennék, és máshogy élnék. Aztán minden folytatódik a maga valójában, a kamerát kézbe veszi az operatőr, a tea belefolyik a csészébe, veszekszünk, szexelünk a padlón, sírunk – semmi gond, Trier máris továbblök minket egy fantasztikus Harry Nilsson-számmal. És ismét egy erőteljes montázsban látom magam egy másik férfi karjaiban (aki maradjon a mozi pergő titka), egy közösen megélt extázis során: kacagunk, vibrálunk, életben vagyunk.

Bátorság kell ahhoz, hogy a nézői elvárások kiszolgálása helyett ismeretlen irányokba induljunk; bátorság kell ahhoz is, hogy az abszurd komédia után mély egzisztenciális drámába csapjunk át (halálról és porrá hallgatott régi lemezekről beszéljünk); nem utolsósorban nagy bátorságra vall, ha valaki fütyül a korunkra jellemző politikai korrektségre, és őszintén beszél kapcsolatokról, vágyakról, útkeresésről. Nem múlt századi bergmani merengéssel, nem is a hollywoodi klisék pufogatásával, hanem úgy, ahogy egy mai felső középosztálybeli élőlény tenné egy hűvös búzasőr társaságában. Trier bátran reflektál a túlzott szociális érzékenységre, az így illik és így nem illik szabálykönyvre, a beszélgetéseinket négy fal közé szorító gondolatrendőrségre. Mer nevetni korunk abszurd mértékben felnagyított problémáin, a fehér ember állandó büntudatán (az ultrabio bevásárlólistán), miközben empátiával áll a mindenkori nő mellé, legyen az a gyerekvállalás vagy a menstruáció jelenvalósága. A filmbe csempészett humor (tévesen romantikus komédiának titulálják e tragikomédiát) nem erőltetett (és nevetést kicsikaró) viccekből, hanem a hétköznapi ember banális pillanataiból építkezik. Azért nevetünk, mert érezzük, milyen kínos, ha valaki véletlenül varázsgombát talál egy baráti vacsorán pohár után kutatva; a romantikus lakásrendezés báján mosolygunk; a majdnem megcsalós flörtölés

mulatságos határain fintorgunk; az első egymás előtti pisilés kényelmetlen báján rázzuk a fejünket. Ahogy a barátainkon is nevetnénk: empátiával.

Trier meglepően jól érzi a női rezdüléseket, és úgy ír nekem szavakat a társíróval együtt, mintha valóban az enyéme lennének. Megérti, hogyan érzek a társadalmi elvárásokkal kapcsolatban, megérti, hogy nem azért nem akarok gyereket, mert utálok az apró életet, vagy mert sokat olvastam a női önállóság bibliáját, hanem egyszerűen: nem jött el az ideje. Hétköznapi, tökéletlen mondatokat artikulálok, és Renate Reinsve úgy bújik a bőrömbbe, hogy néha tükörbe nézve az ő oroszlános arcát látom. Alakítása méltán nyerte meg Cannes egyik legrangosabb díját: természetes kíváncsiság, csalfaság, varázslat keveredik a tekintetében. Ha hallgat, akkor is cikáznak a gondolatai, ha beszél, sokszor olyan elveszett és bizonytalan, mintha éppen most ébredt volna a délutáni szunyókálásból. Anders Danielsen Lie (Aksel szerepében) lágyan derengő jelenség, a tanult udvariasság mögött szinte robban az elfojtott indulat. És ez a hétköznapiság igaz a filmben kisebb (nagyobb) szerepekben feltűnő barátokra, szeretőkre is. Norvégiában vannak színészek – megállapíthatjuk.

Bár e sorokban sokáig huncutul úgy teszek, mintha csupán rólam szólna e költemény, valójában a párkapcsolatokról, a szerelemről is mesél a film (hozzám kötve, rajtam keresztül, persze). Arról a bonyolult, örökös láncolatról, melyben férfi és nő rendre értelmet és saját léte kiteljesítését találja meg. Arról a kétségbeesett küzdelemről, mely során a két fél saját magát újra és újra meghatározza, próbálja független énjét megőrizni, saját gondolatait elválasztani a másiktól. Arról a tüskés labirintusról, melyben bolyongva mély sérüléseket szenvedünk, eltévedünk, és olykor nem marad más, mint metszőollóval kivágni a burjánzó falakat és kibújni belőle. A csodás egymásba érésekről, magunk körbeöleléséről és ezáltal határaink megismerésének élményéről. Oslo közepén, egy harmincéves nő szemén keresztül, a jólét nevéstésesen

embertelen kerületeiben, ahol ezerszer nehezebb megérteni, ki vagyok – csak a másik által van esélyem, a tüskék, sérülések, extázisok, viták, gyermeki idiotaságok által. A másik mulandósága által. És éppen ez, a banalításokba rejtett lejárati dátum, a halál örök ólalkodása adja meg azt a súlyt, mely helyreránt: a személy, az érintés, a pillanat értékét. De erről csitt: majd a film elmeséli, ha úgy akarja.

Mi tehát a történet, a tanulság, vagy ahogy a klasszikusan rossz magyartanárnak mondaná: mit üzen a költő? Semmit, az univerzum minden csillagának hála: nem akar semmit üzeni. Megmutat három évet az életemből, átlagos és kissé zakkant pillanatok, melyeket akár egy magyar, lengyel vagy német fiatal felnőtt is megélhet. Annyit mond Trier és társírója, Eskil Vogt: ezek vagyunk mi ma itt – és ez talán a legfontosabb.

Mert ahogy felgyúlnak a fények, és Art Garfunkel melankolikus búgása elindítja kifelé a nagyérdeműt, egészen megkönnyebbülök. Az addig szeptikusan felhúzott vállaim leengedem, lábaim kinyújtózatom, kiengedem a felkontyolt hajam. Valaki igent mondott rám, úgy, ahogy vagyok. Valaki hónapokat töltött a forgatókönyv megírásával, hosszasan castingolt engem erre a világra, hetekig forgatott napi minimum tíz órában, órák százát töltötte egy sötét szobában a mozaikok összeillesztésével, színek keverésével, hangok polifrozasával. Emberek százai rohagáltak és telefonálgattak, fáradtak és bajlódtak, hogy ez a rólam szóló műalkotás megszülessen. Mindez a sok őszülő haj és infarktusközeli pillanat, mindez a temérdek rozsdásodott perc csupán értem meg a többi hozzám hasonlóan esetlen emberi lényért. És bár én sosem láttam igazán szépnek, lényegesnek, értékesnek magam (az életem teljesen hétköznapi és jelentéktelen), Ő mégis játékos képek, zenék, percek által azt mondja: egyetlen vagy, figyelemre érdemes pillanat. És bár tudom, hogy rossz, szerencsétlen és önző vagyok, Te mégis azt mondtad: jó vagyok. ■

JEGYZETEK

1 Részlet Pilinszky János *Átváltozás* című verséből.

Menny és pokol között

Hieronymus Bosch rejtélyes világa

→ MÁCSAY KRISZTINA

A Szépművészeti Múzeumban 2022. április 9-től július 17-ig volt megtekinthető a *Menny és pokol között – Hieronymus Bosch rejtélyes világa* című kiállítás. Negyedmillió látogató volt kíváncsi a tárlatra, amely szakmai és laikus berkekben egyaránt nagy visszhangot keltett. A rendkívüli népszerűség egyik oka az, hogy Kelet-Közép-Európában nem volt még Bosch munkásságát ismertető kiállítás, a másik pedig, hogy a festői életmű közel felét, azaz tíz táblaképet mutattak be. A kiállítás kurátora Tóth Bernadett, társkurátorai Csető Georgina és Köves Anna voltak, mindhárman a Szépművészeti Múzeum művészettörténészei.

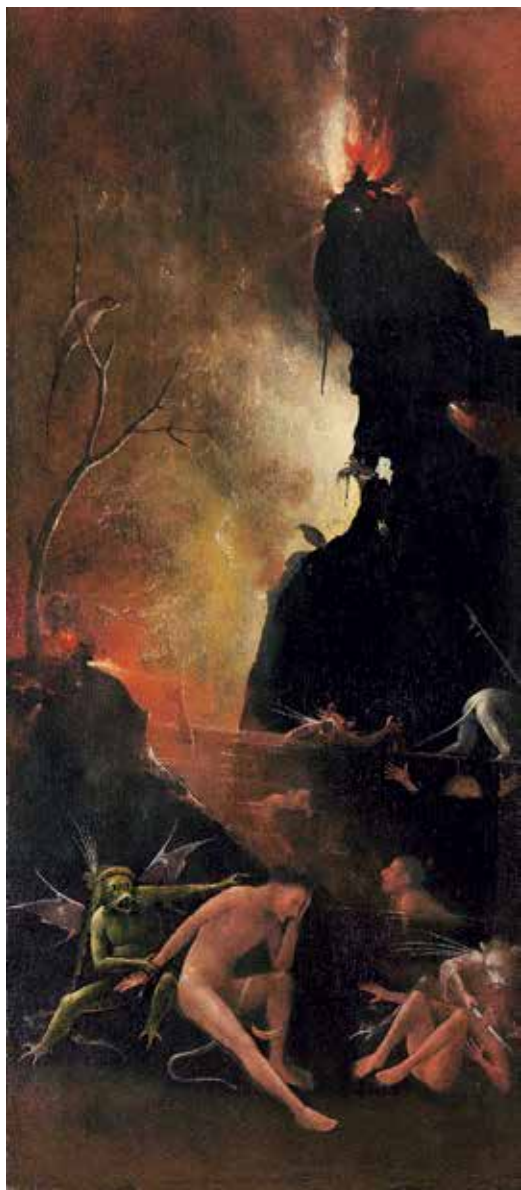
Bosch halála óta több mint ötszáz esztendő telt el, de még mindig nem sikerült megfejteni a művész ihlető forrásainak, szimbólumainak, kapcsolatrendszerének titkait. Hieronymus Bosch életéről nagyon keveset tudunk. Nem ismert sem születésének időpontja, sem élete főbb állomásainak dátuma, sem pedig művei keletkezésének sorrendje. Halála évét tudjuk (1516), illetve azt, hogy családja Aachen városából származott, s őt eredetileg Jeroen van Akennek hívták. A családtagok között több festő is akadt, ezért elképzelhető, hogy névváltoztatása azért történt, hogy megkülönböztesse magát a festődinasztia többi tagjától. Keresztnevét latinositotta Hieronymusra, vezetéknevét pedig szülővárosa, 's-Hertogenbosch nevéből rövidítette. A brabanti kereskedővárosban töltötte életét, nem utazott távoli tájakra, kortársaitól eltérően nem kelt át az Alpokon, hogy tanulmányutat tegyen Itáliában. A huszonötezer lakosú városban élénk hitélet folyt. Itt emelték Hollandia legnagyobb templomát, a Szent János-katedrális. A templom Miasszonyunk

Testvérületének belső tagjai közé tartozott Bosch csakúgy, mint a nassauai herceg, aki később a festő megrendelője lett.

Bosch életművének keletkezési időpontja egybeesik az itáliai érett reneszánsz mesterművek születésével. A 15. század második felének németalföldi művészete azonban az itt tovább élő lovagi kultúra idealizált világa miatt sokkal inkább köthető a késő gótikus stílushoz, mint a reneszánszhoz.

Hieronymus Bosch minden bizonnyal bejáratos volt a nassauai herceg könyvtárába, lapozhatta a burgundi előkelők számára készített óraskönyveket, kódexeket, valamint olvashatta a korra jellemző moralizáló prózai írásokat. Ezek közé tartozik Sebastian Brant német humanista 1494-ben megjelent *A bolondok hajója* című műve, amely az emberi gyarlóságot figurázza ki. Az azonos címet viselő festmény – bár nem a könyv illusztrációja – ugyanúgy görbe tükröt tart a szemlélő elé, mint Brant szövege. A tábla egykor az úgynevezett *Vándor-triptichon* bal oldali belső szárnya volt. A szárnyat kettévágták, alsó része ma a Yale University Art Gallery tulajdona, *A mértéktelenség allegóriája* címmel önálló kompozíció.

A Louvre festményén olvasási iránnyal ellentétesen haladó hajót látunk. A hajó evezője főzőkanál, árbóca májusfa. A fa koronájában bagoly ül, amely a középkorban a gonoszság és a butaság jelképe volt. A hajótestben utazók rendkívül jókedvűek: zenélnek, énekelnek, esznek, isznak. Egy utas túlzásba is vitte az italozást, rókázva próbál magán könnyíteni. Néhányan a vízbe estek, de így sem akarnak lemondani a nedűről, poharukat nyújtják a többiek felé. Az utasok között ül egy apáca és egy szerzetes

is, a többiekkel együtt vidáman énekelnek. Közéjük lóg egy palacsinta. Az árbócon késsel a kezében serényen mászik felfelé egy fiatalember, aki egy sült csirkét fog lemetszeni a fáról. Az udvari bolond a többieknek háttal ül egy ágon, ő is iszik. Ruházatát számfűles csuklya díszíti, kezében gúnyjogart

tart. A hajó különös rakományával nem más, mint a bolondok hajója, amely kormányos nélkül sodródik.

Ugyancsak az emberi ostobaságnak állít tükröt a madridi Pradóból kölcsönzött *Kőoperáció* című festmény. A kalligrafikus felirat megmagyarázza a tondóban ábrázolt jelenetet: „Mester, vágd ki gyorsan a követ! A nevem Lubbert Das.” A flamand mondás szerint a bolond emberek követ hordanak a fejükben. A Lubbert Das név viselőjének halvány intellektusára utal. A szabadtéren végzett koponya-trepanáció eredménye az agyból kiemelt virág – és nem kő! Egy ma már nehezen érthető szójátékról van szó a követ helyettesítő virág ábrázolásakor. A beavatkozást végző kirurgus a fején tölcsért visel, ily módon hatásosan védi magát az isteni sugallatok és a bölcsesség ellen. Az apáca fejet támasztó kéztartása a hét főbűn egyikét, a restséget jelképezi. A szerzetes boroskancsót szorongat kezében, így a klérus emberei a világ gyarláságát jelenítik meg, és nem a szegény, hiszékeny papucshóst – figyeljék csak meg a szék alá helyezett lábbeliket! – támogatják.

Bosch profán témájú, moralizáló műveit nem láthatta mindenki. Az arisztokrata megrendelők az alsóbb néprétegekhez kötötték az erkölcstelen, ösztönök által vezérelt viselkedést. A festményeken a buta, egyszerű emberek által elkövetett bűnök ábrázolásával a nemesek számára kerülendő példákat mutatták be.

Az 1500-as évhez közeledve egész Európára jellemző volt az apokaliptikus hangulat. Az emberek a természeti katasztrófákat, a háborúkat, az éhínséget, a járványokat Isten büntetésének vélték nem megfelelő életvitelük miatt. Sokszorosított grafikai lapokon jutott el a hívekhez a Jelenések könyvének több részlete, a templomokban emelt oltárokon az utolsó ítélet és a pokol ábrázolása hívta fel a figyelmet az erkölcsös élet fontosságára.

A *Tondal lovag látomásai* (*Visio Tnugdali*) című történetet a 15. században lefordították holland nyelvre, a kiadás 's-Hertogenboschban jelent meg. A kéziratot mű illuminátora Simon Marmion volt, aki ugyanúgy dolgozott a burgundi hercegek számára is, mint Bosch. A vizionárius irodalmi mű szövege és illusztrációja egyaránt befolyásolta Bosch

Túlvilági látomások című művének születését. Négy tábla maradt fenn a sorozatból, amelynek eredeti rendeltetését nem ismerjük. A sorozat két eleme volt látható a kiállításon, ezek az utolsó ítélet utáni utazásokat mutatják be. Az egyikben a Simon Mar- mion festői eszköztárából átvett hegyes szárnyú angyalok fénylagútként ábrázolt mennyei szféra felé emelik a lelkeket, míg a másikon a pokolba vezető folyó mentén a démonok a kárhozottakat gyötrik. A tűz visszatérő motívum Bosch életmű- vében, ugyanis 1463-ban óriási tűzvész pusztított 's-Hertogenbosch városában. A katasztrófa számos emberéletet követelt, és rengeteg épület vált a tűz martalékává. A kamaszként átélő tűzvész állandó képi inspirációt nyújtott a festő számára.

Az idők végezte című kiállítási egység köz- zéppontjában a bruggei *Utolsó ítélet* oltár kapott helyet. A nyitott állapotban installált triptichon kétharmada pokolbéli jelenetet tár a szemlélő elé. A középső táblán Krisztus dicsfényel övezve ül trónján harsonás angyalok kíséretében. Lába alatt zajlanak a szörnyek és démonok által kimódolt és végrehajtott kínzások. A pokolra került emberek az idők végezetéig fognak szenvedni azoktól a bűnök- től, amelyeket életükben elkövettek. A paráznaság és a mértéktelenség már számukra sem okoz örö- met a pokolban, hiszen soha nem kerülhetnek ki a körforgásból.

A szentek életét, megpróbáltatásait és mártí- romságukat jól ismerték a hívek. Ábrázolásaik könnyen érthető módon erősítették az embereket hitükben és a kegyelemben. A múzeum kiállításán Bosch három saját kezű szentábrázolása volt megte- kinthető. A szentek történetének gyűjteménye, a *Legenda aurea* (*Aranylegenda*) holland nyelvű kiadása minden bizonnyal megvolt Bosch könyvtárában is.

Christopheros, azaz Krisztust hordozó lett a neve az óriásnak, akihez a hívek a hirtelen halált elkerülendő imádkoztak. Szent Kristóf egyúttal az utazók védőszentje is, képmásai középkori templomok külső falát díszítették. Bosch ábrázolásán Kristóf, a révész egy gyermekkel a vállán kel át a vízen. Minden egyes lépésnél egyre nehezebbnek érzi a súlyt, míg végül felismeri, hogy az egész vi-

lág terhét viszi a vállán: akit átsegített a folyón, nem más, mint a gyermek Jézus. A festmény a két főszereplőn kívül számos apró részletet tartalmaz. A folyó egyik partján egy remetét látunk, mögötte fára eszkábált köcsögház, fölötte galambdúc. A má- sik parton egy vadász elejtett medvét húz fel egy fára, mögötte a vízből vaddisznó kergeti ki a für- dözőket. A várkastély udvarából sárkány bólogat, a hegyoldalban ég egy falu. A baljós motívumok az emberek bűnös világát jelképezik, azt a világot, amelynek Kristóf hátat mutatott, amikor Krisztus szolgálatába állt. A képből kitekintő figurája köve- tésre hívja a szemlélőt.

Bosch apró részletekben vagy kiegészítések- ben olykor eltért a hagyományos ábrázolásoktól. Keresztelő Szent Jánosra például teveszőr köpeny helyett vörös köntöst adott. Jobb kezével a szent az attribútumára, a bárányra mutat, ezzel segítve

▲ Hieronymus Bosch: Szent János evangélista Patmosz szigetén, 1495–1500 körül (olaj, tölgyfa tábla, 63 x 43,3 cm, Berlin, Staatliche Museen zu Berlin, Gemäldegalerie) © Berlin, bpk / Gemäldegalerie, SMB / Volker-H. Schneider

azonosítását. Szabad szemmel nem látható, a röntgenfelvételek tanúsága szerint azonban a különös, buja növény egy donátorábrázolást fed el.

A Berlinből kölcsönzött festményen Szent János evangélista Patmosz szigetén a Jelenések könyvét írja. Tekintetét a napba öltözött asszonyra emeli. Mária lábánál holdsarló van, feje körül tizenkét csillag. A látomásra a kék színekben festett angyal hívja fel a figyelmet. János lábainál szimbóluma, a sas látható. Az éber állat elkergeti a festmény jobb alsó sarkából rossz szándékkal közelítő ördögfiókát, aki valószínűleg a szentnek a földre helyezett tintatartóját akarta elcsenni. A Máriától a démonig vezető átló egyfajta hierarchikus és morális sorrendet mutat Istentől az angyalon át az emberig, majd onnan az ördögig. A háttér finoman megkomponált tájbrázolása békés, idilli hangulatot áraszt, de a figyelmes szemlélő felfedezheti a vízben hanykódó, lángoló hajókat, amelyek az apokaliptikus közelségét jelzik. A tábla *grisaille* technikával készített hátoldala Krisztus szenvedéstörténetéből vett jeleneteket ábrázol. A kétoldalúság azt bizonyítja, hogy a kompozíció diptichon vagy triptichon szárnya volt egykor.

Kempis Tamásnak tulajdonítják a *Krisztus követe* (*De imitatione Christi*) című vallásos kézikönyvet, amelyet a 15. században többször is kiadtak. Az új vallásosság (devotio moderna) a személyes imára és a meditációra szólított fel, e célból készülhetett a *Királyok imádása* című festmény, amelyen középen ül Mária, ölében a gyermek Jézus, körülöttük az adoráló királyok. A három bölcs az ekkor ismert három kontinenst, illetve a férfi három életkorát jelképezi. A legidősebb Európa mint a legkorábban keresztény vallásra tért földrész, ő került a legközelebb a gyermek Jézushoz. A mágusok ajándékaikat hozzák díszes ötvöstárgyakban. Életművében szokatlan módon Bosch itt arannyal borította a visele-

tek egy részét, valamint a függönyt tartó angyalok szárnyát. A képen megjelenik József, illetve a hírről már korábban értesülő pásztorok is. Az istállóban a két állat, az elforduló szamár és a jámbor ökör ellentéte az igaz hit elfogadásának problémakörére utal. Az előtér elegáns agárkuttyója a hóraskönyvek gyakori szereplője.

A Frankfurtból Budapestre kölcsönzött *Ecce homo* a krisztusi életút drámai epizódja. A helytartói palota előtt áll a megkorbácsolt, töviskoronát viselő Krisztus, mögötte vörös köpenyben, turbánnal a fején Pilátus, akinek a szája előtt arany betűkkel írt szöveg olvasható: *Ecce homo* – „Íme az ember!” Az épülettel szemben álló tömeg azt ordítja: *Crucifige eum* – „Feszítsd meg!” Az eltorzult arcok, a gyűlölködő pillantások tökéletesen visszaadják a csöcselék bűnös kereső, vérszomjas hangulatát. Az előtérben feltűnő szellemalakok egy valamikori átfestés eredményeként értelmezhetők. A háttérben Jeruzsálem városa egy korabeli németalföldi település épületeiben rajzolódik ki.

A tíz saját kezű Bosch-festményen kívül másolatok, követők munkái teszik teljessé a kiállítást. A madridi Prado tulajdonában lévő *Földi gyönyörök kertje* triptichon soha nem hagyja el őrzési helyét. A középső tábláról készült kiváló korabeli másolat volt látható a budapesti tárlaton. A festmény felkavaró, zavarba ejtő, rendkívül bonyolult kompozíció, amelynek értelmezésére és megfejtésére számos kísérlet született már, de még mindig nem sikerült megválaszolni az összes kérdést.

A nagyszabású tárlat nem kizárólag Bosch életművét mutatta be. Sokkal inkább a reformációt megelőző időszak németalföldi művészetének, a burgundi hercegség kultúrájának, a kor szellemiségének lenyomata volt, amelyben Bosch látomásos művészete megszületett. ■

Mackenna aranya

→ SCHRANZ ÁRON

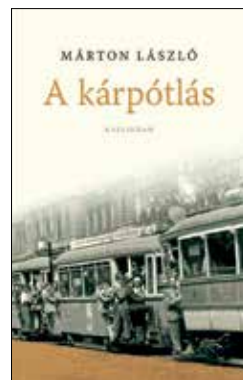
MÁRTON László 2022. A kárpótlás. Kalligram Kiadó, Budapest.

Márton László keretes szerkezetű regényének hőse, Por Zsolt (egykor Porzsolt Ernő) az elbeszélés kezdetén arról értesül, hogy jogosult egy bizonyos pénzösszeg, egész konkrétan harmincezer forint átvételére. Az elsőre érdektelennek tűnő mozzanat valójában jelentőségteli, a gazdaságtörténet és egyenesen „életvesztés miatt” jogosult a szóban forgó összegre, 1944-ben deportált nagybátyjának halála miatt jár neki a *károsodás* jellegét tekintve voltaképpen értelmezhetetlen *kárpótlás*: „Ennyi pénzért egy használt horgászbot kapható, üvegszálás, de nem a legjobb márka és nem a legjobb állapotban. Egy »Karakorum« hegymászó-bakancs, de csak árleszállításkor. Egy palack »Veuve Clicquot Ponsardin Brut« pezsgő, amely nem éri el azt a legmagasabb szintet, ami elvárható egy komoly, kézműves champagne-itól, de megbízható, kedvelhető és a végtelenségig élvezhető.” A meggyilkolt Porzsolt Zoltánról kizárólag annyit tudunk meg, hogy egy „szőke kisfiú volt”, aki „nem jött vissza”, az abszurd hivatali ügy alapszituációja ugyanakkor megteremti a visszamemlékezés lehetőségét, az események kronológiáját felbontó epizódok sorozatában kirajzolódik Por Zsolt története, elszakadása sokszorosan terhelt családjától: az endogén depresszióban szenvedő, öngyilkos anyja, az alapjában véve „kissé gyáva és pipogya”, megúszásra játszó, időnként azonban vadállattá átvedlő apa és a „vérszívó vámpírként” működő, súlyosan autoriter „Nagymama” örökségétől.

A főszereplő eszmélésének kulcsfontosságú pillanata az anyja öngyilkossága – Ernő, akiről kiderül, hogy lényegében képtelen az anyja halálához való

érzelmi viszonyulásra, elutasítja azt a konvencionális szokásrendet, mely az esetek túlnyomó többségében egy hozzatartozó elvesztését övezi, és a tragédiához vezető okok tárgyilagos rekonstrukcióját tűzi ki céljául: „Addig nem vehet búcsút a kedves halottól, amíg nem tudja, hogy mi történt és miért.

Nem kívánta végighallgatni azokat a közhelyeket és hazugságokat, amelyek majd nyilván elhangzanak a sírnál. Ha ugyan sírja van a halottnak, nem pedig urnája. Nem tudta, hová temetik az anyját, nem is érdekelte. Őt az érdekelte volna, hogy mi történt és miért. Az ő szeme száraz maradt, és ezzel a száraz tekintettel szerette volna látni a tényeket. Szembe akart nézni magával az eseménnyel, annak okaival és felelőseivel.” Az igazság feltárása ugyanakkor az eufemizálás, a gátlástalan hazudozás, a mellébeszélés és a teljes elhallgatás elháríthatatlan akadályaiba ütközik, így nem kizárólag az marad homályban, hogy vajon miért lett öngyilkos Frank Sára, hanem a tág értelemben vett család múltjának más talányai is. Miként kerülte el a deportálást – szemben a monori zsidók többségével – a „Nagymama” és lánya, Sára? Mivel töltötte idejét az apa, Porzsolt Árpád a szovjet hadifogságból való hazaérkezése és a házassága között eltelt évtizedben, amíg – saját bevallása szerint – „munkaképtelen” volt? Ki lehet az apja Klári (Árpád második felesége) váratlanul felbukkanó fiának, aki gyaníthatóan a vészkorszakban fogant, és a

„felszabadulás” után került el édesanyjától? Ezek és ehhez hasonló kérdések foglalkoztatják a regény hőseit mindaddig, amíg rá nem ébred, hogy a generációkon átívelő családi traumák (az elhallgatás miatt jóformán egyébként is kivitelezhetetlen) racionális feltérképezése, avagy a megértésre való törekvés helyett akár ignorálhatja is a gyerekkorát megnyomorító, súlyos örökséget – így a rendszerváltást követően például nem jár utána, vajon megpróbálták-e beszervezni, vagy esetleg be is szervezték-e kiterjedt kapcsolati hálójával rendelkező gyógyszerész anyját a „belügyi szervek”: „Fiatalkorában, amikor még nem volt ilyen lehetőség, meg volt győződve róla, hogy joga van megtudni az igazságot. Később az ellenkezőjét gondolta: joga van nem megtudni az igazságot. Pontosabban: joga van eldönteni, hogy akarja-e vagy nem akarja megtudni, mi az igazság, és aki ezt a jogát kétségbe vonja – vágta az ismerőse szemébe, akit mindaddig a barátjának hitt –, az gazember.”

A „szívós, makacs ellenszegülést” megtestesítő Por Zsolt történetét a névtelen narrátor beszéli el, mégpedig – ahogy az a regény bizonyos fejezeteit megelőző metanarratív kitérőiből kiderül – a koronavírus-járvány jelen idejében. A regény elbeszélője, aki bizonyos jegyek alapján kétségkívül azonosítható a szerzővel (kiderül róla, hogy író, műfordító, *A Nibelung-ének* fordítója...), igyekszik ugyan távolságot tartani az elbeszélte történet hőseitől, kommentárjaiban legalábbis ezt artikulálja („Én is eltávolodom három lépésnyire attól a férfitől, akivel megtörténnek a most leírandó események. Sőt, a szó átvitt értelmében maszkot is adok rá, vagy legalábbis eltakarom az arca egy részét”), a szöveg egyes részletei mintha mégis a Por Zsolttal való azonosságára utalnának. Felmerül például a kérdés, hogy a narrátor miért emlékszik, milyen napra estek a főszereplő életének meghatározó eseményei („Magam is emlékszem, 1985. október 29-e egy keddi nap volt. Akkoriban halt meg Bódy Gábor filmrendező, akinek munkáit Por Zsolt nagyra becsülte”), különös tekintettel arra, hogy az elhallgatott családi múlt vonatkozásában nem bizonyul mindentudó elbeszélőnek. Vagy hogy más példát is említsünk, miért „kénytelen beismerni”, hogy hőse a megvetés

mellett szeretetet is érzett apja iránt, hacsaknem saját gyengeségéről tesz ezáltal tanúbizonyságot („Kamaszodó fiúként már nem rettegett az apjától, hanem megvetést érzett iránta. Kénytelen vagyok beismerni: közben bizonyos mértékig szeretete is”). A narrátor tehát – talán levonhatjuk e következtetést – végső soron egyes szám harmadik személyben konstruálja meg saját elszakadástörténetét, mintegy abba a távolságtartó, analitikus pozícióba helyezkedve, mely elbeszélésében a családi titkokat feltárni kívánó hőséne (azaz „korábbi önmagának”) is a sajátja. Ez a narratív szerkezet – amellet, hogy alkalmasnak bizonyul a konkrét történet hitelesnek tűnő elbeszélésére – a főszereplővel való azonosság tudatos elbizonytalanítása révén mintha azt sugallaná, hogy már-már lényegtelen, kivel történtek meg a regénybeli események, Por Zsolt tapasztalataiban ugyanis a Kádár-korszakban szocializálódó nemzedék komplett élményanyaga sűrűsödik össze.

„Magam is emlékszem: 1973. október hatodika egy szombati nap volt. Ernőke aznap délután a Mackenna aranya című westernt látta, főszerepben Gregory Peckkel. Lenyűgözte a film utolsó jelenete, egy lovas üldözés, amelynek során meghasad a föld, és elnyeli az üldözőket, míg Mackenna alias Gregory az utolsó pillanatban átugrat a hasadék fölött, övtáskájában aranyrögökkel, nyergében a békebíró szépséges szőke lányával, akit ő szabadított ki a banditák karmai közül.” Akárcsak a westernfilm hőse, Mackenna, „az utolsó pillanatban” Por Zsolt is maga mögött hagyja „üldözőit”, realizálva, hogy csak akkor nyerheti el integritását, ha maradéktalanul és végérvényesen megszakítja terhes családi kapcsolatait („Vagy teljesen, vagy sehogy”). Ugyan elszakadásának fontos mozzanata, hogy „F-es” („kisiparos, kiskereskedő, egyéni gazdálkodó”) származása ellenére felvételt nyer az egyetemre, bizonyítva ezzel családtagjai által tagadott tehetségét, a regény főszereplője tulajdonképpen nem Münchhausen báróként, kizárólag önerőből menekül meg szorongatott élethelyzetéből; sorsrajzolatának valódi fordulópontja egy másik emberhez, leendő feleségéhez köthető: Évike mellett felfüggesztheti élete „első egyharmadának” állandó „ellenszegülését”.

Az elbeszélő tehát „beadja hősének a védőoltást” a „négy és fél évtizeddel ezelőtt fenyegető boldogtalanság és szerencsétlen sors ellen”: a szerelem, a szeretet révén Por Zsolt előtt lehetőség nyílik a gyógyulásra. A *kárpótlás* mindazonáltal nem optimista regény, narrátora minden szépítő szándék

nélkül, kíméletlen iróniával érzékelteti: a sebek az egyén szintjén beforrhatnak, a társadalom egészét tekintve azonban nem beszélhetünk gyógyulásról, elmarad a 20. század örökségével való szembenézés. Por Zsolt ugyan „átugrathat a hasadék fölött”, ám az továbbra is ott tátog. ■

A falak ereje

→ KONDOR BOGLÁRKA

LACKNER Pál 2021. „... akiket a bizonyágtévőknek ekkora fellege vesz körül...” Budakeszi Evangélikus Templomért Alapítvány, Budapest.

A recenzált könyv a budakeszi evangélikus templom felszentelésének ünnepére íródott 2021-ben. A kötet szerzője, Lackner Pál a budakeszi evangélikus gyülekezet lelkésze, 2022 júliusától pedig az Evangélikus Országos Gyűjtemény igazgatója. A mű elkészülését és megjelenését a Budakeszi Evangélikus Templomért Alapítvány támogatta.

A könyv Fabiny Tamásnak, a Magyarországi Evangélikus Egyház elnök-püspökének előszavával kezdődik, mely a vallásos életen keresztül világít rá a személyes hit megélésének, átélésének fontosságára. A kötetben felsorolt keresztény mártírok életútja, önfeláldozása és halála a 21. századi társadalmi viszonyok és problémák között különösen aktuálissá válik. Napjainkban, amikor a kereszténységet oly sok támadás éri, amikor mindennaposá váltak a terrorcselekmények és a háborúk – komoly hatást gyakorolva hívő és vallásukat nem gyakorló embertársaink életére egyaránt –, fontos lelki kapaszkodót találunk, mely felvillantja a reményteljesebb jövő lehetőségét. A könyv ily módon nemcsak a jelenre reflektál, hanem jövőbe tekintő üzenetet is megfogalmaz: egymás elfogadásának, megértésének, valamint a közös gondolkodásnak a lehetőségét

és fontosságát hangsúlyozza.

Benczúr László, a budakeszi evangélikus templom tervezőépítészének gondolatai megerősítik az olvasót abban a feltételezésében, miszerint az épület megalkotása mögött nemcsak az „új” létrehozásának célját, hanem egy lelkiségben igen erős gyülekezet közös alkotni vágyását is felfedezhetjük. Ehhez társult a tervező tehetsége, szakmaisága, elhivatottsága, nem utolsósorban pedig a mélyen megélt, személyes hite és a gyülekezettel vállalt közössége, melyek együttesen az épület minden elemén kizárólag jó értelemben hagytak nyomot.

A könyv hat világrész keresztény mártírjainak életét mutatja be. Ez a hat egység pedig fontos üzenetet hordoz, hiszen a felsorolt mártírok neve olvasható a templom köré emelt oszlopokon is, melyek hitben megtartó pilléreként is értelmezhetők, ezáltal erősítve a falakat. A világos, tiszta fehér színhez közelítő árnyalatok nem a gyászt, hanem a feltámasztás és az újjászületés lehetőségét ígérik, hasonlóan a helyenként futurisztikusnak ható templombelső

→ **Kondor Boglárka** (1994): történész PhD-hallgató, múzeumpedagógus, tárlatvezető, az Evangélikus Országos Múzeum munkatársa. Szakterülete a tudománykommunikáció a természettudományban, múzeumpedagógia, múzeumi ismeretterjesztés.

letisztultságához. Ez utóbbi egyszerű igényességével közösségbe hívja a gyülekezet tagjait – reményt adva a bűnökből való megtisztulásra –, az oltártérre és a szószekekre eső természetes fény által pedig segít közelebb kerülni Krisztushoz.

A szerző a templom építészeti gondolatához szorosán köti a könyvben megfogalmazott koncepciót. A bevezető gondolatok és a mártírok életének bemutatása is az író gondosságáról árulkodik. Látható, hogy nemcsak a templomépítést, hanem az ahhoz szervesen kapcsolódó és annak szakrális üzenetét közvetítő mű megírását is alapos előkészületek és kutatómunka előzte meg. Mindez pedig az elkészült műben rejlik, hosszú távra kijelölt örökségvédelmi célokról is árulkodik, melyek alatt kulturális és vallási értékek egyaránt értendők.

Habár a kötet nem tudományos igényességgel íródott (amit több helyen a lábjegyzetek hiánya is jól mutat), célját mégis tökéletesen beteljesíti: tartalma eljut az olvasóhoz, segíti őt a hitbeli meggyőződés és a alkotói koncepció megértésében, és közös célokat jelöl ki, miközben alternatívákat is felvet arra, hogy miként lehet erősebb a világ keresztény hitében – amelynek erősítése minden egyház, felekezet, gyülekezet és hívő ember feladata, és amelyre napjainkban a misszió és a diakónia nyújtja a legtöbb lehetőséget.

A kötet szerkesztését és tagoltságát tekintve könnyen olvasható. A vizualizálást jelentősen segítik a portrék az életutak mellett. Az egyes fejezetek

elején különösen fontos átkötő jelleggel bírnak az építés alatt álló templomról készült képek, melyek mindig azokat az oszlopokat jelenítik meg, amelyek az éppen bemutatott világrészek vértanúinak nevei olvashatók. A közölt ismereteken látszik az igényesség, a tényközlő, hitelességet előtérbe helyező szándék, mely dokumentumjelleggel kölcsönöz a műnek. A szöveg jól tördelt, grafikája letisztult. Laikusok számára is könnyen érthető, ismeretterjesztő céllal íródott, lényegre törő megfogalmazással. A szerző nem tér el a témától, hanem végig ragaszkodik a kötet alapkoncepciójához és az abban kitűzött célokhoz. A könyv könnyen egyfajta útmutató kézikönyvként is alkalmazható.

A zárszó lényegretörően rámutat a bemutatott keresztények mártírhalálának okaira, melyek részben ideológiai, részben vallási különbségekre vezethetők vissza. A közölt naptár, rövidítés- és irodalomjegyzék is a könnyebb megértést és az áttekinthetőséget szolgálja. Amennyiben pedig az olvasó további információhoz szeretne jutni, a kötet végén feltüntetett felhasznált irodalom segítségével részletesebben tájékozódhat a témáról.

Lackner Pál könyve az egyháztörténeti irodalomban hiánypótló, ismeretterjesztő alkotás. Bátran ajánlható a kereszténység története iránt érdeklődő olvasók számára. A kötetet a templomról készült minőségi felvételek zárják, amelyek az új szakrális és közösségi tér megismerésére hívogatnak. ■

Credo – evangélikus folyóirat,
a Magyarországi Evangélikus Egyház folyóirata

Főszerkesztő: Isó M. Emese
Szerkesztők: Bojtos Anita, Csermelyi József, Mádl Janka
A szerkesztőbizottság tagjai: Fabiny Tibor, Gáncs Tamás, Pröhle Gergely, Tevelj Arató György

Szerkesztőség és kiadóhivatal
1085 Budapest, Üllői út 24.
Tel.: +36-1/317-5478
E-mail: credo@lutheran.hu

Olvasószerkesztő: Diószegi Rita
Korrektor: Miklósné Székács Judit
Műszaki szerkesztő: Török Andrea
Lapterv: Jánosi Nikolett
A borítón Varga Zsófia *Megszelídített belső szörnyetegét vezető hölgy*, 2019
(akril, olaj, vászon, 30 × 30 cm) című munkája látható.

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója
www.lutherkiado.hu
Felelős kiadó: Antal Bálint

ELŐFIZETŐI DÍJAK A 2023. ÉVRE:
Előfizetés egy évre: 6400 Ft
Egy szám ára: 1800 Ft
A *Credo* digitálisan is előfizethető a Luther Kiadó webáruházában.
Digitális előfizetés egy évre: 2800 Ft
Egy digitális lapszám ára: 900 Ft

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: dr. Tomcsányi Péter

ISSN 1219-6800 (nyomtatott)
ISSN 2786-2631 (online)

A természet értékeinek védelme közös ügyünk és keresztény felelősségünk. Ebből a megfontolásból a Credo evangélikus folyóirat Impact natural környezetbarát papíron jelenik meg.

Az ember test és lélek egysége, mindkettőt hajthatja vágy, lassíthatja szomjúság. Az előbbi deformációi az utóbbi torzulásait jelezhetik; gyötri mindkettőt a szerelmi kín vagy a gyász, megújítja a bőjt és a gyónás, élteti őket a feltámadás, az örök élet ígérete. Bár a kettő kapcsán sokszor ellentétekről, égi és földi szerelemről szoktunk beszélni, a szembeállítás hamis. Elég a Biblia szavaira gondolnunk, amelyekkel a testről így beszél: földi porsátor, törekény cserépedény – és a Szentlélek temploma. A lélekre használt bibliai kifejezések pedig jelentik a szelet, amely mozgásba lendít, és magát a lélegzetvételt, az élet elevenségét, a mozgékonyt. Ez is érzékelteti, hogy a testi-lelki folyamatok szoros kapcsolatban állnak, szerves egészet alkotnak. Szüntelen kölcsönhatásban vannak: egymásra utalnak, s egymásra utaltak. A lélek felvértézése a testet is erősíti.

Lapunkkal Krisztus megtestesülésének ünnepére is gondolva járjuk körbe a test és lélek dolgait történészek, irodalomtörténészek, költők, írók és művészettörténészek segítségével.

AYHAN GÖKHAN, FERENCZFI JÁNOS, HAFENSCHER KÁROLY, HALÁSZ RITA, JANCÓ ÁGNES, KONDOR BOGLÁRKA, KOVÁCS VIKTOR, MÁCSAY KRISZTINA, MÁDL JANKA, MAGYAR BALÁZS DÁVID, MÁRTON LÁSZLÓ, PETRŐCZI ÉVA, RUZSA GYÖRGY, SCHRANZ ÁRON, SOMOGYI LÁSZLÓ, SZABÓ IMOLA JULIANNA, SZEMETHY ORSOLYA, SZÖVÉNYI-LUX BALÁZS, TÜRJEI ZOLTÁN, URBÁN GYULA, VADOS ANNA, VARGA GYÖNGYI, ZÁSKALICZKY RÉKA, ZSILLE ÁKOS

kutatni | közreadni | tanulni

3 121968 002244